

A GEPIDÁK

Kora középkori germán királyság az Alföldön

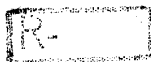
Die Gepiden

*Ein frühmittelalterliches germanisches Königreich
auf den grossen ungarischen Tiefebene*

904 069
#45 G-96

17023

GYULAI
KATALÓGUSOK
7.

„Attila fiai ugyanis... azt követelték, hogy a nemzetek egyformán osztassanak el közöttük, és hogy a harcias királyok népeikkel együtt cselédség módjára sorsoltassanak ki. Mikor ezt Ardarich a gepidák királya megtudta... elsőnek ütött pártot Attila fiai ellen... Fegyverkeznek tehát a kölcsönös végveszedelemre, és csatára kelnek... úgy vélem, bámulatos látvány volt, ahol látni lehetett a lándzsával harcoló gótot, a karddal dühöngő gepidát, a nyilat sebében ketté törő rugót, a sauvot, aki lábában, a hunt, aki nyilában bízott, az alánt, aki nehéz, a herult, aki könnyű fegyverzettel állt csatasorba.”

(JORDANES 116–117.)

Sorozatszerkesztő
HAVASSY PÉTER

A kiállítás megrendezését és a katalógus kiadását támogatták:

A NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA MÚZEUMI OSZTÁLYA,
A NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM,
A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA,
AZ ERKEL FERENC MÚZEUM BARÁTAINAK EGYESÜLETE,
A BEREZNAI ÉS TÁRSA NYOMDAIPARI KFT. (BÉKÉSCSABA),
A VAGYONVILL KFT. (GYULA),
A DAMJANICH JÁNOS MÚZEUM,
A DÉRI MÚZEUM,
A KISKUN MÚZEUM,
A KOSZTA JÓZSEF MÚZEUM,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM,
A MÓRA FERENC MÚZEUM,
A MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM
ÉS A TORNyai JÁNOS MÚZEUM

GYULAI KATALÓGUSOK 7.

A GEPIDÁK

Kora középkori germán királyság az Alföldön

*Ein frühmittelalterliches germanisches Königreich
auf den grossen ungarischen Tiefebene*

GYULA

Erkel Ferenc Múzeum – Dürer terem
1999. november 19.–2000. október 22.

SZEGED

Móra Ferenc Múzeum
2000. november 3.–2001. március 18.

SZOLNOK

Damjanich János Múzeum
2001. március 27.–2001. július 1.

Gyula, 1999.

A katalógus és a kiállítás anyagának összeállításában közreműködtek:

*Aratóné Kovács Anita, Balogh Csilla, Boldog Sándorné, Egyházi Dóra,
Hajdú Zsigmond, Kertész Róbert, Kiss Anikó, Kiss Attila, Klamár Zoltán, Kocsis Attila,
Kruzslitz Iлона, Liska András, Medgyesi Pál, Nagyné Martyin Emília,
Németh Csaba, Südy István, Szabó J. József, Szathmáry Sándorné, Ternyák Ferenc,
Tóth Katalin, Vargáné Vajai Marianna, Vörös Gabriella*

Szakértők:

Cseh János, Gallina Zsolt, M. Nepper Ibolya, B. Tóth Ágnes

Fotók:

Nagy Imre

Grafika:

Boldog Zoltán, Gyarmati Gabriella, Nyisztor János, Sziucs Árpád

Restaurátorok:

Császár Péter, Horváth Mária, László Attila, Novotny Ágnes

A kötetet tervezte:

Bereznai Miklós, Bereznai Péter

A kiállítást kivitelezte:

*a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Kiállításrendező Csoportja,
a Veres és Veres Kft. (Gyula),
Szalontai Gizella, Varga István és az Erkel Ferenc Múzeum munkatársai*

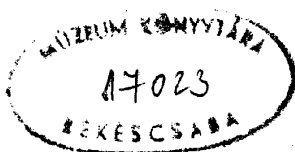
A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette:

Havassy Péter

HU-ISSN 1219-3763

HU-ISBN 963 03 9171 6

Kiadja: az Erkel Ferenc Múzeum,
a Damjanich János Múzeum és a Móra Ferenc Múzeum támogatásával
Felelős kiadó: Havassy Péter múzeumigazgató
Készült a Bereznai és Társa Nyomdaipari Kft. gondozásában

TARTALOMJEGYZÉK

Bóna István: Előszó	7
B. Tóth Ágnes: „Gothiskandza”-tól a Tisza vidékig. A gepidák eredete, vándorlása, korai régészeti emlékanyaga	11
Nagy Margit: A gepida királyság (454–567)	29
Cseh János: Régészeti adalékok egy zagyva-parti gepida településről. (Falusi parasztgazdaságok a Tisza mentén az V–VI. század fordulóján)	39
Cseh János: Kutatások gepida települések régészeti nyomai után Kengyel területén (1990–1995)	59
Mesterházy Károly: A gepidák kereskedelme és népi kapcsolatai	77
Gallina Zsolt: A gepidák hitvilága	91
Cseh János–Gallina Zsolt–Havassy Péter–M. Nepper Ibolya–B. Tóth Ágnes: Katalógus	107
Cseh János: Kronológia	153
Irodalom- és rövidítésjegyzék	159

Bóna István

ELŐSZÓ

Ha nem hangzana mosolyra ingerlően, azzal kezdhethetnénk, hogy a gepidák voltak „a legmagyarabb” népvándorlás kori germán nép. Közelebről alig ismert Balti-tenger melléki hazájukból leereszkedve, a 270-es évek tájától a Kárpát-medence keleti felében gyökeret verve ugyanis a gepida nép egész további történelmét itt élte le. Itt érte meg a nagyhatalmi felemelkedést, majd a nagyhatalmú „Gepidia” bukását, a gepida nép maradványainak lassú, de biztos beolvadását más népekbe, amely folyamat a IX. században még nem fejeződött be, következésképp megérte a magyar honfoglalást. Vagyis a mosolyt keltő bevezető mondatnak valóságalapja van, vér szerint, „biológiaiilag” a gepidák a Kárpát-medence mai népességének éppúgy elődei és összetevői, mint valamennyi más, valaha itt élt népesség.

Történelmükről nem szól vagy nem maradt fenn saját írásművük, csak halálos ellenségeik munkái; ismét mai kifejezéssel jellemezve „sajtójuk” soha nem volt jó. Közeli rokonai, testvérei vagy unokatestvérei voltak a gótok hatalmas népének, utóbb a gótok mindkét politikai csoportjának, nyelvük szinte semmiben sem különbözött egymástól. Ám csak közeli rokonok képesek úgy gyűlölni egymást, ahogyan azt a gótok és gepidák tették, mindkét nép egészen a saját kihalásáig. Csak éppen egyiknek módja volt gyűlöletét írásba foglalni, a másiknak nem.

Már a legelső hiteles római feljegyzés, amely a rómaiaktól nemrég kiűritett Daciában említi őket, arról számol be, hogy a „tervingi”, vagyis a gótok „erdőlakó”, Daciát megszálló „nyugati” tömbje a vandálok és a gepidák ellen háborúzott (271 április 1. előtt valamikor). Később is valamennyi nagy csatájukat egymás ellen vívták. 407-ben uraik megbízásából az osztrogótok (vagy „keleti” gótok) verik le, s kényszerítik hun uralom alá a gepidákat, akiknek sosem bocsátják meg, hogy védekezés közben megölték Thorismund gót királyt. 451 nyarán Galliában a mauriacumi (tévesen „catalaunumi”) csatában a keleti germánokból álló két nagy gyalogharcos erő a rómaiak oldalán a tolosai vizigótok (vagyis „nyugati” gótok), a hunok oldalán pedig a gepidák voltak, a döntetlent a gepidák ereje biztosította Attilának. Négy évvel később, 455-ben az ismeretlen Nedao folyónál az Ardarik gepida király vezette gepida-liga győzedelmeskedett Attila fiain, s függetlenségüket kénytelenek voltak a hunok oldalán kitartó osztrogótok és a közös ügyet eláruló királyaik ellenében is kiharcolni. Kereken egyharmad évszázaddal később, 489-ben ismét életre-halálra küzdöttek egymás ellen a gepidák és az Ulca mocsarain áttörni szándékozó, Nagy Theoderik vezette osztrogótok, – s ezzel még nem értek véget a gót-gepida háborúk... A szóban forgó küzdelmekről gót vagy gót-párti írott források számolnak be, elképzelhető, mennyire tárgyilagosan. Csak egy fokkal lesz majd jobb a helyzet a VI. század közepi langobard-gepida háborúk feljegyzései idején, amennyiben nemcsak langobard, de a langobardokkal rokonszenvező keletrómai források is beszámolnak róluk.

A modern történészek nagyobbik része ma is szinte vakon, szóról-szóra, betűről-betűre elhiszi mindazt, ami egy ókori forrásban vagy feljegyzésben olvasható (amely körülbelül olyan, mint ha korunk magyar történetéről csak valamely nem túl baráti ország sajtója vagy történetírása állna rendelkezésre), nem nehéz ezek után elképzelni, hogy mi a véleményük a gepidákról, erről az izgága „kelet-európai” vagy „balkáni” népről. Mindehhez még az is hozzászámítandó, hogy még a legtájékozottabb s leginkább tárgyilagosnak látszó nyugati történészek számára is mellékes mindez, ami a Rajnától keletre és az Alpoktól északra történt. Olaszországban, Dél-Franciaországban, Spanyolországban az V–VI. században a keleti és nyugati gótok alapítottak országot, Angliában az angolok és szászok, – a gepidák viszont nem mentek sehová, itt maradtak a Kárpát-medencében. Ennek következtében rendszeresen kifelejtődnek a „világtörténelemből”, még valóban világtörténelmi jelentőségű tetteiket, a hunok és szövetségeseik kiűzését a Kárpát-medencéből is szeretik elhallgatni, vagy éppen meghamisítva, ellenségeik dicsőségét gyarapítani velük. Szegény gepidákkal csak az első világháború előtti erdélyi magyar történészek és régészek, és az első világháború utáni – még a dák-római kontinuitás bűvölete előtti – román történészek és régészek voltak megértőbbek, Tisza vidéki-nagyalföldi történetüket, szerepüket, jelentőségüket ma is az ismeretlenség homálya borítja. Ezért üdvözlendő minden kiállítás és katalógus, amely velük foglalkozik.

Az egykori Gepidia földjében ránk maradt gepida emlékek előkerülése és kutatása a szerencse és a balszerencse váltakozásának története. Lássunk előbb néhány szerencsét. A legeslegelső, egyben a legnagyobbak közé tartozik: a szilágysomlyói 1. kincs előbukkanása és megmentése 1797. augusztus 3-án, – e kincs nélkül ma édeskeveset tudnánk a gepida királyság jelvényeiről, a IV. századi római-gepida viszonyról s a gepida műveltség tárgyi emlékeiről, amelyeket miniatűr formában a nagy aranylánc csüngődíszai tárnak az utókor csodálkozó szeme elé. A Kárpát-medence legelső múzeumba került s máig meglévő germán sírlelete, az 1856-ban az erdélyi Kis-Selyken/Klein Schelkenben talált női ékszeregyüttes is gepida eredetű. Egy nagyváradi díszcsat kapcsán már 1880-ban ki meri mondani a kutatás, hogy a csat „Meroving stílusú”, vagyis az adott területen és időpontban csak gepida hagyaték lehet. 1889 júliusában a Kolozsvár melletti Apahidán olyan gazdag sírlelet került elő, amelyhez addig egész Európában csak a 481-ben elhunyt I. Childerich frank király (időközben nagyrészt elkallódott) színarany sírleletei voltak mérhetőek. Nyilvánvaló volt, hogy a gepidák egyik királyának temetkezésére bukkantak rá, még azt is tudni lehetett az arany gyűrűjére írott feliratból, hogy a királyt OMHAR IVS-nak hívták.

1897-ben és 1905-ben *Hampel József* már határozottan kimondja, hogy az V–VI. században az Alföldön a gepidák népe élt, s ezt a véleményét az akkor legnagyobb, szentes-berekháti temető feltárójával szemben is hangoztatta. A berekháti ásatásokkal egy időben az erdélyi Mezőbádon *Kovács István* VI. századi temetőt mentett meg, amelyet 1913-ban a bizonyosság nagy fokán olyan gepidákkal hozott kapcsolatba, akik megélik sőt részben túlélnek az avarok beköltözését; – ugyanezt a népi és kormeghatározást támogatta a *Roska Mártontól* 1914-ben Marosveresmarton kiásott temetőrészlet is.

Ám a szép és jó kezdeteket alaposan visszavetette a balszerencse és a balhiedelmek sorozata. Az 1889-ben az első lelet közvetlen szomszédságában napvilágra került 2. szilágysomlyói kincs hamarosan azt a világméretű téveszmét kezdte erősíteni, ame-

lyet képviselői szinte vallásos hittel hirdettek, hogy szép és gazdag népvándorlás kori aranylelet csak a gótoktól, úgy is mondhatnók: „az ő gótjaiktól” származhat. Az Alföldön a nagy gepida temetők feltárói ennek nyomán legfeljebb a „keleti” vagy „nyugati” gót meghatározások között ingadoztak, osztrogót lesz a Felső-Tisza vidék valamennyi nagy díszfibulás női temetkezése vagy a Partiumban a pompás érmihályfalvi sír. A német iskolázottságú szász kutatók Erdélyben is „háttérbe szorítják” a szegény gepidákat, osztrogót királynak hirdetik az 1968. és 1978. évi 2. és 3. apahidai királysír tulajdonosát, osztrogót kincsnek elrejtett szamosfalvi ékszereiket.

Az Alföldön az 1930-as években kezdett a gepidák javára eldőlni a nemtelen és ostoba gót-gepida mérkőzés. Nem dőlhetett el másként, mert a temetőkből-sírokból V–VI. századi keletrómai-bizánci császárok aranypénzei kerültek elő, a halottak másvilági kapupénzei. Elsőnek Hódmezővásárhely–Gorzsa 19. sírjának I. Justinus érmeje kényszeríti *Banner Jánost*, hogy újból felfedezze az alföldi gepidákat, röviddel utána a *Móra Ferenc*től Kiszombor 40. sírjában talált Anastasius arany ad lehetőséget *Török Gyulának* arra, hogy a kiszombori temető kapcsán először összefoglalja a gepida emlékeket, végül a szóregi XII. sír Anastasius ezüstpénze hatására *Csallány Dezső* is beáll a sorba. Csakhogy miközben 1943-ban Csallány Dezső összeállítja a gepida leletek addigi legkitűnőbb Tisza vidéki jegyzékét, aközben *Fettich Nándor* hatására kizárja a gepida régészetből és a gepida korszakból Erdély valamennyi jelentősebb gepida temetőjét. Erdélyben a népvándorlás kori gepida korszakot majd csak *Dorin Popescu* malomfalvi ásatása és temetőközlése fogja „rehabilitálni” (1974), az apahidai királysírok és a szilágysomlyói kincs gepida eredetének elismerésére azonban csak a jelen évtizedben került sor. A gepida régészeti emlékek kutatása örök mementő: sohasem szabad előre kiagyalt elméletekhez igazodva ásni, kutatni, leleteket feldolgozni.

Az immáron helyes mederbe terelt gepida kutatás, gepida telepek és temetők szakszerű feltárása Erdélyben is, az Alföldön is az 1950-es évektől vett új lendületet. Az erdélyiek, elsősorban *Kurt Horedt* malomfalvi telepásatása és publikációja révén már eljutottak a tudományos közzétételig, az alföldiek eredményeinek feldolgozása is folyamatban van. E modern munkák segítségével az évezred-fordulón nagyon másként lehet majd látni a gepidák országát és emlékeit. Ez a kiállítás és ez a katalógus csak ízelítőt adhat belőle...

B. Tóth Ágnes

**„GOTHISCANDZA”-TÓL A TISZA VIDÉKIG.
A GEPIDÁK EREDETE, VÁNDORLÁSA, KORAI
RÉGÉSZETI EMLÉKANYAGA**

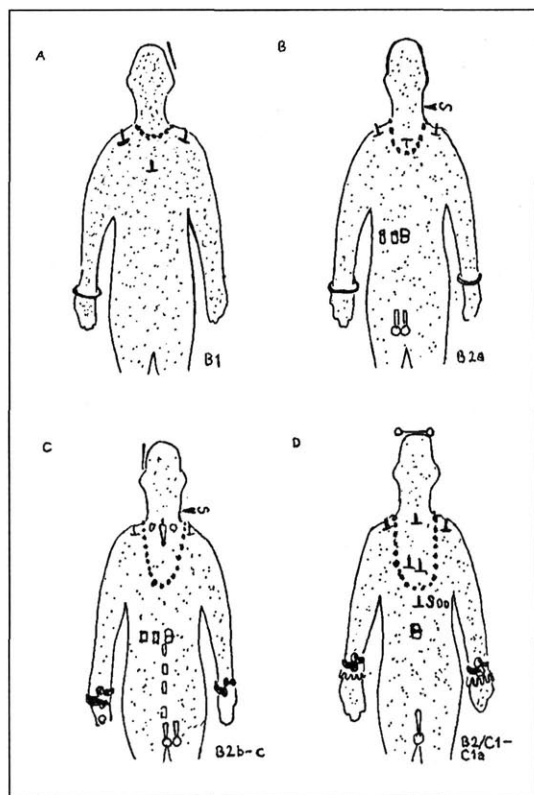
„Ha pedig azt kérdezed, hogy miként rokonok (a gótok) és a gepidák, néhány szóval elmagyarázom. Emlékezzél vissza, hogy én már kezdetben elmondtam, hogy a gótok Berig királlyal Skandza sziget belsejéből jöttek ki, s csak három hajóval keltek át az óceán innenső partjára, azaz Gotiscandzába. Ezen három hajó közül az egyik, mint gyakran mesélik, megkésített s a népnek nevet adott. Az ő nyelvükön ugyanis a lusta annyi, mint „gepanta”. Így történt aztán, hogy idővel ebből a korholásból a szó elromlása folytán a „gepida” elnevezés keletkezett. Mert az kétség kívüli, hogy ezek is a gótok törzséből erednek; mivel azonban, mint mondtam, a gepanta valami lustát, késlekedőt jelent, abból alkalmas korholásként a gepidák neve keletkezett, amit nem is tartok éppen költött dolognak, ugyanis nehézkes szelleműek és testmozgásuk lomha.”

Jordanes, gót származású püspök, népe történetéről készített munkájában írta ezt a néhány, a gepidákat nem éppen dicsérő mondatot.¹ Függetlenül a gepidák iránt megnyilvánuló ellenszenvétől, a történetíró néhány fontos adatról tájékoztatta az utókort. Bár ez a munka jó néhány évszázaddal az itt leírt események után született (i. sz. 551-ben),² de még az idő tájt is minden érdekelt számára nyilvánvaló volt az a tény, hogy a gótok és a gepidák eredete közösen keresendő: közös őshazájukból „együtt jöttek elő”, de a gepidák valahol, valamikor „megkéstek”. A Jordanes által megőrzött hagyomány szerint tehát a gepidák a később három részre szakadt gót nép egyik eredeti alkotórészét jelentették, s ennek alapján kérdéses, hogy az őshazában egyáltalán önállóak lehettek-e, hiszen a fent idézett „három hajó népének” egyetlen, közös királyát említik csak, név szerint Beriget.

Ami a gepidák nevének eredetét, jelentését illeti, a kutatás nem osztja Jordanes véleményét. A lentebb idézendő görög és latin nyelvű forrásokban, az angolszász hősi énekekben (Beowulf, Widsith), az itáliai langobard településterület gepida faluneveiben egyaránt megőrződtek a nép nevének eredeti alakjai, s ezekből a nyelvészek az eredeti „Gibidoz” alakot következtették ki. A nép önelnevezése a „geba” (adni) szótóból származik, „(Istentől) megajándékozottat” vagy „adakozót, bőkezűt” jelent, tehát ezt a szokásos öndicsérő jellegű önelnevezést torzították a gótok gúnynévvé, s a későbbi források is ezt a névalakot őrizték meg.³

A fentebb leírt eseményekkel egykorú, megbízható források (Strabon, id. Plinius, Tacitus, Ptolemaios) alapján a gót törzsek őshazája a Keleti-tenger déli partvidékére lokalizálható. Ami a mai értelemben vett Skandináviából (pontosabban a Skandinávfélszigetről és Gotlandról) való eredeztetésüket illeti, az összegyűjtött régészeti adatok ennek a feltevésnek ellene mondanak: az időszámításunk kezdete körül, illetve az ezt követő időszakban ugyanis nincsen régészeti nyoma nagyobb, Skandináviából a Keleti-tenger déli partjára történő bevándorlásnak.

A gepida őstörténet rekonstruálását megnehezíti vagy majdnem lehetetlenné teszi az a tény, hogy a fent hivatkozott ókori szerzők a gótokról (illetve gót népekről) beszélnek, a gepidákat külön nem említik, s ismét csak a késői és elfogult forrás, Jordanes az egyedüli, aki művében megjelöli a gepidák legkorábbi szállásterületét. Ezt írja: „...a gepidák tehát ekkor Spesisben egy szigeten laktak, amelyet a Visztula folyam

1. kép

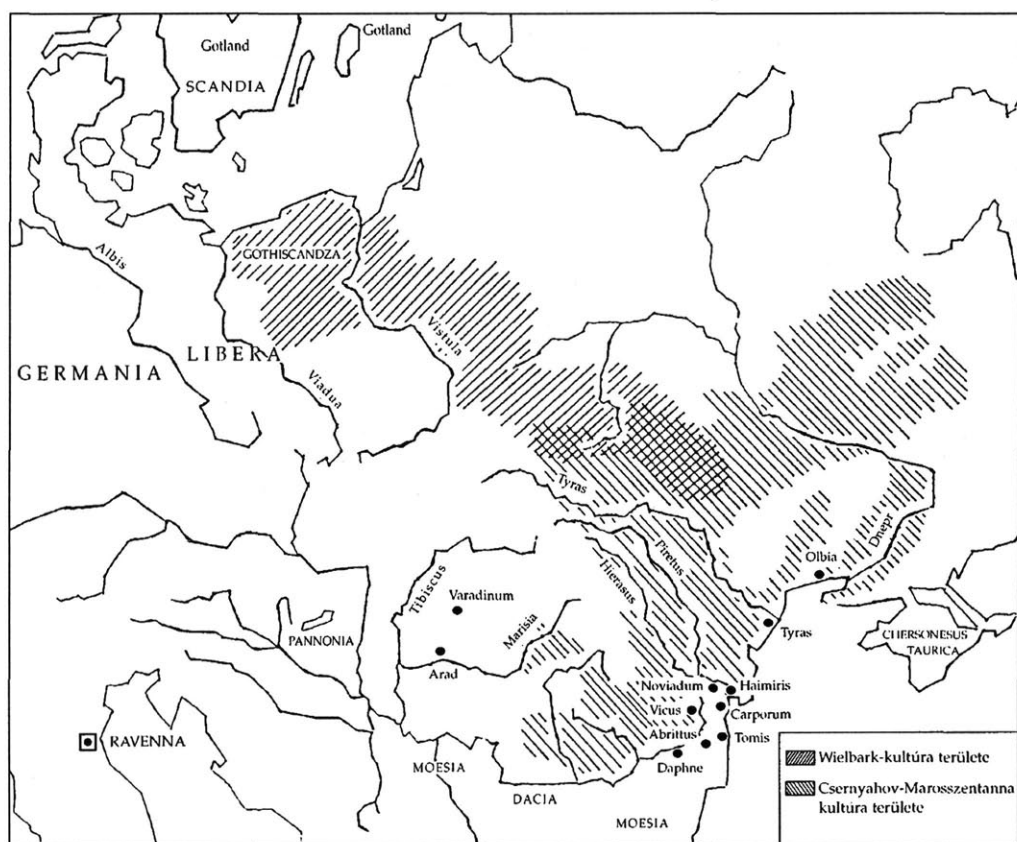
A női viselet elemei a Wielbark-kultúrában az
időszámítás kezdetétől kb. 220-ig
(TEMPELMANN-MACZYNSKA 1988. alapján)

gázlói környékeztek s korai nyelvükön *Gepedoi*osnak hívtak”.⁴ A lengyel kutatás szerint az itt leírt terület ma is a környezetétől jól elkülönülő természetföldrajzi egység, nevezetesen a Visztula-torkolat mocsaras alföldje és az ettől keletre húzódó Elbląg-i magaslat környéke.

A szűkös és ellentmondó írásos források mellett tehát döntő szerepe van az említett terület régészeti kutatásából nyert adatoknak. Szerencsére az elmúlt évtizedek eredményei alapján már jól körvonalazható az a császárkori régészeti kultúra, amelyben a gótok és a velük rokon népek (a gepidákon kívül a rugiakat és a lemoviat is ide sorolják) leletanyaga meghatározható: nevezetesen a Wielbark/Willenberg-kultúra. Területe magába foglalja Pomerániát és a Visztula alsó folyását körülölelő síkságot is. Ez a kultúra egyértelműen helybéli eredetű, a késő vaskori Ok-sywie/Oxhöft-kultúra egyenes folytatása. A Wielbark-kultúra korai fázisa (ún. Lubowidz-fázis, a relatív kronológiában B1, B2 szakasz, i. sz. 10–140) a régészeti leletanyag szempontjából olyannyira egységes, hogy

nem tudnak területi csoportokat elkülöníteni benne (1. kép). Ebből következik, hogy a Visztula-torkolat környékén régészeti szempontból nem körvonalazható megnyugtatóan az a terület sem, ahol a gepida őshazát Jordanes megjelölte.⁵

A Wielbark-kultúra temetői mára jól ismertek;⁶ jellemző rájuk az ún. birituális temetkezés, azaz hogy a temetőikben együtt, egymás mellett találhatók a hamvasztás után és a csontvázasan eltemetett emberek maradványai, tehát a két rítus egy időben volt szokásban. Míg a női temetkezések ékszerekben, egyéb tárgyakban gazdagabbak, addig a férfiakat jóval szegényesebben temették el, s fegyvereiket szinte soha sem helyezték melléjük a sírba. A Wielbark-kultúrát Skandináviához csak egy nem túl gyakran alkalmazott temetkezési szokás kapcsolja. Egyes temetőikben ugyanis kövekkel körberakott, illetve megalapozott halomsírokat és feltehetőleg rituális célokat szolgáló kőköröket találtak; a lelőhelyek alapján ezeket a temetőket Odry–Wesior–Grzybnica típusúaknak nevezik. Mivel azonban ez a temetőtípus a Wielbark-kultúrában nem körülhatárolható területen, hanem szórtan jelentkezik, és ezeknek a temetőeknek a leletanyaga semmiben sem különbözik a kultúra többi temetőjétől, ezek nem tekinthetők különálló, talán Skandináviából bevándorolt etnikum emlékének.⁷

2. kép.

A Wielbark- és a Csernyahov–Marosszentanna-kultúra területe (GOTI. 1. térkép alapján)

A késő császárkor elején (a relatív kronológia szerint B2/C1a szakasz, i. sz. 160–200) a Wielbark-kultúra nyugati területén sok lelőhely megszűnik, az ott lakók felhagyják temetőiket, s ezzel egy időben új lelőhelyek jelennek meg a Visztula középső folyásától keletre. Ezt a régészeti jelenséget úgy szokták értelmezni, hogy a népesség egy része délkeleti irányú vándorlásba kezdett; ez a forrásokból (pl. Jordanes) jól ismert „gót vándorlás” kezdete (2. kép). Terjeszkedésük során beleütköznek egy szintén jól körvonalazott császárkori régészeti kultúra, az ún. Przeworsk-kultúra népeibe. Ennek a kultúrának a hordozóit a források alapján „lugi”-aknak, a szintén a keleti germánok közé tartozó különböző vandál népeknek szokás meghatározni. A vandálokat részben elűzik, részben beolvasztják a Wielbark-kultúra népei; ezután jelennek meg a Przeworsk-kultúra területéről menekülő néptöredékek a Kárpát-medencében is (viktovalok, asdingok). A Wielbark-kultúra expanziója tovább folytatódott: a kései, ún. Cecele-fázisban (C1b–C2 időszak, azaz 220–300) benyomulnak Volhíniába, majd az ukrainai erdős steppére is. Ez utóbbi „Szkítiába” – amit gótul Oiumnak neveztek – való behatolásukat 238 utánra teszik. Ismeretes, hogy néhány évtizeden belül a gótok elérik a Fekete-tengert, és megvetik a politikai alapját annak a

birodalomnak, amely vezetésükkel összefogja a különböző, korábban már ott élő és a velük odavándorolt más keleti germán népeket (herulokat, rugiakat, szkíreket) is.

Mindezen események kapcsán semmilyen említés sem történik a gepidákról; nem szerepelnek a markomann háborúk nyugtalan éveiben feltűnő, a rómaiak által számon tartott és az írott forrásokban így sűrűn előforduló népek között. Több történész ezt a hiányt azzal magyarázza, hogy a gepidák a kora császárkorban nemhogy önálló politikai alakulatot, hanem önálló etnikumot is aligha képezhettek. A gótok egy részének délkeleti irányú elvonulása után, a Visztula alsó folyása környékén „hátramaradó” gótokból alakult volna csak ki a gepidának nevezett etnikum, amely ezek szerint az i. sz. II. század második felénél, a III. század első felénél nem lenne régebb.⁸

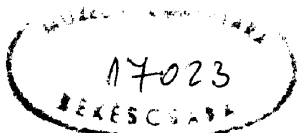
Jordanes még közvetlenül a Visztula-menti gepida őshaza leírása után, azzal összefüggésben említi a nép első királyát, név szerint Fastidát, aki az első hódító akcióikat megindította. Messze vezette a hadjárait, hiszen először a burgundok ellen viselt győztes háborút, majd a gótok ellen támadt. Jordanes munkájában maradt fenn az események részletes leírása. *„Fastida, a gepidák királya, nyugodt népét felizgatta és a hon határait fegyverrel bővítette. A burgundokat ugyanis majdnem a végpusztulásig megsemmisítette, és néhány más népet is legyőzött. A gótokat is oktanul ingerelvén, kiállhatatlan kötekedésével megsértette az előbbi vérrokonsági szövetséget, és míg dőlőfős kevélységtől szerfölött hajtvá népének területeket igyekezett szerezni, hona lakosságát ritkította meg. Tehát követeket küldött Ostrogothához, akinek akkor mind az osztrogótok, mind a vezegótok, azaz ugyanazon népnek mindkét törzse uralma alatt állott, s panaszkodott, hogy be van zárva zord hegyektől és beékelve sűrű erdők közé s kettő közül azt az egyet követelte, hogy vagy legyen készen a háborúra vagy pedig területek átengedésére. Ekkor Ostrogotha, a gótok királya, mint ahogy határozott lelkületű volt, azt felelte a követnek, hogy ő irtózik az ilyen harctól, mivel kegyetlen és mindenképpen bűnös dolog, hogy a rokonok fegyverrel álljanak egymással szembe, országát azonban elhagyni nem fogja. De minek többet? A gepidák haddal támadnak, s hogy gyengébbnek ne láttassék, Ostrogotha is kivezette ellenük a hadait és megütközött velük Galtis városánál, amely mellett az Auha folyik. Ott mindkét részről vitézül küzdöttek annál is inkább, mert egyforma fegyverekkel és harcmóddal szálltak szembe egymással. Azonban a jobb ügy és élénk lelkületük a gótokat segítette diadalra. Mikor végre a gepidák egy része meghátrált, az éj véget vetett a csatának. Ekkor Fastida, a gepidák királya övéinek holttesteit visszahagyván, hazájába sietett, megalázva épp oly szégyenletes gyalázattal, mint aminő dőlőfősséggel felfuvalkodott volt. A győztes gótok megelégedve a gepidák elvonulásával visszatértek és hazájukban békében éltek, míg csak Ostrogotha volt a királyuk.”⁹*

A lezajlott eseményeket évszázadokkal később rögzítette a gót krónikás, és talán már az ő számára sem volt világos az, ami után a modern történeti-régészeti kutatás is nyomoz: hol és mikor zajlott le az összecsapás. Az események értékeléséhez segítségül hívható egy, a történetekkel egykorú római forrás, amely szintén csatáról számol be, valószínűleg a 291. évből.¹⁰ Ez utóbbi leírás szerint a *„tervingek, a gótok másik része”,* a taifalokkal együtt a vandálok és a gepidák ellen harcolt.¹¹ A kutatás nagyobb része a két forrás által leírt eseményt azonosnak tekinti. Mivel az utóbbi forrás jól keltezhető, a csata időpontját 291-ben határozza meg, és a csata céljaként a rómaiaktól már két évtizede felhagyott Dacia provinciát jelöli meg. Jordanes maga máskorra tette az események idejét. Szerinte a gót-gepida háborút az utóbbiak irigysége váltotta ki: irigyelték ugyanis a zsákmányt, amit a gótok (a taifalokkal, astringokkal, karpokkal, peucinokkal együtt) Moesiában, Marcianopolisban raboltak.¹² Ez a hadjárat szerinte

Philippus Arabs császár (244–249) uralkodásának idején, tehát a 240-es évek végén történhetett. Ha Jordanes adatainak hitelt adunk, akkor azt ezt követő gepida-gót háborúnak egy emberöltőn belül kellett megtörténnie, tehát még Fastida és Ostrogotha uralkodása alatt – a 291-es dátum pedig ettől időben túl távolinak tűnik. Így K. Horedt, aki Jordanes adatait veszi alapul, a Galtis menti csatát 249-re teszi, s helyszínét a Kárpát-medencén kívül, a Prut és Szeret folyók vidékére lokalizálja.¹³ Az események Jordanes által leírt „háttér” alátámasztani látszik ezt a vélekedést. Leírása szerint ugyanis abban az időben a gótok közös királyuk, Ostrogotha uralkodása alatt Szkítia földjén, a Pontusz partján tartózkodtak, a rómaiakkal szövetséges viszonyban élve, azoktól évi járandóságot élveztek. Ebben a leírásban nincsen szó Dacia feletti uralomról; a III. század közepén még nem is lehetett. A csata helynevei gótok: „auha” vizet, „galt” pedig terméketlen pusztaságot jelent; ez azonban arra utal, hogy Jordanes idején a konkrét események, helyszínek már az emlékezet kódébe veszttek.

Éppen a Jordanes-féle leírás monda-jellege miatt a kutatók többsége ezt a forrást nem elvetve, hanem a 291-es adattal egyeztetve alakította ki véleményét. 291-ben Dacia már valóban a tervingek kezében lehetett; bár kérdéses, hogy két évtized alatt mennyire sikerült azt valóban benépesíteniük. A vandálok töredékei különböző nevek alatt (viktofalok, asdingok) pedig már a II. sz. utolsó harmada óta játszottak szerepet a Kárpát-medence északkeleti részében. Történeti forrásból azonban ebből az időből nem ismerjük a gepidák hazáját; egyedül csak feltételezésekre alapozhatunk. Jordanes könyvében a gót-gepida csata leírását közvetlenül megelőzi az utóbbiak burgund háborújának leírása. Az addig békés gepidák ugyanis Fastida vezérletével csaknem teljesen megsemmisítették a burgundokat, majd ezután a gepida király, a győzelemtől megnövekedett öntudattal („dölyfös kevélységtől hajtva”) követelt területet a gót királytól. A burgundok III. századi szállásterülete az Odera vidéktől a Visztula vidékig terjedt, de a keleti burgundok egy része a gót vándorláshoz csatlakozott – tehát a burgund háború a mai Közép-Lengyelországban vagy ettől délkeletre is történhetett, de Fastida gepidái ekkor még biztosan kívül élhettek a Kárpát-medencén.¹⁴ A Jordanes által rögzített gót népi emlékezet az események lényegét sűrítve őrizhette meg; ha adatai alapján nem is lehetünk abban biztosak, hogy mennyi idő telt el a gepidák burgund és gót háborúja között, de a gepidák célját világosan megjelöli: az addigi kedvezőtlen lakhelyüket akarták jobbra cserélni.

Hol lehetett hát Fastida szűk és kedvezőtlen adottságú szállásterülete? Bóna István szerint a meghódítani vágyott Dacia szomszédságában, a Szamos, Kraszna folyók alsó és a Tisza felső folyásának vidékén. Kérdés azonban, hogy Erdélyben kevesebb-e a „sűrű erdő” és a „zord hegy”, mint a fenti, széles rónaságra nyíló tájon? A poétikus megfogalmazás háttérében feltehetőleg az a panasz állhatott, hogy a gepidák a zsákmányszerzés lehetséges helyszínétől, magától a Római Birodalomtól érezték magukat túl messze, éppen a gótok által elzárva és ezen a kedvezőtlen helyzeten kívántak változtatni.¹⁵ 291-ben a gepidákat tehát a vandálok szövetségeseiként emlegetik, ezért feltehető, hogy a két nép egymás közelében élhetett; Bóna István a szállásterületüket a Kárpát-medence északkeleti vidékére helyezi.¹⁶ Elméletben felvethető az a lehetőség is, hogy mivel a vandál törzsek többsége (lásd Przeworsk-kultúra) a Kárpátoktól északra élt, a szövetségesek Daciát (illetve a tervingeket és taifalokat) a Kárpátoktól északkeletre eső területről is megtámadhatták, ebben az esetben azonban a gepidák szállásterületét is arrafelé kellene keresni.

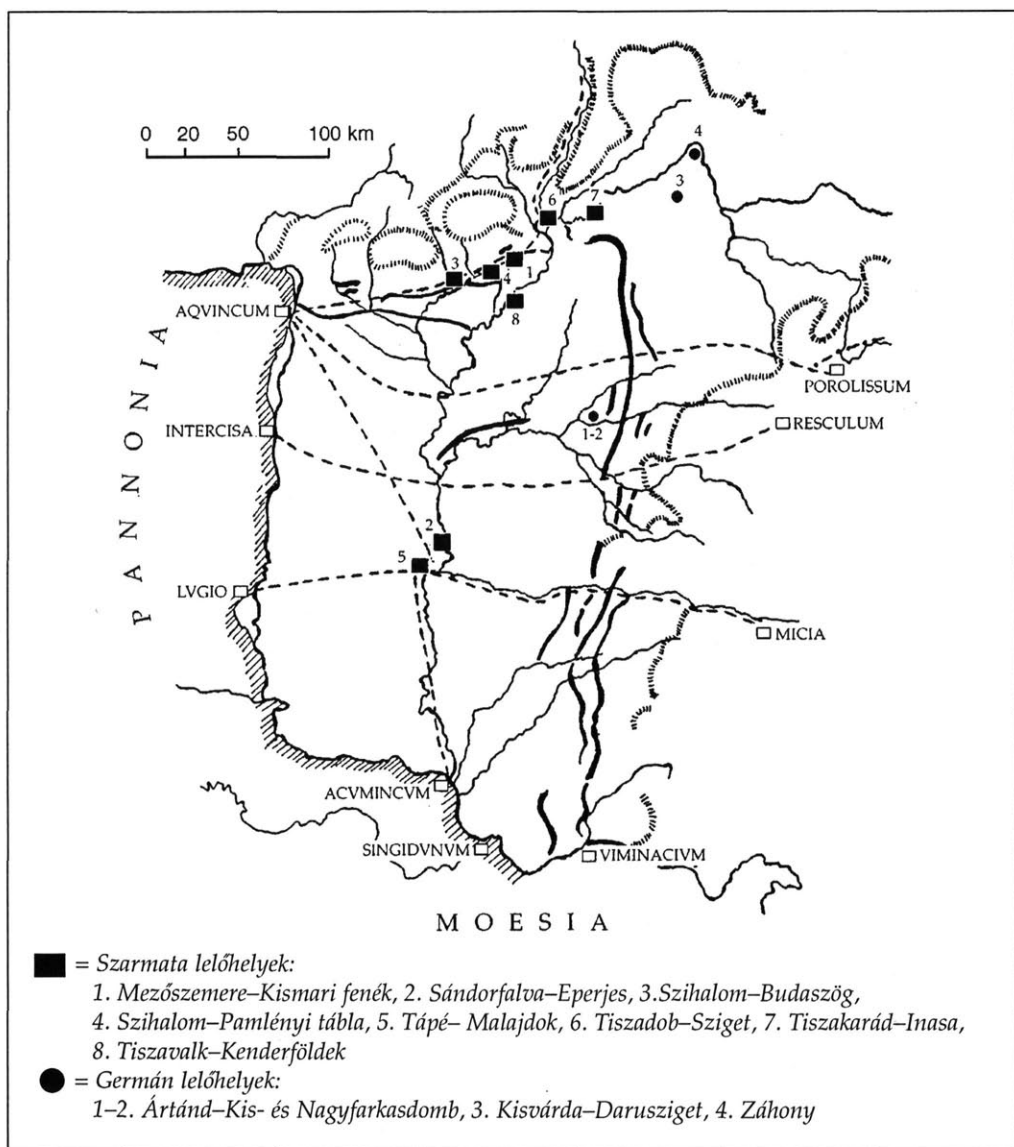

Ha visszatérünk ahhoz a feltevéshez, mely szerint a gepidák a III. század utolsó évtizedeiben a Kárpát-medence északkeleti csücskében éltek, joggal várnánk el a régészektól, hogy az erre a népre jellemző leletanyagot itt megtalálják, körvonalazzák. Hiszen azt a kultúrkört, ahonnan jöttek, jól ismerjük: a Wielbark-kultúra késői (Cecele) fázisa, illetve az ezzel térben és időben érintkező korai Csernyahovi-kultúra (lásd lentebb) jöhet csak számításba (2. kép). Mivel a régészeti közfelfogás szerint a bevándorlók első nemzedéke rendszerint igen nehezen „megragadható” a kutatás számára, legkésőbb a IV. század elejétől lenne várható a fenti jellegű leletanyag, ez azonban mindmáig nem ismert; hiányzik ezen a területen a IV. század első harmadára keltezhető, északkeleti irányból frissen érkezett germán nép emlékanyaga. – Összehasonlításképpen itt kell megemlítenem, hogy ugyanezen a területen viszont igen jól ismerjük a forrásokban is ide lokalizált viktoval és asding vandálok III. századi, Przeworsk-jellegű emlékanyagát.

Elméletben felvethetjük, hogy a gepidák egy kis előőrse a III. század vége felé beköltözött a fent hivatkozott vandálok mellé, talán az ő fennhatóságuk alá. Ebben az esetben ez a gepida csapat nem lehetett túl erős, hiszen önálló politikát nem folytatott, mivel a IV. században önállóan hadjáratot nem vezetett sem a Római Birodalom, sem más Kárpát-medencében élő nép ellen. Csak így magyarázható ugyanis, hogy hiányoznak a korszak római forrásaiból, amelyek beszámolnak a barbároknak mind a Birodalom, mind a limes előterében egymás ellen folytatott hadjáratairól.¹⁷ Egy ilyen kisebb létszámú, alávetett nép kulturálisan hamar hasonulhatott az őt befogadóhoz, tehát nem várható, hogy önálló régészeti kultúrával rendelkezzen. – A lengyel régészeti kutatás legújabb eredményei alapján azonban többen is azt feltételezik, hogy a gepidák nagyobb része egészen a IV–V. század fordulójáig eredeti lakhelyén, a Visztula alsó folyásától keletre lévő területen maradhatott; erről a vidékről a legkorábbi csekély mértékű kivándorlás a III. század végén igazolható. K. Godlowski szerint Fastida gepidái a vereség után visszatértek a Kárpátoktól északra lévő hazájukba. V. Bierbrauer véleménye szerint is valószínűtlen, hogy 291-ben az egész törzs elvándorolt volna eredeti hazájából, a Visztula alsó folyásától keletre talált régészeti emlékanyag ugyanis a IV. század végéig folyamatos.¹⁸

A IV. század elején az Alföld jelentős részét benépesítő szarmaták körül római segítséggel megépül a Csörsz-árok.¹⁹ Ez a hatalmas sánc-árok rendszer a szarmaták határait a kívül rekedt germán támadók ellen védte; Bóna István a gótok és vandálok mellett ezek közé sorolja a gepidákat is, akik szerint a IV. század középső harmadában előrenyomultak a Kraszna és az Ér folyók völgyében és a Körösökön át elérték a Marost. Az általa bizonyítékként felsorakoztatott számos lelet nagyobb része, sajnos, ma még publikálatlan; így a nagy területre kiterjedő, egységes gepida települési tömb megléte még további bizonyításra szorul.²⁰

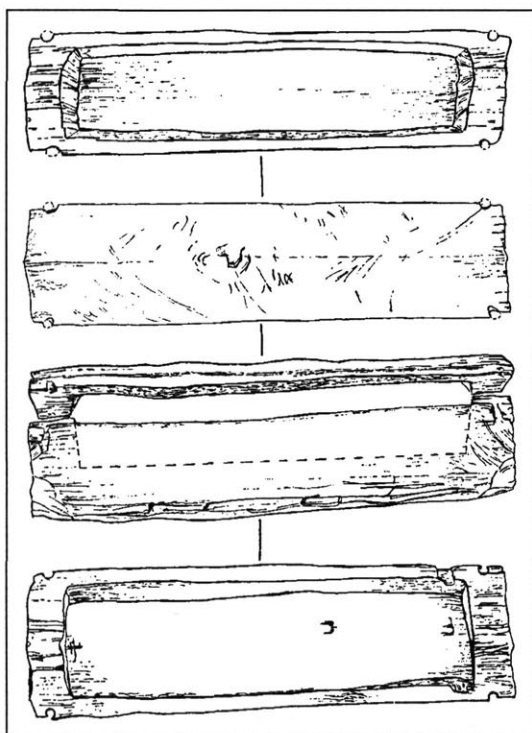
A IV. század középső harmadában egymást érik a Kárpát-medence keleti felében élő népek háborúi. 332-ben a tervingek Erdélyből megtámadják a szarmatákat, s ennek következményeként a rómaiakkal is háborúba keverednek. Ugyanebben az évtizedben a tervingek Geberich királyukkal legyőzik és elűzik a korábban a Körösök és a Maros vidékén élő, Visumar vezette asding vandálokat is. Ezekben a forrásokban nem esik szó a gepidákról. A történeti adatok²¹ mellett a régészeti források is igazolják ezt a felfokozódott népmozgást az Alföldön. Olyan új típusú, elsősorban temetőkből származó, a IV. sz. utolsó évtizedeire keltezhető leletanyagot tártak fel a régészek,

3. kép.

IV. sz. végi–V. sz. eleji lelőhelyek (ISTVÁNOVITS 1998A. 1. kép alapján)

mely kulturális rokonságot mutat a mai Ukrajna és Románia területén elterjedt késő császárkori, ún. Csernyahov–Marosszentanna-kultúra elemeivel, elsősorban annak bizonyos tárgytypusaival (pl. csatkarikára hajló peckú csatok, kisméretű ezüstlemezes fibulák stb.). Ez a jelenség arra mutat, hogy a Kárpát-medencébe új nép(töredék)ek érkeztek, feltehetőleg főleg keleti irányból. Az Alföldön megjelenő új leletanyagban a legújabb kutatások eredményeként két csoport kezd körvonalazódni: az egyik e tájegység északi peremén, a Csörsz-árok vonalában, a másik pedig a sáncrendszer

4. kép

Kisvárda-daruszigeti koporsók
(ISTVÁNOVITS 1998A. 2. kép alapján)

északkeleti és keleti vonala mentén található.²² Az előbbi csoport a tiszadobi-, míg az utóbbi az ártándi-kör elnevezés alatt szerepel a szakirodalomban (3. kép). A két csoport sok vonatkozásban rokon leletanyagát Istvánovits Eszter szerint elsősorban a temetkezési szokásokban megnyilvánuló különbségek alapján lehet szétválasztani (4. kép). Mindkét csoportban iráni és germán elemek keverednek, de míg az előbbi körben az iráni, addig az utóbbiban a germán jelleg a túlnyomó. Az idézett kutató megállapítása szerint e területen tehát olyan népesség lakott, amely nem egységes, hanem kevert etnikumú; az Alföld északi peremén ez az új lakosság túlnyomórészt iráni eredetű, germán infiltrációval, míg Ártánd környékére germán (gepida?) jellegű népcsoport érkezett, amelyet erős iráni befolyás ért.²³ Bóna István ezt az egész lelethorizontot korábban gepidának határozta meg.²⁴ Ezek a temetők az V. sz. elején lezárultak, feltehetően a hunkori nagy népátrendeződések

következtében, egyedül az ártándi temetők esetében valószínű, hogy az V. század közepéig (Kisfarkasdomb), illetve a végéig (Nagyfarkasdomb) használták őket (5. kép).

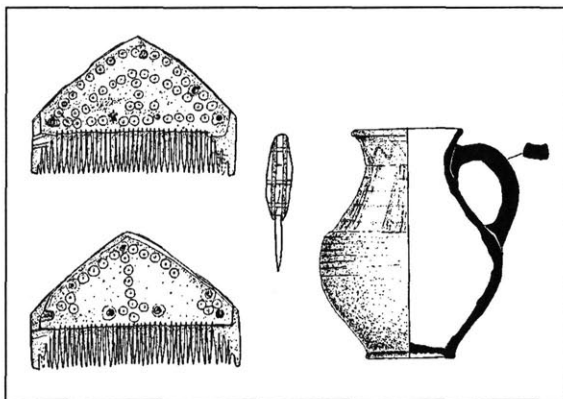
A hun előretörés hatására megindult népvándorlás a többi barbár néppel együtt valószínűleg a gepidákat is mozgásba lendítette. Hieronymus felsorolja őket azok között a népek között, akik 406–407-ben a vandál vándorlás során átkeltek a Rajnán. Ez azonban a gepida nép csak kisebb részét érinthette, szemben a vandálok, quadok, szarmaták és alánok nagyobb tömegeivel.²⁵ Jordanes beszámol egy gepida-osztrogót összezsapásról is, amit a kutatás szintén erre az évtizedre szokott tenni. Ennek folyamán az osztrogót király, Thorismud nagy győzelmet aratott a gepidák felett, de „*mint mondják, lova elbukása következtében halálát nyerte*”.²⁶ Mivel ebben az időben az osztrogót sereg már a hunok segédcsapataként működött, feltehető, hogy a hunok számára hódoltatták meg a gepidákat.²⁷ Felvetődött egy másik lehetőség is, mely szerint a gót történetíró talán egy a népe számára utólag szégyenletesnek ítélt gót belháború eseményeit hárítja az eseményekben részt sem vett gepidákra.²⁸

Korábban vagy később, az osztrogótok vagy a főszereg által, de a gepidák bizonyosan hun uralom alá kerültek, legkésőbb az V. sz. 20-as éveiben. Tudjuk azt is, hogy a hun uralom időszakának végére hatalmi pozícióik sokkal jobbak voltak, mint az a korábbi évtizedekben sejtethető. Attila főkirályságának idején részt vettek

a hunok 447-es balkáni hadjáratában, majd a 451-ben lezajlott catalaunumi (mauriacumi) ütközetben is. Ez utóbbi kapcsán Jordanes így írt róluk: „Itt volt a gepidák megszámlálhatatlan seregeivel a nagy hírnű király, Ardarik is, aki Attilához való nagy hűsége miatt ennek tanácskozásaiban is részt vett. Az éles elmével mérlegelő Attila ugyanis az összes főnökök közül őt és Valamert, az osztrogótok királyát szerette a legjobban. Mert Valamer titoktartó volt, nyájas beszédű és a cselekedten járatos, Ardarik pedig, mint mondtuk, hűsége és eszessége által emelkedett ki. Méltán is hihetett nekik, akik rokonaik, a vezegőtok ellen készültek harcolni”.²⁹ Már a nevezetes csatát megelőző éjjel a gepidák összecsaptak a frankokkal és jól jellemzi a résztvevők számát, hogy Jordanes szerint 15 ezren haltak meg közülük. Ez a hadjárat okozhatta, hogy néhány írott forrás a gepidákat a hunokhoz sorolta, s néha össze is keverte velük őket (Salvianus, Malalas).³⁰

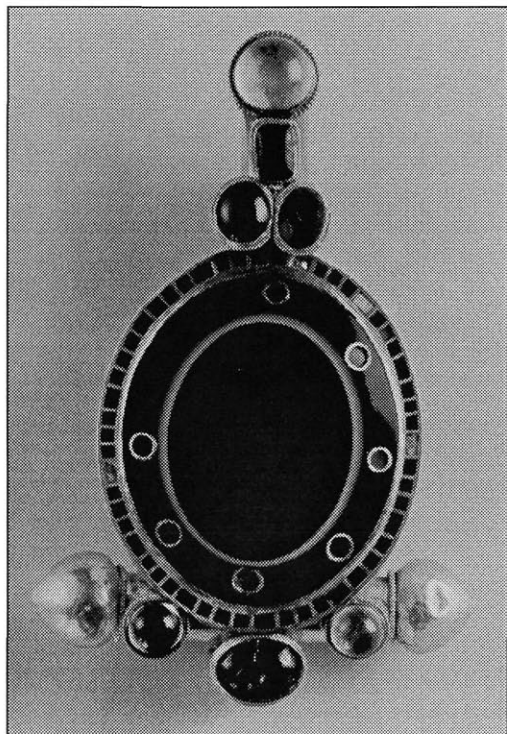
Bóna István a hunokról és nagykirályaikról írott könyvében a gepidák királyát, Ardarikot úgy jellemezte, mint aki kiváló tulajdonságai alapján, Attila személyes kegyelméből emelkedett a királyi hatalomba, talán éppen a korábbi gepida királyi ház képviselőinek ellenében.³¹ Így Ardarik feltétel nélkül hűséges volt a nagykirályhoz, annak haláláig. Ardarikot családi kapcsolat is fűzte Attilához, hiszen ez utóbbinak a fia, Giesmos a gepida királyi családba nősült.

Ardarik hatalomátvétele a gepidák élén a feltételezések szerint nem békés körülmények között zajlott le. A feltételezett gepida belháborúhoz a régészeti kutatás egy kincshorizontot kapcsol (Ormód, Tóti, Gelénes); ennek leggazdagabb eleme a Kárpát-medence kora népvándorlás korának legkülönlegesebb leletegyüttese; a szilágysomlyói kincslelet. A leletet a Kraszna felső folyása mentén, egy völgy bejáratánál rejtették el; a két, egyenként sok darabból álló együttest külön-külön (edényben? zsákban?), csekély mélységben ásták be a földbe. Az 1797-ben meglett I., majd az 1889-ben előkerült II. lelet egyazon telken látott napvilágot; s mivel tehát egymástól nem túl nagy távolságban rejtették őket, így az nyilván egyazon alkalommal, menekülés közben történhetett. A nemesfém mennyisége (5,466 kg arany és 2,536 kg ezüst) már önmagában is jelzi, hogy a kincsek eredetileg igen magas társadalmi állású személy(ek), egy nép vezető(i)nek a kezében lehettek. Az I. kincs legnagyobb részét a római császároktól ajándékba kapott aranymedaillonok teszik ki (az összesen 15 darabból 12), amelyet már előkelő barbár viselőik igénye szerint láttak el kerettel és füllel, illetve 3 db, a legnagyobb súlyúak, amelyek az előbbieket barbár utánpótlásként készültek. Egy barbár uralkodó ugyanígy ajándékként, s egyben rangjelzőként kaphatta azt a hatalmas méretű onyxfibulát, amelyhez hasonlóval csak a római császár foghatta össze a

5. kép.

Kisvárdai-Daruszigeten előkerült fésűk és korsó
(ISTVÁNOVITS 1998A. 4. kép alapján)

6. kép.
Onyxfibula a szilágysomlyói II. kincsből
(KISS 1999A. 55.)

díszköpenyét (6. kép). Uralkodói jelvény lehetett az aranyból készült, gömbdíszes karika (eskügyűrű) is. Vitatott a rendeltetése az 1,8 m hosszú, aranyból készült, apró fegyver- és eszkmásolatokkal díszített, füsttopáz csüngős gömbbel ellátott vastag aranyláncnak; a mai feltételezések szerint ezt nem férfi, hanem nő használhatta. A II. kincs nagyobb részét fibula párok képezik, egyikük különleges formájú, korong alakú, aranyból készített. A félkörös fejlemezű és ötszöges láblemezű „kengyelfibulák” párosával használva a keleti germán („gót”) női viselet jellegzetes alkotóelemei; a kincsből 9 párból kettő színaranyból, a többi pedig aranylemezzel bevont ezüstre készült. A korra jellemző díszek a rekeszekbe foglalt féldrágakövek, a filigrán-drótok és a nemesfém-gömböcskék. Hasonló a díszítése a II. kincsből megőrződött 3 db színarany, gömbszelvény alakú, füles ívócsészének is.

A kincsek keletkezésének alapját a jól meghatározható aranymedaillonok jelentik. Maximianus Herculeustól Gra-

tianusig, római császárok 294 és 378 között kibocsátott veretei ezek, melyeket sokáig viseltek, többet közülük többször is újra kereteltek, s így készítésük és földbe kerülésük között hosszú idő telhetett el (7. kép). A fibula párok közül a legnagyobbak, legkésőbbiek már germán műhely alkotásai lehettek, s az V. sz. középső harmadában készülhettek. Az aranycsészéket valószínűleg már szintén a hunkorban készítették (igen jó párhuzamaik a nagyszéksői hunkori leletből ismertek), s ezek is a barbár uralkodók aranyban való gazdagságát példázzák a hun uralom idején.

A Szilágysomlyón előkerült lelet egybehangzó vélemény szerint barbár királyi dinasztia kezén gyűlhetett össze. Tagjai – legalábbis időnként – jó kapcsolatot ápolhattak a római császárokkal, hiszen „jó szolgálataikért” cserébe, diplomáciai ajándékként kaphatták az onyxfibulát, a medaillonokat és az eskügyűrűt. A női fibulák közül a legkorábbiak – az aranyak – szintén római műhelyben készülhettek.

A kincs egykori tulajdonosainak kiderítése érdekében alapvető fontosságú annak tisztázása, hogy elrejtésének idejében, a feltételezések szerint az V. sz. második negyedében vagy közepén mely nép szállásterületén helyezkedett el a kincs lelőhelye. Azok közül a germán népek közül, akik a római császároktól ilyen jelentős ajándékokat kaphattak, a vizigótok már 380 után elvándoroltak Erdélyből, a vandálok néhány évtizeddel később követték őket, az osztrogótok pedig – legjobb tudomásunk szerint – csak a hunok bukása után költöztek be a Kárpát-medencébe.

Ma a legvalószínűbbnek azt tartják, hogy a kincs a gepida uralkodóház tulajdona lehetett,³² bár éppen a feltételezett kapcsolatok idején (IV. század) egyetlen római forrás sem említi, semmiféle összefüggésben sem a gepidák népét, sem ezek királyait.

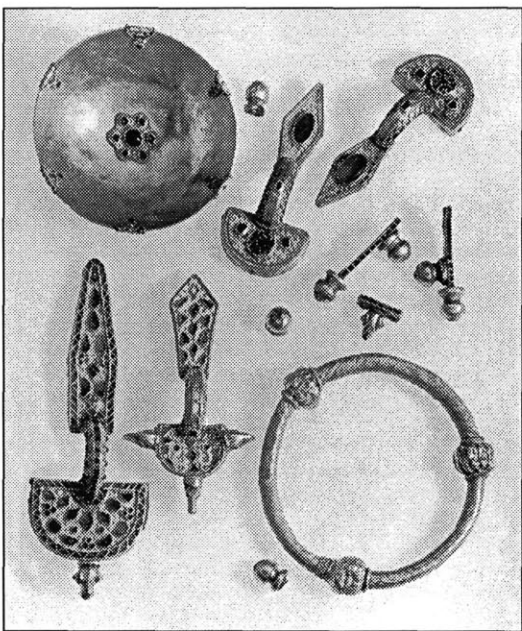
A kincs kérdéskörét a legújabban összefoglaló tanulmányában R. Stark arra figyelmeztet, hogy bár szerinte is „megfontolandó és elfogadható” a „gepida teória”, de az egykorú barbár „gens”-eknek mind az összetétele, mind a szállásterülete valószínűleg nagyon változékony lehetett az V. sz. 1. felének igen mozgalmas idejében. A szerző szerint a kincs tárgyai nem tarthatók tipikusan gepidának, s feltehetőleg minden keleti germán „gens” királyi dinasztiájának kincsei hasonló összetételűek lehettek.³³ A kutatók zöme tehát az V. sz. közepének gepida történelmi eseményei között kereste és keresi a lelet elrejtésének okát (8. kép). Logikus az a feltételezés, hogy egy királyi dinasztia kincseit dinasztiaváltáskor szokás elrejtetni a fenyegető veszély elől: s bár nem ismerjük az Ardarikot megelőző gepida király(ok) neve(i)t, feltehetőleg az ő javaikat ásták a földbe a Magura-hegy alatt.³⁴

453-ban meghalt Attila. Halála után három, főfeleségétől, Arykántól született fia próbálta megosztani egymás között a hatalmat; s nemcsak magát a birodalmat, hanem az addig hűséges, alávetett népeket is, ráadásul azok megkérdezése nélkül. Az események Jordanes leírásában az alábbiak: „Attila fiaí ugyanis, akik bujaságának korlátlansága következtében majdnem népet alkottak, azt követelték, hogy a nemzetek egyformán osztassanak el közöttük és hogy a harcias királyok népeikkel együtt cselédség módjára sorsoltassanak ki. Mikor ezt Ardarik, a gepidák királya megtudta, bosszankodva

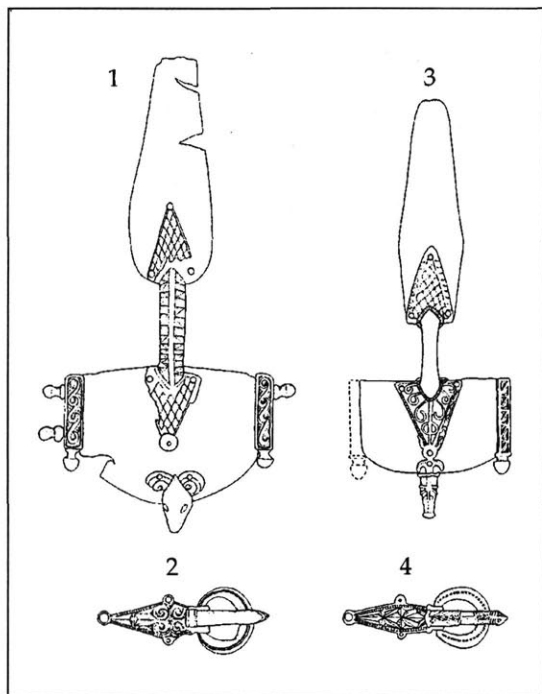
7. kép.

Maximianus Herculeus (286–305) madalioja
(KISS 1999A. 37.)

8. kép.

Válogatás a szilágysomlyói II. kincsből
(KISS 1999A. 61.)

9. kép.
Tiszaölöki (1–2) és mezőköszonyi (3–4) leletek
(BIERBRAUER 1991. 558.)

azon, hogy annyi néppel a legsilányabb rabszolgák módjára bánnak el, elsőnek pártot ütött Attila fiai ellen és a szolgágnak rája tapadt szégyenét a szerencse kedvezésével lerázta. És elszakadásával nem csupán saját népét szabadította fel, hanem a többieket is, akik hasonló iga alatt nyögtek...". A csata Pannóniában, a ma már azonosíthatatlan Nedao folyó mellett zajlott le, 455-ben. „...úgy vélem, bámulatos látvány volt, ahol látni lehetett a lándzsával harcoló gótot, a karddal dühöngő gepidát, a nyilat sebében ketté törő rugót, a suavot, aki a lábában, a hunt, aki a nyilában bízott, az alánt, aki nehéz, a herult, aki könnyű fegyverzettel állt csatasorba. Számos és súlyos összecsapások után a gepidáknak kedvezett a nem remélt győzelem. Ugyanis Ardarik kardja és a pártütés majdnem 30 ezer hunt és más nemzetbelit ölt meg, akik a hunoknak segítséget hoztak. Ebben a harcban megöletik Attila legidősebb fia, név szerint Ellák, akit, mint állítják, atyja a többiek fölött annyira szeretett, hogy összes

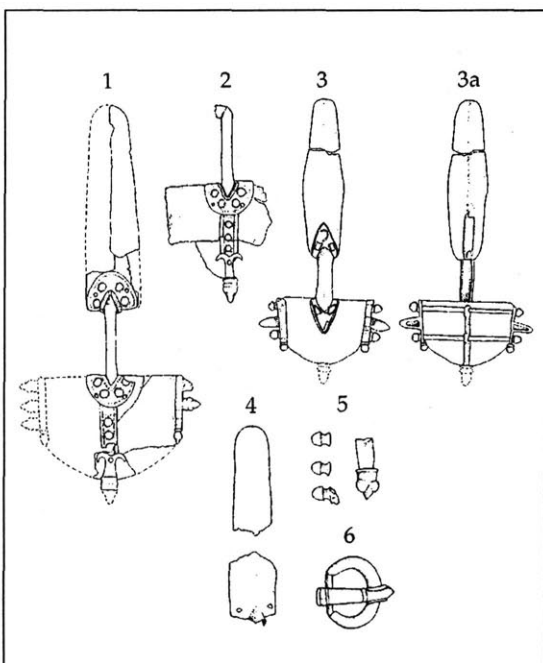
fiaival szemben előnyt adott neki a királyságban. Azonban a szerencse nem kedvezett az atya óhajának. Bizonyos ugyanis, hogy számos ellenség megölése után így vészett el férfiasan, hogy még atyja is, ha életben van, ily dicsőséges véget kívánt volna neki. Miután ő megöletett, a többi testvérei a Pontuszi-tenger mellé úzetnek, ahol, mint leírtuk, régebben a gótok laktak." A gepidák tehát a legerősebbként kerültek ki az összecsapásból. Területi igényeiket is érvényesíthették: „A gepidák ugyanis a hunok telepeit erővel maguknak foglalták le, s az egész Dacia területét mint győzők birtokolták. A Római Birodalomtól pedig mint serény férfiak barátságos megegyezéssel nem kértek mást, mint békét és évjáradékot.”³⁵

Bár a hunkor vége felé jól értesültek vagyunk a gepidák tetteiről, mégis ismét nehéz feladat a régész számára a hozzájuk köthető emléktárgyak kiválasztása; ez pusztán a tárgytipusok alapján nem is teljesíthető, mivel a korszak leletanyagának etnikumok szerinti felosztása meghaladja jelenlegi ismereteinket. A kiválasztás ma jobbára településtörténeti megfontolásokon alapul; azon a feltevésen, hogy Ardarik és népe a hun hatalmi központ viszonylagos közelében, tehát a Kárpát-medence keleti felében élhetett.³⁶

A régészeti leletanyag etnikumok szerinti meghatározását szinte lehetetlenné teszi, hogy a hunok uralma alatt és az ezt követő évtizedekben egymáshoz hasonló, a hunoktól kapott nemesfémekből készült ékszereket használtak a különböző keleti germán népek, köztük tehát a gepidák is. Így pl. az egész Kárpát-medencére kiterjedt a kor legdivatosabb ékszerének, a főleg a nemesi réteg asszonyai által hordott

nagyméretű, ezüst lemezből készült fibuláknak a használata (9. kép). Az Alföldön jó néhány sírletben szerepel ez az ékszer típus; de ezen kívül a gazdag nők viseletéhez tartozó többi díszítmény is szinte „standardizálódott”, s nagyobb területen terjedt el. Az említett ezüst lemezes fibula páron túl egyszerűbb fibulákat, ékvéses díszű, ezüst övcsatot, poliédrikus végződésű, kőbetétes fülbevalókat, nemesfém karpereceket, nyakukon borostyán-, karneol-, kalcedon- és üveggyöngyöket hordtak a korszak előkelő és jómódú dámai.³⁷ Ez az a leletanyag, ami a Felső-Tisza vidék után a Tisza középső folyásának vidékén is megjelenik (lásd pl. a gyulavári lelet). A Felső-Tisza vidéki kör legkésőbbi és leggazdagabb temetkezése a gávai, amely már az V. sz. 2. feléből származik, s ezért már biztosan gepidának határozható meg. Az előkelő nőket vagy magányosan, vagy néhány síros temetőben helyezték nyugalomra; ellenben a korszak köznépi temetkezéseit alig ismerjük; a kevés és jellegtelen tárggyal, ráadásul esetleg magányosan előkerülő sírok keltezése sok esetben túllépi a régész lehetőségeit.

A 455 után a Tizsántúlt és Erdélyt, majd 471 után a Szerémséget megszálló gepidák térben és időben jól körülhatárolható régészeti kultúrája csak e terület fokozatos birtokbavétele után, az V. század utolsó negyedétől ragadható meg. E korai Meroving-kori kultúra létrejött az alamannok és bajuvárok (nem tárgytípusokban) hasonló kultúrájának létrejöttével állítható párhuzamba: egyaránt jellemző rájuk az V. század végén kezdődő nagy, soros temetők (Reihengräberfeld) és a huzamosabb megtelepedésre mutató telepek használata. A gepida királyság régészeti kultúrájának kialakításában talán részt vehettek a korábban is e helyütt élő késő szarmata népesség megmaradt elemei, de pl. a hunkor előtt és részben ez alatt a Körös-Maros-Tisza vidékén élő, kevert népességű csoportokkal (Tápé-Malajdok, Csongrád stb.) való kontinuitásuk bizonytalan (10. kép).³⁸

10. kép.

Balsán (1–2), Perjámoson (3) és Mádon (4–6) előkerült tárgyak (BIERBRAUER 1991. 548.)

JEGYZETEK

1. JORDANES Get. 95. A forrásokat az eredeti nyelven lásd: LAKATOS 1973.

2. Jordanes Cassiodorus később elveszett gót történetét kivonatolta, amelyet ez utóbbi szerző Nagy Theoderich itáliai osztrogót király kérésére készített. A kérdésről legutóbb JORDANES 1993. 203–205.

3. A kérdés legújabb összefoglalását lásd NEUMANN 1998.
4. JORDANES Get. 96–97.
5. Több kísérlet is történt ennek meghatározására, de egyelőre még kevés az ezeket igazoló adat. SCHINDLER 1940 kerámiakutatásai alapján kísérlete meg a válaszádat, míg OKULICZ 1989 szerint az Elbląg-i magaslatot körülölelő alföldön dominál a csontvázas rítus – mindkettő szerint a gepidák a kora császárkorban a Visztula alsó folyásától keletre, a Pasleka és Drweca folyók által határolt mocsaras síkságon lokalizálhatók.
6. Jó áttekintést nyújt WOLAGIEWICZ 1986.
7. A kérdéskör legújabb összefoglalása: BIERBRAUER 1998. 391–393.
8. Lásd SCHMIDT 1969. 529.; POHL 1980. 242–243., 14. jegyzet.; GODLOWSKI 1986. 147.; GODLOWSKI 1993. 81. véleményét, legutóbb összefoglalva BIERBRAUER 1998. 399.
9. JORDANES Get. 97–100.
10. Ez a gepidák első említése hiteles, egykorú forrásból: Mamertinus Panegyricus 17,1 p. 6, LAKATOS 1973. 51. – II. Claudius császár életrajzában, a 269-es nagy barbár támadás népei között már felsorolták a gepidákat is, de ezt a forrást a Historia Augusta más életrajzaival együtt IV. sz. végi, célzatos kompilációnak tartja a kutatás egy része, tehát a benne közölt adat sem tekinthető biztosnak (HIST. AUG. Claud. 6, 1–4), POHL é. n. 132. Hasonlóképpen vitatott az a forrás is, mely szerint Probus császár (276–282) gepidákat, greutungokat és vandálokat telepített volna római földre. HIST. AUG. Probus 18,1, LAKATOS 1973. 50–51.; BIERBRAUER 1998. 390. 2. jegyzet.; WOLFRAM 1979. 58.
11. A gótok legkésőbb a III. század utolsó évtizede előtt két részre szakadtak: a nyugati ág neve „tervingek” vagy „vezi, vizi(gótok)”, a keletieké pedig „greutungok”, illetve „osztro(gótok)”. WOLFRAM 1979. 13–17.
12. JORDANES Get. 94.
13. HOREDT 1971. 711, Abb. 1.; HOREDT–PROTASE 1972. 216–217. Abb. 13. Ennek megfelelően a gepidák 400 előtti szállásterületét is a Kárpátoktól északra, északkeletre határozzák meg. – Legújabb összefoglalásában W. Pohl nem foglal határozottan állást ebben a kérdésben: „a csata 248 és 291 közé keltezhető” és a „Kárpát-medencén belül vagy kívül lokalizálható”. POHL é. n. 132.
14. Lásd WOLFRAM 1979. 52. Szerinte a burgundokkal való összeütközés már nem azok eredeti szállásterületén, de a Kárpátokon kívül történhetett.
15. Ezzel cseng egybe W. Pohl véleménye, mely szerint nem tudni, hogy a gepidák a Kárpát-medencétől északra vagy Erdélytől északra, a Felső-Tisza vidékén éltek-e, de egy bizonyos: „szűk” helyükön jobb pozícióért küzdöttek a többi keleti germán néppel, s a III. századi nagy barbár vállalkozásokról a peremhelyzetük miatt le is maradtak. POHL 1998. 132.
16. Ezt a lehetőséget L. Schmidt már korábban felvetette. SCHMIDT 1969. 530.; BÓNA 1981. 365–367.; BÓNA 1986. 131.; BÓNA 1986A. 66.; BÓNA 1993. 108.
17. Ebben az esetben a III. század végén, a IV. század 1. felében saját királyaik aligha lehettek, vö. lentebb a szilágysomlyói kincsről írottakkal.
18. GODLOWSKI 1986. 147.; GODLOWSKI 1993. 81.; BIERBRAUER 1994. 96.; BIERBRAUER 1998. 390–391., 399.
19. Mócsy András szerint a Diocletianus-i erődítési munkák részeként, Soproni Sándor szerint pedig inkább a IV. sz. 20–30-as éveitől. Összefoglalva ISTVÁNOVITS 1998. 43., 47., 63. jegyzet.
20. BÓNA 1986. 132., 16. kép: „a gepidák a hun uralom előtt”. – Módszertanilag sem könnyű a III. sz. végi–IV. sz. eleji gót és gepida régészeti leletanyag szétválasztása, hiszen egyazon kultúrkörből származtak, lásd ehhez Jordanes leírását az egyforma fegyverekkel, egyazon tak-

tikával küzdő ellenfelekről.

21. Lásd ISTVÁNOVITS 1998. 42–45.; JORDANES Get. 112–113. – Eutropius a 360-as években azonban felsorolt vandálokat a Daciát lakó népek között (híradása szerint a viktoralok a tervingekkel és taifalokkal birtokolták az egykori provincia területét), de gepidákat nem említ. Az adatokat értelmezi WOLFRAM 1979. 67. Anm. 4.

22. Az előbbi csoport fontosabb lelőhelyei: Tiszadob–Sziget, Tiszakarád–Inasa, Tisza-
valk–Kenderföldek, Szihalom–Pamlényi tábla, Szihalom–Budaszög, Mezőszemere–Kismari
fenék; az utóbbié pedig: Biharkeresztes–Ártánd–Kisfarkasdomb és Nagyfarkasdomb,
Kisvárdá–Darusziget, Záhony. Lásd ISTVÁNOVITS 1998A. 309–310.

23. ISTVÁNOVITS 1998A. 315.

24. BÓNA 1986A. 66–70.; BÓNA 1991. 198.; BÓNA 1993. 111. A nemzetközi kutatás nagy érdek-
lődésére tart számot az eddig még publikálatlan ártándi temető, illetve temetők, hiszen hossz-
szabb ideje elsősorban ebben sejtették a gepida kérdés megoldásának kulcsát. Mára bizonyossá
vált, hogy a fentebb felsorakoztatott lelőhelyekből álló horizont semmiféle tekintetben sem
kapcsolható ahhoz a „kiindulási területhez” (Ausgangsraum), amely a gepidák esetében a
Wielbark-kultúrában keresendő. – Ha a IV. sz. végén induló ártándi kör leleteiben a gepidák
legkorábbi, Kárpát-medencei leletei sejthetők, még további magyarázatra szorul az a tény,
hogy ez a nép hol, kiktől vehette át azt a szokást, hogy a sírokba a harcosok mellé eltemetik a
fegyverzetét is (hosszú, kétélű kard, lándzsa, vasdudoros pajzs). A gót népekről ugyanis köz-
tudomású, hogy soha sem gyakorolták a fegyvermelléklet adás szokását. Az ártándi körben
feltételezett gepidák tehát már korábban más népek (talán szarmaták, vandálok) kultúrájához
hasonulhattak, illetve keveredhettek velük. Minderre lásd GODLOWSKI 1993. 81.; BIER-
BRAUER 1998. 402.; a temetőről legutóbb: ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–NEPPER 1996.
113–114.

25. Hieronymus Epist. 123, 15,2; idézi és értékeli POHL é. n. 133.

26. JORDANES Get. 251.

27. BÓNA 1974. 14.; BÓNA 1993. 110.

28. POHL 1998. 133.

29. JORDANES Get. 199–200.

30. POHL 1998. 134.

31. BÓNA 1991. 64.

32. KISS 1999. 164–167.

33. STARK 1999. 174–175.

34. KISS 1999A. 31–33.

35. JORDANES Get. 259–264.

36. A gepidák hun kori településtömbjét Bóna István így határozta meg: délen a Sebes-Körös
a határ, nyugaton a Hortobágy Tiszacsege környékéig, északon a Tisza és a Hernád-völgyéig,
keleten uralmuk alatt a Szamos és a Lápos-völgy. BÓNA 1993. 111.

37. A gazdag női sírok összegyűjtését, majd a Tisza vidéken előkerültek gepidának való
meghatározását Kovrig Ilona nyomán Bóna István végezte el. Összefoglalva lásd BÓNA
1986A. 71–73.; BÓNA. 1993. 112–114.; Nagy Margit felsorolta e kör lelőhelyeit: Balsa, Barabás,
Érdengeleg, Nagyvárad, Perjámos, Tiszalök, Mád, Hódmezővásárhely–Sóshalom, Gyulavári,
Makó stb. NAGY–B. TÓTH 1998. 120–121.

38. B. TÓTH 1996. 112.

Nagy Margit

A GEPIDA KIRÁLYSÁG (454–567)

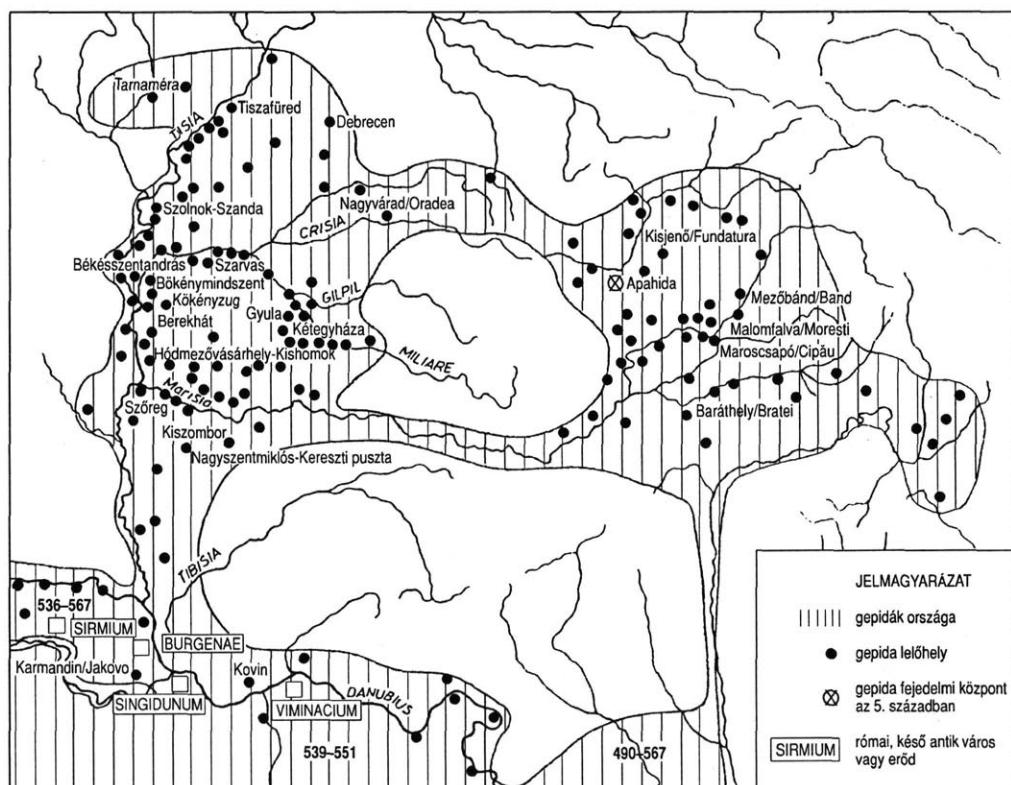
A hun törzsek európai megjelenése, a hódító terjeszkedéssel szembeni védekezés a nyugat felé menekülő germán népeknél meggyorsította az önálló királyságok kialakulását. Feltehetően magában a hun birodalomban is formálódhattak a népi önállósulási törekvések, éppen az Attila által támogatott vazallus királyok vezetésével.

Attila váratlan halála után fiai, Ellák, Dengizik és Irnák közt háborúság tört ki. A hatalom és az alávetett népek elosztásán nem tudtak megegyezni, amit azonban a germánok már nem néztek tétlenül. A gepida törzsek lázadtak fel elsőként Ardarik király vezetésével, s hozzájuk csatlakoztak a szkírek, szvébek és rúgiak is. A pannóniai Nedao folyónál (valószínűleg a Száva egyik mellékfolyója) lezajlott csatában a hun királyfiak vereséget szenvedtek, és a hunokhoz hű népcsoportokkal együtt a Kárpát-medence délkeleti peremére szorultak vissza. A hun szomszédságba került al-dunai keleti gótok északnyugat felé terjeszkedtek, és az egykori Pannóniát szállták meg. Letelepedésüket utólag Marcianus császár is elismerte, bizonyára azért, hogy a hunok központi szállásterületeit elfoglaló gepidák hatalmának megnövekedését a gót szomszédság ellensúlyozza.

A keleti gótok csakhamar összeütközésbe kerültek a kisebb törzsekkel, a szvébekkel és a szkírekkel, akik a Duna–Tisza tájékán élő többi néppel, a gepidákkal, szarmatákkal és a rúgiakkal szövetséget kötve, együttesen próbálták a gótok hatalmi törekvéseit meggátolni. A szövetség azonban nem tudott felülkerekedni; a gótok továbbra is zavartalanul folytatták rabló hadjárataikat.

A gepida királyság, mely a hunok kiűzése után a Kárpát-medence keleti felét birtokolta, a császár szövetségesének számított, és a béke fejében évjáradékot kapott (*1. kép*). Az Attila-fiak ellen lázadó nagy király, Ardarik halála után – valószínűleg a királyi család hun ága miatt – a hatalom megoszlott. Geismuth, aki Attila egyik fia és ugyanakkor Ardarik unokája vagy unokaöccse volt, az erdélyi és a Tisza vidéki területeket tartotta meg, míg Ardarik fia, Thrafstila a keleti gótok balkáni hadműveletei közben a katonai felügyelet nélkül maradt római városban, Sirmiumban rendezte be udvarát. 488-ban, amikor a keleti gótok a moesiai Duna-partról Nagy Theodorik (475–526) vezetésével a Dráva–Száva közén Itália felé vonultak, Thrafstila király seregeibe ütköztek. A kiéhezett és fáradt gót sereget, mely ráadásul egy veszélyes, szűk folyómeder mellé szorult be, Theodorik csak személyes példaadásával tudta harcra buzdítani. Végül a gótok a sirmiumi udvarban tartózkodó gepida királyfinak, Mundónak (Geismuth fia) és fegyvereseinek átállásával küzdötték végig magukat a gepidák által megszállt területen.

A Balkán-félsziget és az Itália felé vezető utak központjában fekvő, fegyvergyárral és pénzverdével rendelkező gazdag római városnak Sirmiumnak a megszállása a továbbiakban a Kárpát-medencében letelepült barbár népeknek elsőrangú célja lett. A sirmiumi gepida királyságot először Nagy Theodorik számolta fel. 504-ben Thrafstila fiát, Thrasarikot a gótok kiűzték sirmiumi székhelyéről, mire az a keleti gepida területeken uralkodó királyhoz, Gunderithhez menekült. A gepidák egy időre

1. kép
A gepida királyság területe 490–567/568 között
(BÓNA 1984. 304–305. lapok közötti térkép részlete)

lemondtak Sirmiumról, és Elemund királyuk idejében valószínűleg békés kapcsolatokat építettek ki az itáliai keleti gót királysággal.

A VI. század első évtizedeiben az Al-Duna vidékére új betelepülők költöztek: a Pannónia északi határánál a langobardok által leverte és hazátlaná vált herul nép egy része, akik a gepida királyság alattvalói lettek.

A langobardok királya, Wacho, aki a Dunántúl északi területeinek elfoglalásával a gepidák szomszédságába került, Ostrigotót, Elemund gepida király leányát vette feleségül. A két nép kapcsolata kezdetben békésnek mutatkozott.

A gepida királyság Nagy Theodorik halála után próbálkozott ismét Sirmium elfoglalásával. Vállalkozásukat azonban csak a bizánci császárság 535 júniusában a gótok ellen indított háborújának kezdetén kísérte siker. A gepida királyi központ ekkor újból Sirmiumba került. I. Justinianus császár (527–565) a jogtalan területfoglalás következményeként megszüntette a gepidák számára eddig fizetett évjáradékot, ugyanakkor elismerte a langobardok dunántúli foglaltsait, ezzel a két nép közül az új beköltözőket, az egyelőre kevésbé veszélyes langobardokat támogatta.

539-től a császári seregek nagy részét a gót háború mellett a perzsák elleni háborúba vitték. A seregek távollétét kihasználva a gepidák és a csatlakozott herulok nyomban a Duna vidéki császári területek felé terjeszkedtek. Ugyanekkor a gepidák szövetségese, Theodebert frank király Észak-Itáliában kezdeményezett támadást. A gepida fronton – Jordanes szerint – Attila óta nem látott véres ütközetre került sor, melyben maga a bizánci hadmester, Kalluk is elesett. A császár a nehéz helyzetben a gepidák évi adójának fizetésére és a megszállt területek elismerésére kényszerült.

Az 540-es évek végén, Elemund gepida király halála után Thorisind szerezte meg a trónt; a langobardoknál ugyanekkor Audoin került uralomra. Az új langobard királlyal Justinianus azonnal szövetségre lépett, pannóniai betelepedésüket formailag is elismerte, ami Sirmiumnak és környékének langobard megszállására is jogalapnak számított. A bizánci diplomácia célja nyilvánvalóan az volt, hogy a langobardok segítségével véget vessen a sirmiumi gepida uralomnak. Miután azonban a gepidák számbeli fölénye vitathatatlanul látszott, a langobardoknak Sirmiumért, a császár és a római érdekek védelmében meghirdetett háborújukhoz segítséget kellett kérniük. A segélykérő langobard és a császár semlegességét remélő gepida követek megjelentek Konstantinápolyban. Justinianus mindkét felet fogadta, azonban a gepidák megbízhatatlanságát már ismerve, a langobardoknak ígért fegyveres támogatást.

Az 547–548-ban kezdődő és 567-ig tartó, időnként kölcsönös békeszerződésekkel megszakított langobard–gepida háborúkban a császár állásfoglalására mindvégig jellemző volt az a törekvés, hogy a veszélyes határ menti területeket birtokukban tartó barbár népek a háborúkkal egymást gyengítsék, s közben egyikük se kerüljön a másiknál sokkal kedvezőbb helyzetbe. Ugyanakkor Justinianus ügyelt arra is, hogy a bizánci segítség egyik fél számára se legyen teljesen biztos, s főként, hogy mindez bizánci részről a lehető legkevesebb véráldozatba kerüljön. A gepidák magabiztosságára mutat, hogy még a császári semlegességet is kockáztatták, amikor a római területre rabló hadjáratot indító kuturgur-bolgárokat és a szlávokat – utóbbiakat fizetség ellenében – átengedték a Dunán, amivel ismét tetemes kárt okoztak a császárságnak.

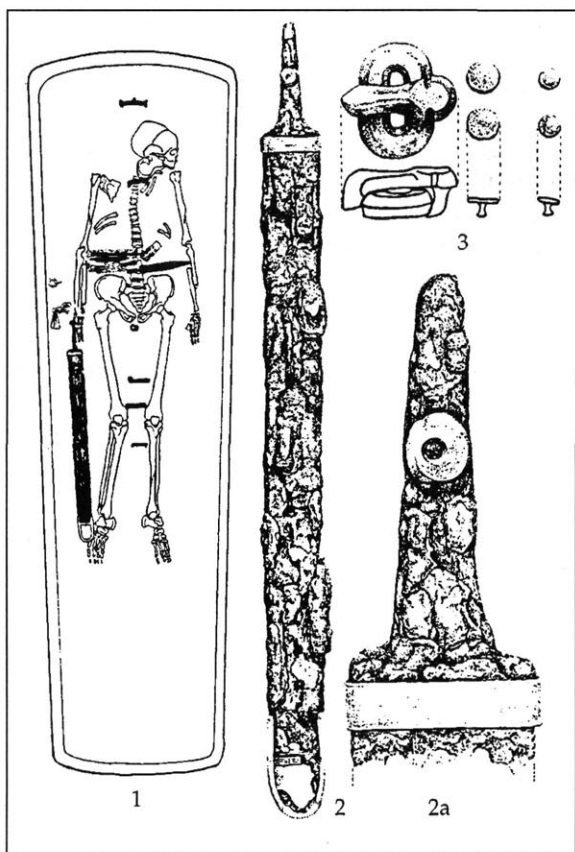
Az 550-es évek végén a gepidáknál utolsó királyuk, Kunimund, a langobardoknál Alboin jutott uralomra. Kunimund idejében a királyi udvar ismét Sirmiumban volt, a gepida szállásterületek központja azonban továbbra is a Tisza vidék lehetett.

A nedaói csatát követő időszakról a Maros–Tisza–Körösök közti vidéket a gepida törzsek sűrűn benépesítették. A két-három nemzedéken át használt nagy temetők (és a hozzájuk tartozó falvak) a Tisza legfontosabb átkelőhelyei mellett, a folyó bal partján létesültek, Szentes, Hódmezővásárhely és Szeged környékén.

A dél-alföldi gepida szállásterületek központi részét jelentő vásárhelyi határban a temetők többsége a Hód-tó partja mellett, a szarmata és hun kori telephelyek közvetlen közelében került elő.

A kishomoki településen – a 105 sírból álló, csaknem teljes egészében feltárt temető alapján – az alföldi gepida törzsek egyik vezető nemzetsége élt, fegyveres kíséretével és szolganépével együtt (*Móra Ferenc* 1928-as, *Bóna István–Nagy Margit* 1966–1969-es ásatásai).

Az V. század második felében a temető területének délnyugati részén temették el a legkorábbi betelepülőket, a hun korszak gepida harcosait: két torzított koponyájú férfit. Ugyanekkor kezdték meg a temető délkeleti és keleti részét, ahol deszkák

2. kép.

A hódmezővásárhely–kishomoki temető 64. sírjának leletei
(NAGY 1984. 224.)

harcost temettek el. A VI. századi kíséret többi tagjáról és az asszonynepről azonban nem sokat tudunk, mivel a temetőnek ez a része még a hiteles feltárás előtt elpusztult.

A kishomoki lelőhely eddig területünk legnagyobb és leghosszabb ideig használt gepida települése. Egy másik hasonló nagyságú, faluszerű telephely található a Hód-tó északkeleti oldalán, a Kis-tó-hajlás partjai mellett, ahonnan szintén nagy kiterjedésű temetőre utaló szórványos leletek kerültek elő.

A Kishomokon élt nemzetség településének közelében, a salt-paléi és a gorzsai határterésben néhány kisebb, rövidebb ideig lakott tanya, udvarház létesült (Salt-Palé, T. Kiss Bálint- és Banga-tanya, Katona István halma: *Párducz Mihály* ásatásai, 1934; Gorzsa, Kiss P.-tanya: *Banner János* ásatása, 1930; Kovács-tanya: *Gazdapusztai Gyula* ásatása, 1955). A településekhez közel fekvő, 6–32 sírból álló temetők szerint a tanyákon élő családok vezetői a fegyvert viselő, szabad harcosok lehettek. A gorzsai határ telepéhez tartozó temetőből két fegyveres férfi sírja (karddal, illetve íjjal-nyíllal felfegyverezett harcosok) és két, ékszerrel viselő asszony sírja került elő: bizonyára a gorzsai nép vezetői és feleségeik. A tanya jellegű telepet I. Justinusnak (518–527) a 19.

készült, vaskapcsokkal össze-erősített vagy fatörzsből kivájt koporsóba nyugodtak a nemzetség V. század végén, VI. század elején élt tagjai (2. kép). A keleti csoport szélén, egy ezüstveretes karddal és hosszú tőrrel eltemetett férfi mellé, aki akkoriban a nemzetség legrangosabb tagja lehetett, alacsonyabb rangú, csak tőrrel harcoló férfiakat temettek. A férfisírok az életben viselt rang szerint és a pogány germán túlvilághitnek megfelelően kisebb, elkülönülő csoportokat alkottak, melyeket az asszonyok és a gyermekek sírjai vettek körül.

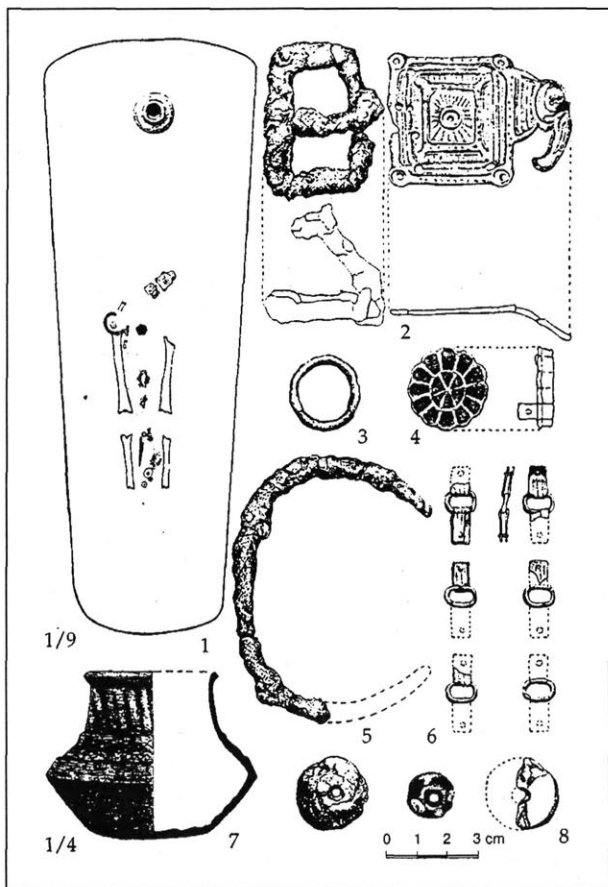
A nemzetség tagjai közül a VI. század első felében két férfi emelkedett a legmagasabb rangra: a teljes fegyverzettel harcoló nemesek közé. Őket a temető északnyugati részébe temették aranyozott gombokkal díszített pajzsukkal, lándzsájukkal, kardjukkal együtt. Valószínű, hogy egyikük lovát is a közelben földelték el, mert a lószerszámot a nemesúr sírjába, fegyverei mellé tették. A temető északnyugati, legelőkelőbb csoportjába még egy pajzsos-lándzsás

sírban talált aransolidusa alapján a VI. század első felében és közepén laktak.

A gepida települések feltárásának hiányában csupán néhány lelet utal a lakosság mindennapi munkájára. Az állattálmomány fölött a nemzetség vezetői rendelkeztek; erre vallanak a fegyveres férfiak munkaeszközeiként a sírokba kerülő juhnyíró ollók (Kis-homok). Ugyancsak férfimunka volt a halászat is (az egyik kishomoki férfisírból nagyméretű, kétágú halász-szigony került elő). A nők a textilfélék előállításával, fonással-szövésével (vonókések és orsógombok utalnak erre), s valószínűleg az alapanyagul szolgáló len és kender termesztésével és feldolgozásával foglalkoztak. Nagyrészt női munka lehetett a változatos formájú, gyakran jellegzetes pecsétlással vagy besimítással díszített agyagedények készítése is.

A gepidák viseletére a sírokban talált tárgyak helyzete nyomán következtethetünk. A férfiak a hosszú, kétélű kardot a vállon átvett szíjra kapcsolták. A bőrvöket – viselőjük rangjának megfelelően – vas-, bronz- vagy ezüstcsattal kapcsolták össze, a szíjat néha fémveretekkel díszítették pl. Kishomok, 7. sír). Az övre erősített tarsolyban tűszerszámot, vaseszközöket tartottak. A tarsoly mellett, ugyancsak az övhöz csatolva viselték a késeket és a töröket fa- vagy bőrtokban, melyet néha ezüstveretekkel díszítettek. A férfisírokból is gyakran kerül elő a csontlapokból csiszolt, egyoldalas fésű. A nők a kétoldalas sűrűfésűket a hajukba tűzve hordták.

A gazdag női viselethez tartoztak a bronzból vagy ezüsből készült fibulák, melyek többnyire a vállra vetett rövid köpeny összekapcsolására szolgáltak. A deréktájon hordott bőrvö néha különleges formájú díszcsattal zárult. A nők is az övre erősítve hordták a tarsolyt, mellette külön tokban a rövid nyelvű, kétélű kést. A kishomoki 77. sírban eltemetett asszony – a hosszú szoknyát összetartó bőrvövhöz erősítve – deréktól a bokáig érő, ezüstpántokkal és gyöngyökkel díszített szalagos csüngőket viselt (3. kép).

3. kép.
A hódmezővásárhely-kishomoki temető 77. sírjának leletei
(NAGY 1984. 225.)

A női és a férfiviselethez tartozó fémtárgyak egy része a bizánci kereskedelem útján és a germán népek egymás közötti kereskedelmi kapcsolatai révén kerültek el a Tisza vidéki gepida törzsekhez. Az ékszerek, csatok és fegyverek nagy részét azonban a helyi fémöntő műhelyek készítették. Helyi ötvös munkájának tarthatjuk pl. a Szentés és Szolnok környéki díszcsatok mintájára készült kishomoki sasfejes csatot, vagy a jellegzetes poncolt díszű, lemezes bronzcsatokat (lásd 3. kép). A frank vagy alamann viselet hatására készültek a kishomoki 7. sírban talált öv ezüsttel tausírozott, négyszögletes vasveretei és rovátkolt keretezésű, bronzszögekkel díszített vascsatja. Egyes ékszertípusok viszont a gepida kereskedők közvetítésével jutottak el az V. század második felében és a VI. század elején a nyugati germán népek Rajna vidéki és galliai szállásterületeire (így pl. a gorzsai ötgombos, indadíszes fejű fibulaforma).

A gepidák hitvilágáról nem sokat tudunk. Bizonyos, hogy az alföldi törzsek többsége régi, pogány hitét vallotta, annak ellenére, hogy a IV. század végétől ariánus hitterítők működtek közöttük. A VI. században a gepida királyok által is támogatott ariánus kereszténységet elsősorban a Száva menti területek lakossága vehette fel; Sirmiumban Kunimund király idején ariánus püspöki székhely volt.

Jordanes leírása szerint a gepidák a gótokkal azonos nyelvet beszéltek, írástudóik bizonyára a görög és latin betűk utánzásából és az ősi rúnajelekből álló gót írást használták. A kishomoki 77. sír besimított díszű agyagedényén – a tulajdonos nevének rövidítéseként, esetleg csak mágikus jelként – bekarcolt rúna található (lásd 3. kép 7).

Az 560-as években világossá vált, hogy a Kárpát-medencében élő két germán nép, a gepidák és a langobardok nem bírnak egymással, de nem is tudnak megosztozni a hatalmon. Az uralkodó nemzetségek között már valódi vérbosszúvá fajult ellentétet csak külső segítséggel lehetett döntésre vinni. A langobardok helyzete nehezebbnek tűnt: I. Justinianus halála után II. Justinus (565–578) Sirmium átadásának ígéretére a gepidák mellé állt, s ezzel a túlerővel a langobardok már nem tudtak megküzdeni. Szövetséges után kellett tehát nézni, és a langobardok most már nem válogathattak. A Kárpát-medence délkeleti szélén feltűnő, a császárságot máris letelepedési területért és pénzért zsaroló új népet, az avarokat nyerték meg a gepidák elleni háborúhoz. Baján avar kagán – mesteri diplomataként – hosszas rábeszélésre, előre kialkudott hadizsákmány és langobard részről azonnali természetbeni fizetség ellenében vállalkozott a szövetségre.

Kunimund a félelmetes ellenfél hírére bizonyára önként átadatta volna Sirmiumot a bizánci seregeknek, II. Justinus azonban nem nagyon titkolta, hogy már nem áll szándékában a gepidákat segíteni. Hagyta, hogy az avarok segítségével a langobardok győzzenek. Az avarok Erdély felőli benyomulása és a langobardok egyidejű támadása a Tisza vidéken a gepida seregek teljes megsemmisítését jelentette (567-ben). A császári csapatok harc nélkül bevonultak Sirmiumba, de az avaroknak a gepida területre való behatolásával II. Justinusnak tudomásul kellett vennie a veszedelmes új nép Kárpát-medencei betelepődését.

A gepida nép a langobardok győzelmével valószínűleg igen súlyos veszteségeket szenvedett. A Tisza vidéki területeken maradt részük avar uralom alá került. A Hódmezővásárhely környéki gepida temetőket, így a kishomokit és a solt-paléit a VI. század második felében az avarok is használták, tehát telepeikre is avar megszállók

költözhetek. A Tisza menti gepida falvakról még a VII. század eleji eseményeknél is megemlékeznek a történeti források.

Az 568 tavaszán Itáliába vonuló langobardokkal sokan kerültek a langobard királyság területére, ahol Pó vidéki településeiken éltek. A szétszóródott gepida hadseregből többen bizánci szolgálatba álltak. Az al-dunai és a munténiai területeken élő nemzetségek a szláv törzsek közé keveredtek.

JEGYZETEK

A tanulmány megjelent In.: Hódmezővásárhely története a legrégibb időktől a polgári forradalomig I. Főszerkesztő: *Nagy István*. Hódmezővásárhely 1984. 221–228. Jegyzeteit és irodalmát lásd ott.

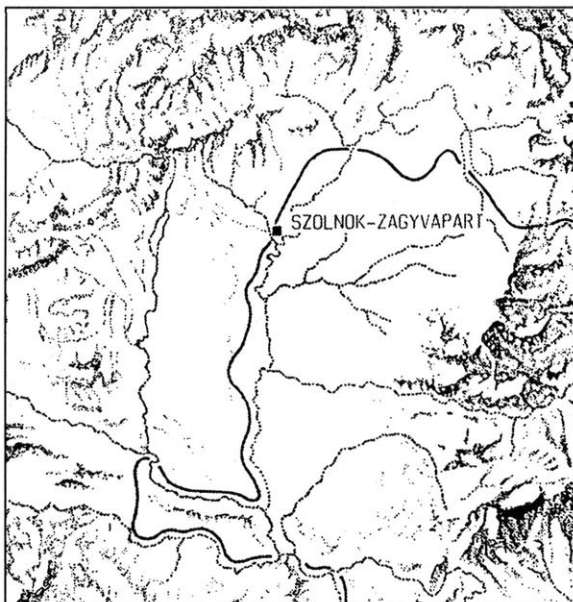
Cseh János

**RÉGÉSZETI ADALÉKOK EGY ZAGYVA-PARTI
GEPIDA TELEPÜLÉSRŐL**

(Falusi parasztgazdaságok a Tisza mentén
az V–VI. század fordulóján)

A Gepida Királyság északnyugati határvidékén, a Zagyva-torkolat térségében valamikor az V. század közepe utáni időktől a VI. század 50-es/60-as éveiiig egy „híd-főállás”, exponált, s ezért jól őrzött hely létezett. Ennek a földrajzi, közlekedési-katonai, kvázi stratégiai csomó-/gócpontnak a fontosságát a környék – a Tisza mindkét oldalán – gyarapodó régészeti leletei egyre jobban hangsúlyozzák, elsőként például a szolnok-szandai nagy gepida sírmező, és ehhez társulva a többi is (köztük számos fegyveres temetkezéssel).

Az 1986-os és a rákövetkező esztendőben a szolnoki Damjanich Múzeumnak lehetősége nyílt arra, hogy az Alsó-Zagyva folyószabályozási munkálatainál archeológiai leletmentést végezzen. Ennek során egy kora népvándorlás kori, az V. század utolsó és a VI. század első évtizedeire keltezhető keleti germán település és temető is napvilágra került (a lelőhely a királyság területén: 1. kép). Dolgozatunk a „falu” – tíz-tizenegy ház, három gödör, kút és fazekasműhely, együttevén közelítőleg tizenöt-tizenhat objektum – bemutatására szorítkozik egy-egy település, lelet, illetve leletcsoport kiemelésével. Két régiségnél és itt ott a germanisztika szférájából nyelvészeti-nyelvtörténeti adatokat is bevontunk, s fejezetindító, mottó-szerű idézeteket, azaz allegátumokat, hogy megjelenítsük, megelevenítsük valamelyest a római és a kora középkori germán világát.¹

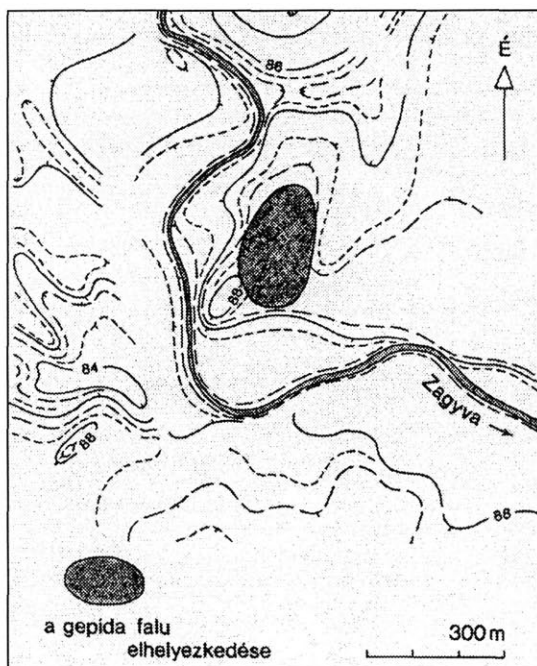
1. kép.
Szolnok-Zagyva-part. A település a Gepida Királyság területén

KORA MEROVING-KORI GEPIDA TELEPÜLÉS A ZAGYVAMENTI MAGASPARTON (SZOLNOK VÁROS, ALCSI HATÁRRÉSZ)

„...jól ismert, hogy sok tanyája és kis faluja népünknek távoli dombokon és sűrű erdőségekben fekszik...”²

A kis faluhely a Tisza és a Zagyva egybeömlésétől – légvonalban – 7,5–8 km-re, a várostól északnyugatra került föltárasra a jársági folyó keleti, azaz bal partján (2. kép). A régészeti-topográfiai pont a tízezres-szintvonalas térképen jelölt Molnár-, Fekete- és Jánosi-tanya háromszögében, Szolnok egyik Alcsi nevű határrészére esik,

mely a folyócska itteni nagyobb kanyarulata/meandere és az árvízvédelmi gát között terül el. Az északnyugat–délkeleti nyomvonalú Zagyvának ez a kb. 600 méteres szakasza háromszög formájú, „promontorium”-szerű magaslatot ölel körül. A 88 méter tfsz. magasságú terepalakulat ennél alacsonyabb magaspартban folytatódik kelet és nagyjából észak felé (utóbbi irányban régi vízfolyás-meder található). A szóban forgó

2. kép.

Szolnok–Zagyva-part. A településnyomok a Zagyva magaspартján

egy fűzerszerűen nyújtózkodnak, ahogyan ez jól megfigyelhető pl. Tiszaszőlősen, Rákóczi falván és Szelevény határában, de nem utolsó sorban Kengyel V–VI. századi mikrorégiójában (melyet egyébként legjobban ismerem). Olyan, a magaspартból kiszögellő, előrenyúló és gyakran ki is emelkedő helyen, akár csak a Zagyva-parti, fekszik egy-egy keleti germán település Tiszafüreden, Szelevényen és Kengyelen. Ezen markáns régészeti jelenségek egy lelőhely-csoportot engednek különválasztani, amely a gepida megtelepedési mód, a lakóhely kiszemelésének sajátos aspektusát mutatja.³

A GERMÁN TELEPÜLÉS KÖZEPE TÁJÁN FÖLTÁRT OBJEKTUM-CSOPORTOK (XVI. FELÜLET 10–15. OBJEKTUM)

„Föld alatti vermeteket is szoktak ásni, és ezekre felülről sok trágyát raknak, téli menedékkül és tárolóhelyül a termésnek, mivel a fagyok keménységét az ilyen helyek enyhítik...”⁴

A Zagyva-parti leletmentő ásatás menete során 1987-ben július végén, augusztus elején bontakozott ki ez a telepjelenség-együttes. A felületen egy éppen észak–déli

térség déli oldalán hirtelen, markánsabban emelkedik ki ez a magaspарт a néhány száz méter kiterjedésű, mely fekvésű rétségből, nyugat felé viszont lankásan ereszkedik, s a Zagyvához is közelebb fekszik. Az V–VI. századi telep a „hegyfok”-tól északkeletre esik, hozzávetőleg észak–déli vonalban elhúzódó, cca. 300x200 méter nagyságú területre.

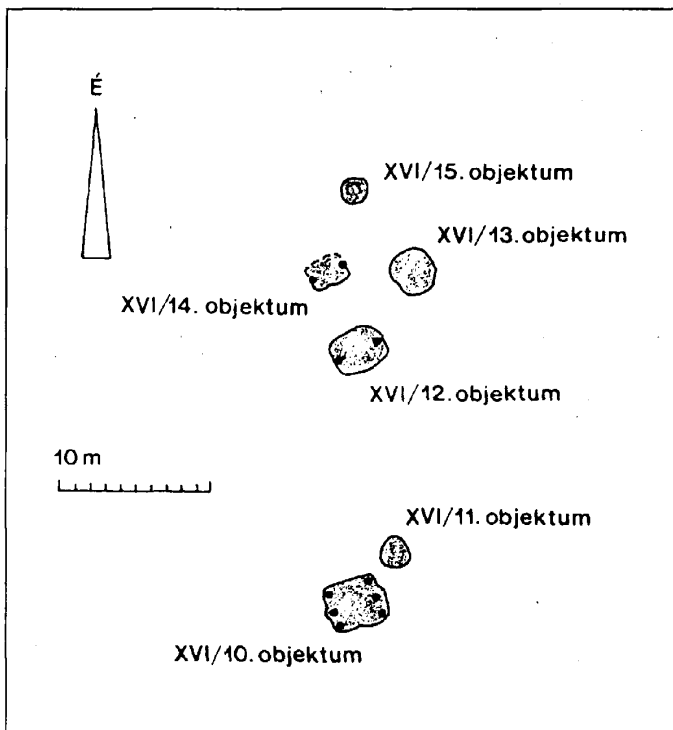
Az Alcsi földeken található kora népvándorlás kori falucska (gót-gepida *haims*, *weihs*) elhelyezkedése a tájban éppen olyan, mint a Tisza és a Körösök völgyében az ilyesféle gepida lelőhelyek többsége. Leggyakrabban közvetlenül kapcsolódnak a magaspартos részekhez, amelyek megyénk területén jobbra 86–88 méteres tengerföldről szinten húzódnak, „kulminálnak”. Ezek a magas fekvésű földcsávok, terepmok elhagyott és kiszáradt folyományokat, régi ártereket kísérik. A településnyomok, a telepépítmények általában keskenyebben, mint-

hossztengelyű, 30–40x20 méter körüli - ovális - sávban hat kora népvándorlás kori objektum rajzolódott ki (3. kép). A viszonylag jól körülhatárolható agglomeráció valójában két, egymástól 10–15 méter távolságra fekvő települési egységet, blokkot, „udvart” (*garda, gards, rohsns*) takar. A kisebb délihez egy terjedelmesebb, három-három cölöpös földbe mélyített épület és gödör (*dals, groba*) járult, közvetlen egymás mellett. Nyilván akkori-

ban is szorosan összetartoztak mint lakóház és (agyagnyerő-), tároló- vagy hulladéklerakó hely, egyetlen gazdasági blokkot képezve. A nagyobb északi objektumcsoport négy archeológiai jelenséget foglalt magában 10–15x8–10 méteres, ovális felületen. A két, azonos tájolású ház közül szemlátomást a méretesebb volt a tulajdonképpeni lakóház, ágasfás-szelemenés szerkezettel. Az ugyanilyen konstrukciós típusú kisebb kunyhóalap egyszerű, nyílt tűzhelyével valamiféle, külön háztartási munkákkal összefüggésbe hozható gazdasági építmény lehetett. Az udvarház északkeleti részén gödör/verem, s egy kör alakú, több mint két méter mély aknaszerű

beásás, kút (*brunna*) vagy „siló” helyezkedett el. A most bemutatott agglomeráció településünk talán legmarkánsabb objektumcsoportja.

A Zagyva-parti faluhelyen magán, annak legdélebbi peremén is napfényre került egy hasonló, házból és veremből (XII. felület 213. és 212. objektum, esetleg még a 214. is?) álló települési blokk. Az eddig ismeretes gepida telepek közül egynéhány még fölhozható, ahol hasonló ház- és gödör-csoportosulás, illetve -tömörülés bontakozott ki. Három ilyen lelőhelyre utalunk itt az Alföld területén: Battonyára, Tiszafüredre és Tiszaszőlősrre. Battonya határában egy földbe mélyített lakóház és szorosan mellette elhelyezkedő verem alkotott települési formációt, ugyanúgy, mint a mi esetünkben a XVI. felület 10–11. objektuma. Tiszafürednél ilyesféle, bár lazább, téresebb egységnek, blokknak tetszik egy épületalap és egy-két gödör. Távolságban két, esetleg három kunyhómaradványból állott valamiféle konglomeráció. Eme utóbbi a mi nagyobbik objektum-csoportunkhoz közelít már, ahogyan a Tiszaszőlősen, az Aszóparton megfigyelt három szomszédos házalap is.⁵

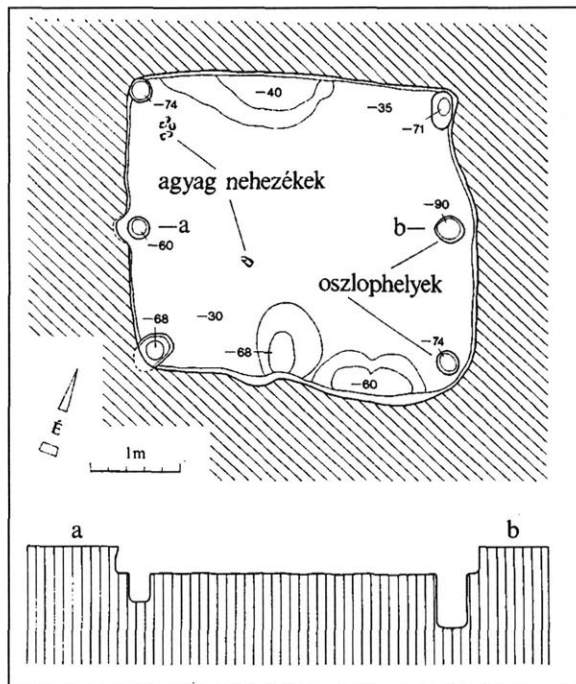
3. kép.

Szolnok-Zagyva-part. XVI. felület 10–15. objektum

HÁROM-HÁROM OSZLOPOS, FÖLDBE ÁSOTT PADLÓJÚ LAKÓHÁZ
(XVI. FELÜLET 10. OBJEKTUM)

„Kis kunyhót ért, fából készült az ajtó-fél.
Lép a kicsiny lakba, lobog a tűz lángja.”⁶

Az V–VI. századi építmény-maradvány (4. kép, ld. még a 3. képet is) a telep középső, illetve déli részén elhelyezkedő objektum-csoporthoz tartozik, s egyike a négy hatcölöpös kunyhóalapnak. A gödör szokványos sötétes-feketés, kevertes kultúr-réteggel tűnt szembe, négyszögletes, pontosabban lekerekített sarkú téglalap körvonnallal. Északi és nyugati fala egyenesen futott, míg a másik kettő valamelyest, egy kissé girbegörbe, hajlásos vonal mentén. Fekvése a többihez igazodott, minthogy nagyon hozzávetőlegesen nyugat-keleti volt. Mérete egy 400 cm-es és egy cca. 350 cm-es adattal jellemezhető, mely alapján 14 négyzetméter körüli alapterületű épületről van szó. A járószint 30–35 cm mélyen került elő. Ezen az északi és a déli oldalon szabálytalan formájú, különböző mélységű beásásokat („teknőket”) lehetett kibontani. A padlón, illetve közvetlen afölött, a ház nyugati felének két pontján, szögvészék-nehezékek hevertek, egy különállva, továbbá egy csoportban négy-öt darab. A földbe sülyesztett kunyhóalapban a szemben lévő rövidebb falaknál, szimmetrikus elrendezésben, három-három masszív cölöpnymot bontottunk ki. Kör vagy ovális oszloggödörként jelentkeztek durván 25–40 cm-es méretben és 30–60 cm-es mélységgel. Följegyeztem, hogy néhány esetben a belső faoszlopnym is megfigyelhető.

4. kép.

Szolnok-Zagyva-part. XVI. felület 10. objektum

Zagyva partján föltárt településen további négy helyen leltünk még ilyenekre, amelyek kizárólag házak voltak, természetesen (X. felület 107. objektum, XI. felület 47. objektum, XII. felület 147. objektum, XIII. felület 84. objektum). Összesen úgy másfél tucatnyiról beszélhetünk. Csak sajnálhatjuk, hogy egyetlen ép, intakt példányt nem lehet fölemlíteni (ez a leletmentés körülményeiben leli magyarázatát). Formájuk kúp, kónuszos volt, méretük 10–15 cm közötti. Jellemző rájuk a perforáció, s az, hogy

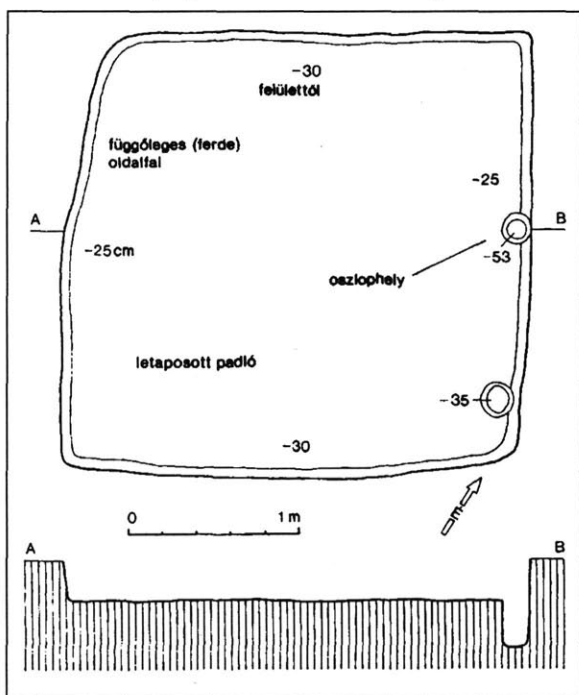
Miként néhány sorral följebb vázoltuk, a kunyhóalap padlóján, és pedig az északkeleti szöglet közelében, valamint középtájt agyagsúlyok feküdtek. Igencsak valószínűnek látszik, hogy ezek a lakóépület elhagyásakor, a „kiköltözéskor” maradtak ott, mintegy - régészeti zsargonnal - in situ. A

egyrészt nyers agyag, másrészt barnásra égett az állaguk. Ezek a gepida korra igazán jellegzetes, karakterisztikus régészeti tárgyak főként szövőszékekhez köthetők, mint a vertikális láncfonalak nehezekei. (A XI. felület 47. objektumában a szerkezet helyére is vannak halvány nyomok, árok és egyebek formájában.)⁷

KUNYHÓALAP FÖLDBE MÉLYÍTETT PADLÓVAL ÉS EGYETLEN OSZLOPHELYVEL
(X. FELÜLET 107. OBJEKTUM)

A házmaradvány (5. kép) a gepida település elsőként feltárt objektuma volt 1986 szeptemberében (néhány héttel az ugyanilyen korú sírcsoport előkerülése után). A többi telepjelenségtől távolabb, „félreesve”, magányosan feküdt - úgy tűnik -, és pedig a falucska északi-északkeleti peremén. Szabályszerű négyszög, ezen belül is négyzet alakú beásást dokumentálhattunk 270x265 cm nagysággal, többé vagy kevésbé egyenesen húzódó földfalakkal és szögletesebb vagy lekerekedőbb sarkokkal. Nyugat-keleti hossz tengelye közelebbről délnyugat-északkeleti irányban futott. Letaposott, vízszintes padlóját - 25-30 cm-es szinten találtuk meg. A házban (*bauains*, *hus*, *razn*) két, formáját és méretét tekintve a cölöpnymok jelenség-csoportjába tartozó beásásra lertünk. Valójában csak az egyik, a közvetlen az északkeleti földfal melletti, annak felezőpontjában lévő volt az. A szabályos kör-ovális alakú, 18x16 cm átmérőjű lyuk közel 30 cm mélységig sülyvedt, függőlegesen.

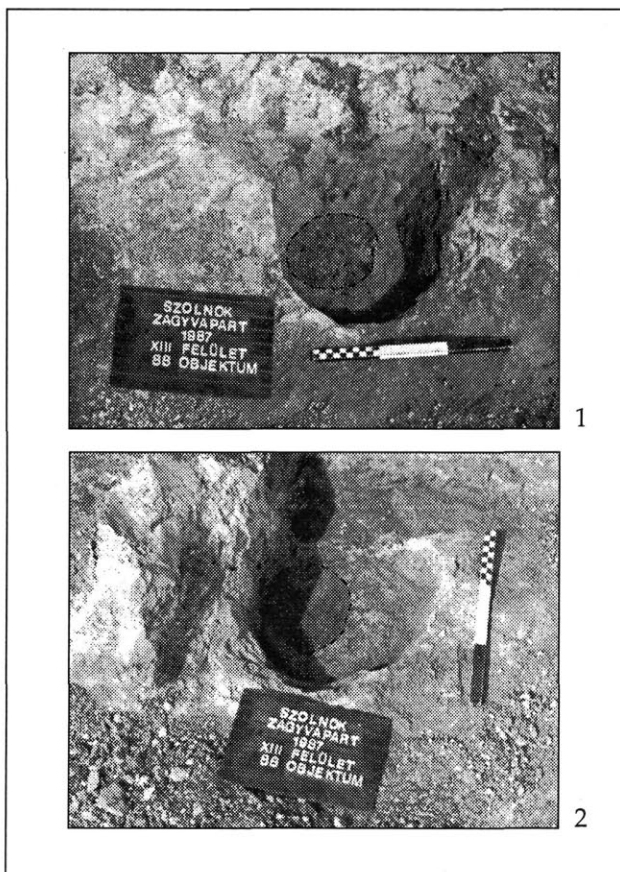
A szelevényi (Sweiger-tanya) VI. századi gepida település földolgozása során alkalmam adódott kissé részletesebben, bővebben foglalkozni a kora népvándorlás kori házak ezen változatával, és a lelőhely egyik ilyen objektuma kapcsán elősorolni Közép-Tisza menti precedenseit. Ez, egy kengyeli és a fentebb leírt zagyvaparti vitathatatlanul az egyoszlopos/- ágasos formához tartozik. A szóba jöhető negyediknél és ötödiknél, a tiszaszőlő miatt lehetetlen volt megfigyelni a mi Zagyva-parti szálláshelyünkön mérszatesen az egész csoport) a klben lévő oszloppal épített lakóilletőleg legközelebb.⁸

5. kép.
Szolnok-Zagyva-part. X. felület 107. objektum

HATOSZLOPOS ÉPÜLET CÖLÖPHELYEI ÉS A BENNÜK MEGFIGYELT ELSZÍNEZŐDÉSEK
(XIII. FELÜLET 88. OBJEKTUM)

A Zagyva-parti keleti germán „falu” egyik, a nagyobb méretűek közé sorolható, három-három cölöpös gödörházának kibontása közben lehetőség adódott arra, hogy több szerkezeti, illetve tartóelem nyomát aprólékosabban tanulmányozzuk. A munka olyan eredményt hozott, amely akkor még igencsak különlegesnek minősült a Közép-Tisza vidéken (de az egész gepida telepkutatásban is, mindenesetre a publikált anyagban). A fotókon az építmény nyugati oromoldalának két oszloggödkrét,

6. kép.

Szolnok-Zagyva-part. XIII. felület 88. objektum

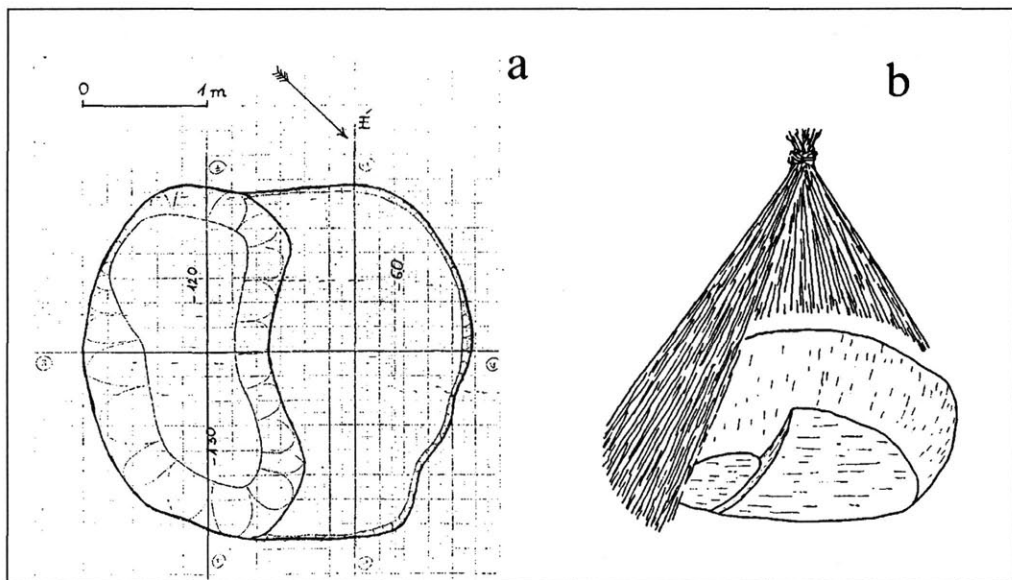
és pedig a szögletekben lévőket mutatjuk be (6. kép 1–2). Ezek kör alakúakként rajzolódtak ki a padlón – szorosan az oldalfal mellett – 30–40 cm körüli méretben és durván 25–50(?) cm mélységgel, vertikálisan mélyedve. A megfigyelés szintje, azaz a horizontális metszet az egyik esetben alul, a másikon fölül volt. Eme nivókon közép felé élesebb vagy halványabb kontúrral sötétes („feketés”), lazább állagú folt mutatkozott, melyet sárgás tónusú betöltődés, visszadöngölt föld környezett/körített. A belső flekk elég szabályos kerek formájú volt, 12 cm és 16 cm átmérőjű. Kétségen fölül áll, hogy az oromfal síkjának faoszlopait, gömbfáit (*sauls*, *ans*? a gót nyelvben) sikerült dokumentálni.

Az első faoszlopnyomról a Közép-Tisza térségében *Csalog Zsolt* tett említést, még 1963-ban (Tiszaszőlős). Azután, hogy Zagyva-parton napvilágra jöttek saját telepkutatás

saim legelső ilyen régészeti jelenségei, számomra mint precedenciák, ásatásaimon mindig is odafigyeltem ezekre. Ennek köszönhető, hogy a közlésekből és a dokumentációs anyagokból ma már bőséges összeállítást lehetne adni, ha jelen dolgozat keretei megengednék. A gepida házakban lévő oszloggödörökön belüli elszíneződések (diszkolorációk) tüzetesebb vizsgálatát főként a Kengyel környéki telepeken végezhettem el.⁹

EGY GÖDÖR MINT TÁROLÓ- VAGY MUNKAHELY A TELEPÜLÉS KÖZÉPSŐ RÉSZÉRŐL
(XVI. FELÜLET 13. OBJEKTUM)

A telepobjektum a lelőhelyen átlagos-szokásos, feketésebb kevert földes betöltődéssel rajzolódott ki a sárgás agyag altalajban, a humusz eltávolítása után. A hosszabbik tengely irányát tekintve északnyugat–délkeleti helyzetű régészeti jelenség szabálytalan „ovális-szögletes” formájú volt (7. kép *a–b*, ld. még a 2. képet). Méretét egy 320 cm-es és egy 280–285 cm-es adattal lehet jellemezni. Északnyugati fele, mely függőleges-rézsűs oldalfallal került kibontásra, 60 cm mélységű, vízszintes aljú volt. Délkeleti része keresztmetszetben teknős kontúrt mutatott (azaz menetelesebb formát adott). Itt a mélységre 120–130 cm-es adatot tudtunk rögzíteni (7–a kép). A rekons-

7. kép.

Szolnok–Zagyvapart. XVI. felület 13. objektum

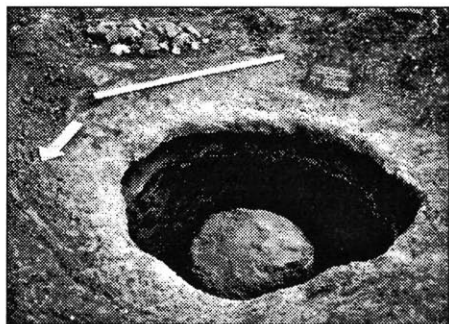
trukciós rajz (7–b kép) valójában egy analóg Tiszafüred–Morotva-parti verem – 1984. évi II. felület, „A” gödör – alapján készült régebben, de a Zagyva-parti objektum esetében is szóba jöhet, mint elképzelhető megoldás.

Tisza menti archeológiai kutatásaim folyamán összesen négy teleplelőhelyen találtam egy-egy határozottan, kifejezetten kétszintű objektumot, közelebbről gödröt vagy másként vermet. Elsőként Tiszafüred–Morotva-parton, nem sokkal később jelen Zagyva-parti lelőhelyen (kettőt, mivel ide sorolandó a XII. felület 212. objektuma is), azután pedig Kengyelnél Kengyel-part-I. és Vigh-tanya gepida településein. Márkás gödörtípust alkotnak, amelyek – úgy tűnik – a térség kora Meroving-korának „öregebb” és „fiatalabb” szakaszában szintúgy előfordulnak. Ezek a közép méretű, szabályos kör vagy gyakrabban amorf telepjelenségek/-építmények talán nem (csak) egyszerű tárolóhelyek voltak, hanem valamiféle más, sajátos célt (is) szolgáltak: pl.

8. kép.
Szolnok-Zagyva-part. XXIV. felület
1. objektum

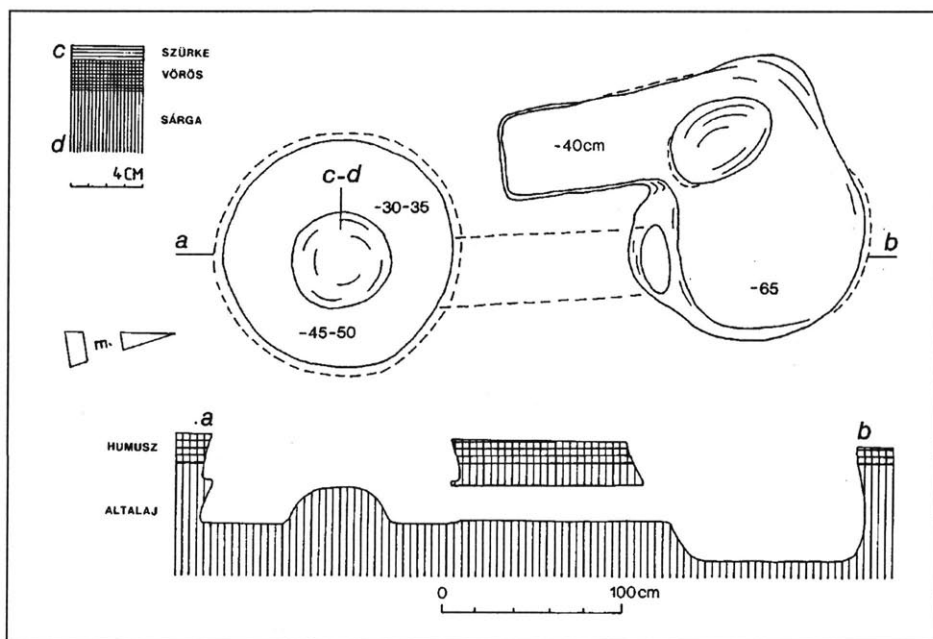

1

2

9. kép.
Szolnok-Zagyva-part.
XXIV. felület 1. objektum

munkahelyek, műhelyek voltak – ezt ma már aligha lehet eldönteni. Ismereteim alapján a Gepida Királyság területén nem is igen kerültek napvilágra ilyenfajta vermek, igaz ugyan, maga a telepjelenség sem nagyon gyakori.¹⁰

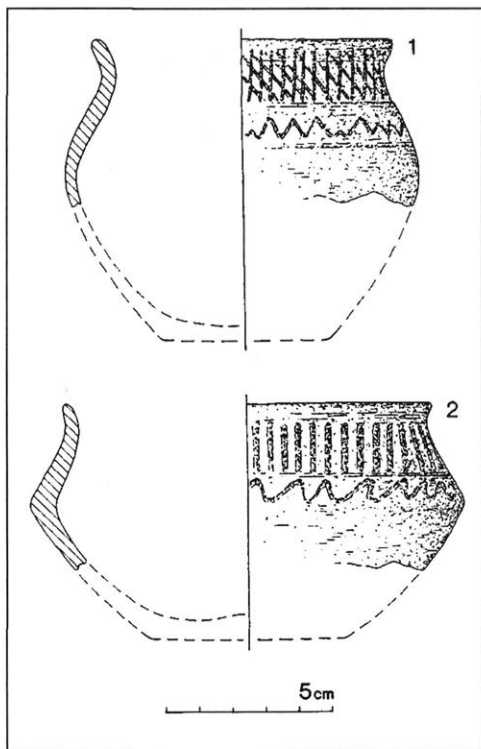
EDÉNYÉGETŐ (FAZEKAS-) KEMENCE, MŰHELY A GEPIDA TELEP NYUGATI PEREMÉN
(XXIV. FELÜLET 1. OBJEKTUM)

A kézműves (*kasza-fazekas*) munkahelyét 1987 szeptemberének utolsó napjaiban tártam föl. Az objektum – ahogyan általában az ilyenfélék – három részből állt: az égetőkemencéből, a munkagödörből és a kettőt összekötő tüzelőcsatornából. A kemence (*auhns*) a déli oldalon helyezkedett el. Szabályos kör alakú volt, 125–130 cm átmérőjű. Szerkezetére jellemző, hogy az edénytartó rostélyt nem kerek perforációkkal törték át, hanem rozetta-, illetve küllőszerűen sorakozó hosszúkás-ovális nyílásokkal. Ezt a rostélyt középen kör alakú agyagtömb tartotta, a vörösré égett oldalfalnál pedig peremre támaszkodott. A kemence alja 45–50 cm mélyen húzódtott. Az ovális átmetszetű tüzelőcsatorna 100–130 cm hosszan futott, úgy torkollott a kiszolgáló gödörbe. Ez igen érdekes, L-formájú volt, 40 cm és 65 cm mélységű. A tüzelőnyílás előtt, attól jobbra ovális mélyedésre leltem, melyet nyilván a kikotort, elégett tüzelő ideiglenes tárolására használtak (8–9. kép). További érdekességgént említem, hogy a gödör töltelékföldjében – többek sorában – kisméretű, szabad kézzel formált bögre jött napfényre, majdnem teljesen épen (*ld. 12. kép 2*).

Az Alcsi határrészen előkerült fazekasműhely igen különleges, mondhatni kuriózum úgy az V–VI. századi gepida régészeti emlékanyagban, mint a római kort, mint a népvándorlás kor egyéb időszakait tekintve. Emiatt kell nyomatékosan hangsúlyozni, hogy kibontása nyugodt, zavartalan körülmények közepette zajlott, ennél fogva hitelességéhez nem férhet kétség. Megjegyzendő, akkor már ismertem a szelevényi kemencét, amely ugyan másféle volt, de némi ponton mégiscsak kapcsolódott a Szolnok mellettihez. A kuriozitás kezdődik azzal, hogy perforációja különre emlékeztető, folytatódik a rostély-alátámasztással, azaz a különálló, centrális „köldökkel”, s zárul a munkagödör formájával. A közép-tiszai régióban mindent egybevéve három (illetve, ha a hun koriakat is ideszámítjuk, hat) edényégetésre alkalmas kemence került napvilágra. Általában kör-perforációs kerámatartó rostéllyal és a hátsó oldalból induló támfallal, tehát kétosztatú formában (Szelevény–Sweigertanya, Kengyel–Baghy-homok, valamint Kengyel-part-I. és III.).¹¹

BESIMÍTOTT DÍSZÍTÉSŰ ASZTALI EDÉNYEK FRAGMENTUMA ÉS REKONSTRUKCIÓJA
(XVI. FELÜLET 15. OBJEKTUM, XII. FELÜLET 147. OBJEKTUM)

Annak ellenére, hogy a két keramika ugyanabba az edénycsoportba tartozik, anyagukban meglehetősen eltérnek egymástól (10. kép 1–2). Éspedig annyiban, hogy a gömbös testű bögre igen finom, jó minőségű agyagból korongolt és felülete is (a díszített sáv kivételével) gondosan polírozott. Állaga, azaz kiégetettsége – részint a fönti sajátosságokból következően – keményebb. A másik készítmény, a bikónikus tálka, illetve csésze érdes, az agyag valószínűleg homoktartalmú (vagy olyan benyomást keltő, de lehet, nem szándékos hozzákeverésből adódóan), s polírozása sem markáns, ha ebben az esetben egyáltalán beszélhetünk erről. Közös a két edénykénél

10. kép.

Szolnok–Zagyva-part. XVI. felület 15. objektum,
XII. felület 147. objektum

val a XVI. felület 15. objektumának régiségletére emlékeztet. Egy másik karakterisztikus finomkerámia (X. felület 107. objektum) talán nagyobb (szájátmérőjű), kihajló peremű agyagkészítmény része volt. A besimított motívumoknál a standard függőleges sraffozás, a zezzug/cikkcakk és a kalász minta jelenik meg, fő elemként.¹²

KORONGOLT, SZEMCSÉS ANYAGÚ TÁLAK DARABJAI ÉS REKONSTRUKCIÓJUK (XVI. FELÜLET 10., 15. OBJEKTUM)

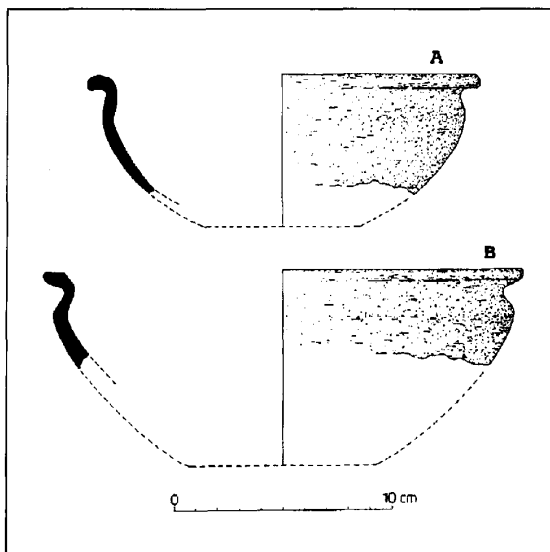
Mind a két cserépáru lábbal hajtott, gyorsan forgó korongszerkezeten készült, soványítottságuk, tudniillik matériájuk szemcséssége/szemcsézettsége, valamint színük eltérő (11. kép A–B). Az elsőnél, a kisebbiknél – számomra legalábbis úgy tűnik – egészen finom homokot keverték az agyag nyersanyaghoz; érdekessége mindenesetre erre látszik vallani. Árnyalata tipikus galamszürke. A másik, nagyobbik táldarab anyaga, felülete olyan, amellyel sűrűn lehet találkozni a Zagyva-parti kerámialeletek között, és amely kifejezetten jellemző erre a településre. Ez pedig az, hogy a felszínen kipattogzások, likacsok figyelhetők meg. Eredeti színe világosbarna volt. Mindkét kerámia kihajló peremű, ami az elsőnél gömbölyded, a második sajátossága a szájrész belső facettált kialakítása. Míg a XVI. felület 10. objektumának lelete esetében

a részben azonos díszítés, mindkettőnél a nyak- és vállzónában. Az egyiknél a felső sáv függőlegesen és ferdén egymásra húzott vonalakból áll, a másiknál ugyanítt „vaskos” függélyes pászták láthatók. Azonosság a lentebb elhelyezett hullámvonalaszerű minta. A gömbös testű bögre kb. 9 cm, a kettős kónikus tálka/csésze pedig úgy 7 cm magas lehetett, az előbbi esetben 9 cm körüli, az utóbbiban 11 cm-es (?) szájátmérővel.

A kora népvándorlás kori falucska föltárasának munkálatai során mindent egybevetve talán több mint féltucatnyi, besimított díszítésű edényből, finomkeramikából származó cserépanyagot sikerült gyűjteni. Egy-kettő kivételével valamennyi objektumból, azaz zárt leletegyüttesből való, döntő többségben házakból. Amennyiben a formára/típusra kérdezzük rá, úgy azt kell mondanunk, hogy a most publikált két lelet mellett erre csupán egy, legfeljebb kettő ad pontosabb utalásokat. Kiemelhető a XIII. felület 88. objektumának több darabból össze- és össze nem rakható edényfragmentuma, vállán egymásnak dőlő hármass vonalkötegekkel; domborúan hasasodó profiljával

az oldalfal lágyan ívelődve ereszkedik, addig a 15. objektumban talátnál a váll magasan, élesebben törik. A szájátmérők 18 cm-re és 22 cm-re rekonstruálhatók, a tálak magasságát hozzávetőleg 7 cm-ben és 9 cm-ben adhatjuk meg, részint az analógiák nyomán (és ilyen lehetett az edények aljrésze is).

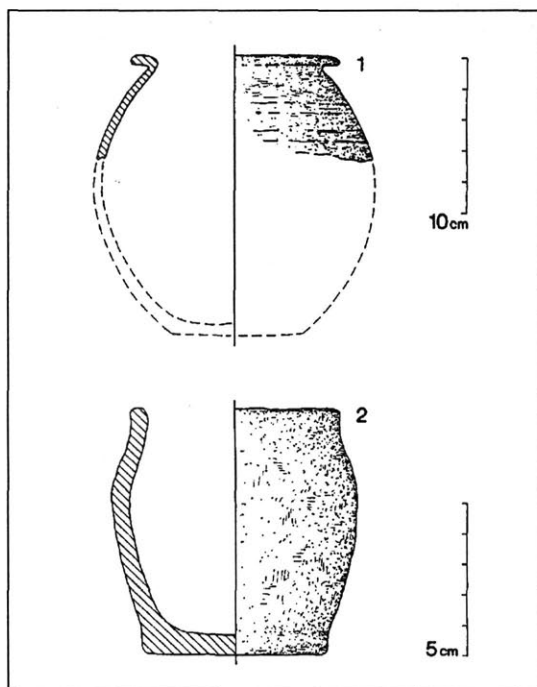
A Zagyva menti gepida településen egyedül ezt a két fragmentumot tudtam minden kétséget kizáróan tálszerű (a gót Biblia szókincsében: *mes*) fazekas-készítményként meghatározni. Egyébként sem gyakori túlzottan, habár a Tisza-füredtől a Tiszaszigetig terjedő régióban, kutatásaim során, eddig öt mai település határában sikerült kimutatni használatát (Zagyvaparton kívül Tiszaszőlős, Kengyel, Mesterszállás és Szelevény). Ezek közül Szelevény a legkiemelkedőbb, a falu környékének egyik VI. századi lelőhelyén (Sweiger-tanya) kitűnő sorozatát ismerjük ennek az asztali keramikának. Ugyahogy a Gepida Királyság alföldi részén ez az együttes, régiséganyag olyasféle úttörő, iránymutató szerepet tölthet be, mint pl. Malomfalva és Baráthely több edénytípusát illetően.¹³

11. kép.
Szolnok–Zagyva-part. XVI. felület
10., 15. objektum

KORONGOLT FŐZŐFAZÉK REKONSTRUKCIÓJA ÉS EGY KÉZZEL FORMÁLT BÖGRE (XVI. FELÜLET 13. OBJEKTUM, XXIV. FELÜLET 1. OBJEKTUM)

A fazék anyagát, készítés-technikáját, színét és formáját tekintve jól reprezentálja az Alcsi földek településének konyhai edénykészleteit (12. kép 1–2). Kavicsszemcsékkel soványított nyersanyagból gyorsan forgó korongon készített, szürkésbarna színű. Pereme hosszan, vízszintesen kihajló. Az oldalfal ívelődéséből arra tudunk következtetni, hogy alakja arányosan, szimmetrikusan gömbös, hasas volt. Az edény hozzávetőleg 18 cm magasságúra lett korongozva, 13 cm-es száj-, illetve peremátmérővel. Legnagyobb kiszélesedését 18 cm-re (tehát ugyanannyira, akárcsak a magasság) tehetjük, talpátmérőjét kb. 7–8 cm-re. A bögréske ezzel szemben unikum településünk emlékanyagában. Teljesen épen bukkantam rá – ekkor törtek le darabok a peremből, ami viszont alkalmat nyújtott arra, hogy anyagát jobban megfigyelhessem. Közelebbről ismeretlen eredetű szemcséket – samott? – tartalmazó nyersanyagból pusztán szabad kézzel készült. Felülete egyenetlen, s természetesen formája sem egészen szabályos. Színárnyalata barnás és szürkés, emellett foltos, kormos. Alig „vállasodó” forma, szájrésze csak kissé hangsúlyozott/profilált. Alja valamelyest kiszélesedik. Az agyagkészítmény magas-

12. kép.
Szolnok-Zagyva-part. XVI. felület 13. objektum,
XXIV. felület 1. objektum

sága 8 cm, szájátmérője 5,5–7 cm, talpátmérője 6 cm.

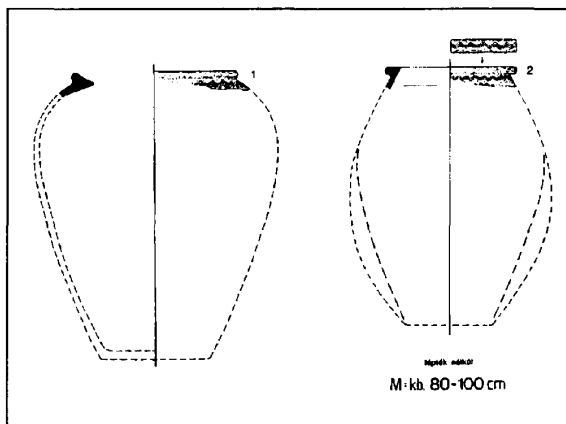
A rekonstruált fazék, miképpen már említettük, településünk konyhai kerámiájának karakterisztikus darabja. Az idetartozó cserépanyag elsőpró többségben ilyen fazéktöredék, emellett csak két olyan lelet fordul elő (a tálakon és a hombárokon kívül), amelyek más típusként, füles korsóként (*aurkjus*, *aurkeis*) azonosíthatók (XI. felület 67. objektum, XII. felület 214. objektum?). A szemcsés, zömmel szürke főzőedények (*kas*) különböző formákban, a korszakra jellemző módon kihajló szájrészűek, illetve pereműek és egyenesen lementszett talpúak. Öblös testük általában díszítetlen volt, az emléanyagban ugyanis szinte kizárólag a barázdálásra – felületborító, vízszintes befésülés – akad példa. A durva bögre a Zagyva-parti gepida udvarokban, háztartásokban egykor elenyésző számban található „primitív”, valószínűleg nem fazekas készítette keramikához

tartozik. A kevés cserépből mindazonáltal annyit meg tudunk állapítani, hogy kisebb vagy nagyobb, fazékszerű agyagkészítmények részei voltak (pl. XVI. felület 12. objektum).¹⁴

HOMBÁRPEREMEK ÉS AZ „AGYAGVÖDRÖK” HOZZÁVETŐLEGES REKONSTRUKCIÓJA (XIII. FELÜLET 84. OBJEKTUM, VALAMINT SZELEVÉNY–SWEIGER-TANYA)

A nagyméretű tárolóedény fragmentuma, amely a német szakirodalomban Krausengefass néven ismert, egy hatoszlopos gödörház betöltődéséből került napvilágra (13. kép 1–2). Az agyagedény térfogatának/terjedelmességének megfelelően maga a peremtöredék is méretes. Fazekaskorongon készített kevesebb kavicsal-homokkal soványított nyersanyagból és közepes árnyalatú szürke színű: pontosabban kissé fémszerűen szürkés. „Agyagvödrünk” széles (3,5 cm), lapos szájrésze befelé lejt, illetve ereszkedik, külső széle lekerekedő. Ebből igen szűk/kis szögben indul a vállrész, amely hét vonalból álló hullám motívummal díszített. Az oldalfal vastagsága közel centiméternyi. A hombár – amely föltehetően fordított tojás alakú volt – peremátmérője könnyedén rekonstruálható, éspedig 23–25 cm-re, ámde magasságára semmiféle kiindulópontunk nincsen: 80–100 (max. 120) cm-es méret képzelhető el. A Zagyva-parti tároló régészeti párhuzamaként mutatjuk be egy tiszazugi, Szelevény–Sweiger-tanya lelőhelyen előkerült VI. századi gepida nagyedény rekonstrukciós rajzát (képünk jobb felén).

Az imént leírt és publikált hombártöredék (mely edénytípust a latin dólium mellett a görög pítosz szóval is jellemezhetjük, ha már valamelyes antik hangulatot kívánunk ébresztetni az olvasóban – germán megnevezését, sajnálatos módon, alig-alig ismeri a kutatás) valójában a legmarkánsabb illyesféle régiségleletünk a Zagyva-parton. Ugyan több telepjelenségből napvilágra került (mindenféle típusú létesítményből, házból, gödörből, fazekasműhelyből: XIII. felület 84. objektum, XVI. felület 13., 15. objektum, XXIV. felület 1. objektum), ám ezek döntő többségükben csupán egyszerű, főként szürke színű oldalrészek, összesen alig egy tucatnyi. Kizárólag a vastagabb fal és a kevésbé ívelődő profilvonal az a kritérium, ami alapján nagyméretű tárolóedényre gondolhatunk a szóban forgó esetekben. Van egy tetszetős, a hombárokra igazán jellemző díszítésű, befésült hullám- és horizontális vonalköteges fragmentumunk, bár nem túlságosan vastag falú. Anyagukra többé-kevésbé ugyanaz a karakterisztika érvényes, mely a XIII. felület 84. objektuma leletének a sajátja.¹⁵

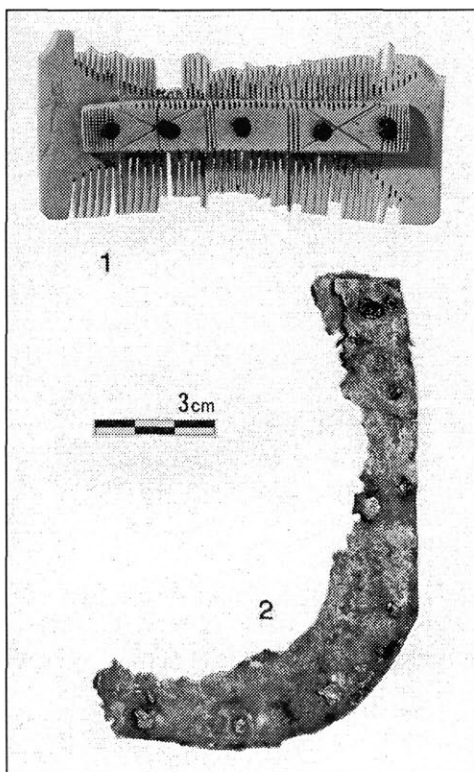
13. kép.
Szolnok–Zagyva-part. XIII. felület 84. objektum
és Szelevény–Sweiger-tanya

KÉTSOROS, DÍSZÍTETT CSONTFÉSÚ ÉS BRONZ TARSOLYVERET? (XIII. FELÜLET 84. OBJEKTUM)

„Egy leány az Úr napján fésűt fogott, hogy haját rendbe hozza, ámde az odaragadt a kezéhez, hitem szerint a szent nap megsértése miatt.”¹⁶

A Zagyva-parti keleti germán telepanyag egyetlen, csontból, közelebből agancsból készült régisége a kétoldalas, ún. sűrűfésű (14. kép 1). Mindenben, tudniillik méretben (10–10,5x4,5–5 cm nagyjából), díszítésben stb. megfelel az elég gyakran előforduló ilyenfajta V–VI. századi pipereeszközöknek és viseleti tárgyaknak. Kiemelhetjük vésett vonalakból és vonalcsoportokból összeállított, kivitelezett mintázatát, valamint bronz szögeceit, melyek az elemeket tartják egyben. Wulfila (Ulfila) gót püspök IV. századi Bibliafordításában sajnálatos módon nem hagyta ránk a fésű keleti germán megnevezését. Az ún. ősgermán és közgermán korra, a vaskori nyelvi egység időszakára a kutatás egy *kamba/kemba* alakot rekonstruált (vö. mai német Kamm és angol comb). Ez a gyökere az óészaki *kambr*, az ószász *kamb*, az angolszász *camb* és az ófel-német *kamb/champ* szónak. Sőt mi több, a szótár megad egy gót kambes formát is. Mindezek az adatok, adalékok azt kell mutassák, hogy a gepida-gót rokonság révén ilyenforma hangzású főnévben gondolkozhatunk a Tisza menti germánoknál is.

Másik leletünk, az ívelődő bronz lemez/szalag a három-három cölöpös gödörház padlójához közel, azaz szinte azon fekvéssel került elő. Egy határozottan U-alakú tárgyhoz/tárgyra volt applikálva a lemez szélénél átütött szögecskek/nitek segítségével. A

14. kép.

Szolnok-Zagyva-part. XIII. felület 84. objektum

rátapadt maradványok leginkább bőrre utalnak, s a méretek (kb. 12x8 cm) is azt sugallják, hogy tarsolyról van szó, egészen egyedülállóan a gepida régiséganyagban – de természetesen csak távoli visszfényeként a valóban királyi pompát tükröző apahidai ékességnek (14. kép 2).

„ni bairaiþ þugg nih matibalg nih gaskohi” azaz: „ne hordjatok erszényt, se táskát, se sarut” – olvassuk a Lukács szerinti evangélium gót szövegében (10. fejezet, 4. vers). Ebben a mondatban tehát a *þugg*, illetve alanyesetben *þuggs* az a szó, amely tarsolyt jelent (a gót-német szótárakban Beutel, Geldbeutel, Lederbeutel, a modern angol nyelvben purse). Ez, miként az óészaki-óizlandi *pungr*, az angolszász és ófríz *pung* egy rekonstruált *punga* alakra vezethető vissza. Folytatva a nyelvtörténeti „barangolást”, találjuk – „ak unte thiubs was jah arka habaida” azaz: „hanem mivel tolvaj volt, és nála lévén az erszény” (János evangéliuma, 12. fejezet, 6. vers); „ei unte arka habaida Iudas” vagyis: „mivel Júdásnál volt az erszény” (János evangéliuma, 13. fejezet, 29. vers). Az *arka* latin jövevényszó (arca) a gót nyelvben, nyilvánvalóan római kori átvétel. Elsődleges jelentése a latinban, ahogyan az óizlandiban (*ork*), az óangolban

(*earc* és *earce*), valamint az ófelnémetben (*arahha* és *archa*) is láda, doboz, szekrény (Kasten, stb.). A szótárak megadnak egy szekunder erszény, zacskó, tasak (Futteral, Beutel, bag) jelentést is, s a fentebb citált szöveghelyek alapján valóban úgy tűnik, hogy a gót püspök itt a magyar tarsoly szóval kifejezhető értelemben használta az *arka*-t. Mindezekből következik, hogy a gepidáknál e két szó (*þuggs* és *arka*) valamelyike jelenthette azt a tárgyat, amelynek tartozéka volt – megítélésem szerint – a bemutatott régiség.¹⁷

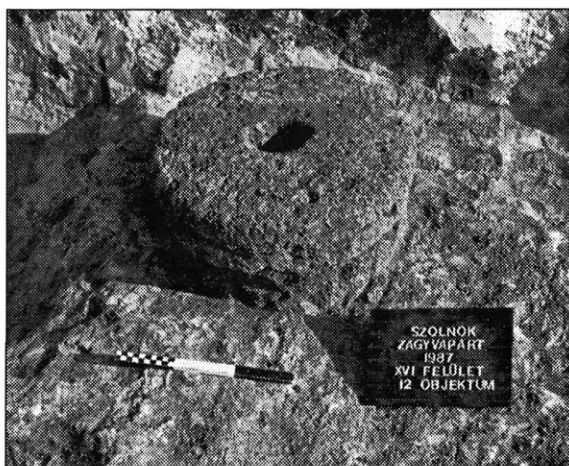
KÉTRÉSZES, ROTÁCIÓS KÉZI MALOM AZ EGYIK FÖLDRE MÉLYÍTETT HÁZ PADLÓJÁN
(XVI. FELÜLET 12. OBJEKTUM)

„Zajgatták a zúgó, zakatoló malmot.
Kívántak megállni, de a király menten
Parancsolá, tovább pergetni a pitlét.
A kemény kőveket körbe kanyargatták.”¹⁸

Az őrlőszerkezet a kétoszlopos gödörház déli negyedében, az oldalfalhoz közel helyezkedett el, alig több mint 10 cm-re az építmény járósíntje fölött, vízszintesen (15. kép). Ebből és azon tényből következően, hogy a két kőkorong (catillus és meta) egymáson, eredeti, funkcionális helyzetüknek megfelelően feküdt, föltételezhetően arra a

megállapításra kell jutnunk, leletünk talán nem valamiféle hulladékként került a betöltődésbe. Elképzelhető, hogy a gabonaőrölő szerkezetet (*mota manuaria*) itt állították föl, kvázi „installálták”, és itt folyt a lisztkészítő, leginkább női munka. A vulkanikus, igen likacsos állagú, szürkés színű malom átmérője valamivel több mint 45 cm. A két rész közül a homorú felsőkö a vékonyabb, a domború alsókö a vastosabb, együtt 9–12 cm-t tesznek ki. Az előbbi közepén nagyobb méretű, az őrlendő gabona beöntésére szolgáló áttörés/kifaragás található két oldalsó vájjal, amely, föltehetően, a tengely fixálását biztosította egy kereszttag segítségével. A tengely maga 3 cm vastag volt, ezt onnan lehet tudni, hogy ilyen az alsókö perforációja. A két korong érintkező, munkavégző felszíne simára csiszolódott, az egész szerkezet metszetben kissé aszimmetrikus.

Jelen ismereteim szerint a Gepida Királyság honi, magyarországi emléanyagában olyan eset, mint ez a Zagyva-parti – hogy a catillus és a meta „in situ” került volna föltárásra – még nem fordult elő (publikációban legalábbis). Eme csakugyan különleges leleten kívül alig néhány – feltucatnyinál semmiképpen sem több – malomkő fragmentum található településünk tárgyi anyagában. Kisebb, jelentéktlenebb, nehezen meghatározható darabok ezek (pl. XII. felület 147. objektum, amely a lelőhely egyetlen sarokoszlopos gödörháza volt). A Közép-Tisza vidéki ásatások révén, miként más, a gepida paraszti gazdaságokban nélkülözhetetlen eszközöket, ezen alkalmatosságokat (gót-gepida nyelven *qairnus*, őröl: *malan*) is egyre jobban ismerjük. Anyagukat, formájukat, méretüket és szerkezetük egyes elemeit, természetesen csupán azokat, melyeket a kő matéria őrzött meg számunkra. A teljes és minden vonatkozásban hitelt érdemlő rekonstrukció (azaz a fa tartozékokkal együtt) nehezebb, illetőleg nagyvonalakban lehetséges csak.¹⁹

15. kép.

Szolnok-Zagyva-part. XVI. felület 12. objektum

JEGYZETEK

1. A jelen tanulmány alapjául, mintegy előzményéül egy „kalózkodvány” szolgált, amelyet, kézirat gyanánt, a Gepida régiségek a Közép-Tisza vidékről című sorozat I. füzeteként készítettem 1996-ban. Ennek, terjedelmében úgy kétszeresére bővített formája az olvasó előtt fekvő, 1999 tavaszán összeállított írás. Szolnok-Zagyva-part (1986–1987) közel teljes egészében föltárt gepida településre vonatkozó eddigi irodalom, hozzávetőleg: CSEH 1987B. 10.; CSEH 1987C. 10.; CSEH 1988A. 10.; KOVÁCS-KRIVECZKY-CSEH 1988. 31.; CSEH 1988B. 21.; CSEH 1991B. 6–7.; CSEH 1994B. 4–5.; CSEH 1996C. passim. A régészeti lelőhely a nemzetközi kutatásban:

NEUMANN-TÓTH-NAGY 1998. 121., Abb. 6. (elterjedési térképen 3.) és 122. (csak a temetőről). A mostani dolgozat illusztrációs anyagát a szerző maga készítette, a 14. kép tárgyfotói kivételével, amelyek Kozma Károly munkái.

2. Az idézetben VII–VIII. századi britanniai angolszász településekről esik szó – messzi tájakra visz bennünket, mindazonáltal frappáns irodalmi vetülete az alföldi gepida települési struktúrájának is (farmok-tanyák és kis falvak), szem előtt tartván a Meroving-kori germán Európa bizonyosfajta egységességét. Bede/Beda Venerabilis levele Egbert püspökhöz 7. Ld. SHERLEY-PRICE 1990. 341.

3. A szóban forgó, kiszögellő domborzati formációkon „platókon” lévő településnyomokhoz ld. CSEH 1991A. 6., 5. kép és 1–2. (Laszlovszky József bevezető írása a természetföldrajzi szituációról); CSEH 1997A. 1. kép 3.; CSEH 1993B. 9–10., 2. kép; CSEH 1997D. 1. kép.

4. A szöveg hely Tacitus gyakran citált megjegyzése a kora római kori germánság településeinek földbe mélyített létesítményeiről/építményeiről, vermeiről és házairól (TACITUS 54.).

5. A hivatkozott példák publikációja sorrendben: SZABÓ-VÖRÖS 1979. 220., 3. kép; CSEH 1991A. 4. kép, 195–196.; CSEH 1998A. 27. kép, 9. Kis-Gepidiából, azaz a Szamos–Maros–Küküllők vidékéről efféle település-csoportosulásokról, legalábbis nagyon idevágókról nem tudok.

6. Gepida településünk koránál évszázadokkal későbbi, északi germán környezetbe, miliőbe ragadnak minket a Verses Edda Rig énekének (Ríghsthula 2.) ezen sorai, a kisméretű, részben fából rótt, szabadtűzhelyes házikó képe (SZÁSZ 1938. 107.).

7. A sajátos, kis túzással talán még „etnikumjelzőnek” is tekinthető három-három cölöpös gödörházak, ebben a tiszta formában, valójában nem olyan gyakoriak a gepida telepeken, így a közép-tiszai régió falvainak, tanyáinak világában sem. Nincsen adatunk rá Tiszafüreden, és Tiszaszőlősen is csak föltételezen, hogy a nagyobb emléktárgyak közül e kettőt említsük. Itt, a Zagyva-parton viszont ilyen szerkezetű volt a XI. felület 47. objektuma, a XIII. felületen pedig a 84. és a 88. objektum. Kitérő analógiákat citálhatunk Malomfalváról (HORED T 1979. 55., Abb. 23. G6, 91., Abb. 40. 15, 18). Vö. még CSEH 1996A. 85. 12. ábra, 92. (elterjedési térkép és lelőhelyjegyzék). A szövőszék súlyokhoz többek között ld.: CSEH 1986. 5–7., 14. 3. kép 1–6.; CSEH 1994A. 45. 9. kép 1–8 (melyek valószínűleg épp egykorúak a Zagyva-partiakkal); CSEH 1998A. 39–40.; BÂRZU 1994–1995. 293. Fig. 19. 7–8, 10–11.

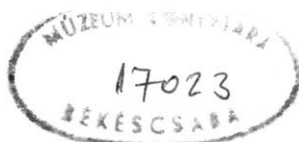
8. A szelevényi házra ld. CSEH 1996D. 7–9., 8–9. kép, valamint 74–75. 3. jegyzetpont. A kengyelre CSEH 1993B. 26–28., 28. 17. kép. A tizzaszőlősekről (Alsórétipart és Aszópart) ugyancsak CSEH 1998A. 24., 41. kép. Az Alföld más vidékein nemigen tudok idetartozó egy-cölöpös gödörházzal, az erdélyi térséget, helyzetet pedig jelen esetben nem járjuk körül. Egy megjegyzés: a korabeli nyelvből pl. az alábbi szavakat ismerjük a ház egyes részeire: atgagg-bejárat, daur/haurds-ajtó, gibla-orom, hrot-tető, waddjus-fal (s talán még egy-néhányat).

9. Az egykori faoszlopok diszkolorációiról: CSEH 1997B. 178., 9. kép, 177–178. (Rákóczi falva); CSEH 1997D. 21., 6. kép, 9. (Kengyel); Csalog Zsolt tizzaszőlősi ásatási naplójában: CSEH 1998A. 143.

10. A kétszintű, „lépcsős” gödrökről: CSEH 1991A. 181., 12. ábra, 178.; CSEH 1993D. 22., 5. kép.; CSEH 1993B. 13–15., 6. kép. A Zagyva-partnak természetesen ez az első közlése.

11. Az V–VI. századi fazekasműhelyekre ld.: CSEH 1996D. 48–52., bőséges/részletes illusztrációs anyaggal, valamint 84–87., 12. jegyzetpont, további szakirodalmi utalásokkal. Ezekből itt is hozunk néhányat: CSEH 1993A. 66–69., 3–6. és 9–12. kép.; CSEH 1993C. 12., 4. kép. A Dipsén és a Baráthelyen (Erdély) föltárt gepida fazekaskemencék közül az utóbbi közlése BÂRZU 1994–1995. 278., Fig. 4–5.

12. A gepida telepanyagok besimított díszítésű finomkerámiáját illetően a két nagy erdélyi lelőhely (Malomfalva és Baráthely) leleteire utalunk: HOREDT 1979. 137., Abb. 67. 1–24 (típus tábla); BÂRZU 1994–1995. 283., Fig. 9. 7 stb., 284. Fig. 10. 11–14 stb., továbbá 288. Fig. 14. 1–11, 13–14, 16–17. Az utóbbi pompás, csaknem egész táblás összeállítása az ilyenféle edény-dekorációnak.
13. A Közép-Tisza vidéki V–VI. századi tálakat érintő irodalom: CSEH 1994B. 4–5.; CSEH 1996D. 68–71, továbbá a 174–183 alatti lelettárgy a 61–63. képen.; CSEH 1998A. 32. A malomfalvi településen: HOREDT 1979. 130–131., 126. Abb. 61. 16–23., Baráthelyen: BÂRZU 1994–1995. 282. Fig. 8. passim.; Egy tál Biharról: DUMITRASCU 1994. 404. Pl. XCIV. 7. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy az 1990–1995 közötti Kengyel melletti telepásatásaim emlékanyagában is előfordulnak táltörödékek, közelebbi információkat azonban, jelen pillanatban, nem tudok nyújtani. Eme leletek valószínűleg alkalmat adnak majd a formának (a Meroving-koron belül) egy korábbi és egy későbbi csoportja elkülönítésére.
14. A megyénk területén napvilágra jutott/jutó korongolt konyhai kerámiáról ld.: CSEH 1991A. 187–190.; CSEH 1997B. 188–189.; CSEH 1997C. 140–141.; CSEH 1998A. 23–31. A gepida kézzel formált agyagkészítmények irodalmából: CSEH 1997B. 189–190., legújabban CSEH 1998A. 34–37. Ezenkívül még HOREDT 1979. 141–144.
15. Az V–VI. századi gepida háztartások hombárjairól (illetve azok töredékeiről) az első alapvető, fundamentális összefoglaló jellemzés – noha csak a malomfalvi leleteket érintően – HOREDT 1979. 132., 134., 133. Abb. 65. 6, 9–14. Számomra is ez volt a mérvadó, a szakirodalmi vezérfonal minden olyan esetben, amikor ezzel a kerámiatípussal foglalkoztam: CSEH 1996B. 16–17. (egy hevenyészett elterjedési térképpel); CSEH 1996D. 77–78. 6. jegyzetpont. Kéziratban CSEH 1998A. 22., 32–34., a táblákat tekintve természetesen passim. Visszakanyarodván az erdélyi térséghez, a csak a malomfalvival mérhető baráthelyi gepida falu hombárjaira ld.: BÂRZU 1994–1995. 249–250., 285. Fig. 11. 1–8, 10–11.
16. Mottónk, ellentétben a többi idézet zömével, melyek a pogány világot tükrözik, keresztény tartalmú, és Tours-i Gergely révén, a VI. századi frank Galliából származik. Gregorius Turonensis: Liber Vitae Patrum VII, 5. (WEIDEMANN 1982. 365.)
17. A germán és a gót szavakhoz, a Bibliából vett citátumokhoz DIFENBACH 1851. 67., 338.; STREITBERG 1908. 59., 65., 135.; STREITBERG 1910. 12., 106.; HOLTHAUSEN 1934. 8., 77.; FEIST 1939. 57., 385.; FALK–TORP 1979. 7–8.; LEHMANN 1986. 42., 274.
18. A viking kor világát visszaadó Verses Edda ezen újabb, igen jól idevágó, becses részlete (Grottasöng, azaz Grotti-dal 3–4.) jelen magyar tolmácsolását ld.: SZÁSZ 1938. 121.
19. Egy VI. századi gepida malomszerkezet forgó és stabil részének kisebb és nagyobb, összeilő töredékeit ismerjük Malomfalva egyik gödöréptményéből: HOREDT 1979. 102., Abb. 45. 8, a telep ilyenféle leleteiről 150–151. A Közép-Tisza mentére először: CSEH 1987A. 10–14., 24. 5. kép 1–7. Egy kengyeli régiség kapcsán, lingvisztikai adalékkal: CSEH 1994C. 7–8. A tiszaszőlősi települések malomkő-leleteinek kéziratos publikációja: CSEH 1998A. 40–41., 155., utóbbi helyen egy-két további szakirodalmi hivatkozással. Dolgozatunkban természetesen mindenről nem eshetett szó, így pl. a házak egy részéről, bizonyos kerámiadarabokról, az orsógombokról, a fenékövekről, végül a paticsról és az állatcsontokról.

Cseh János

KUTATÁSOK GEPIDA TELEPÜLÉSEK
RÉGÉSZETI NYOMAI UTÁN
KENGYEL TERÜLETÉN (1990–1995)

Egy kellemes, verőfényes augusztus végi nap délutánján 1990-ben, midőn hazafelé igyekeztem a Rákóczi falva irányából szülőfalum (Kengyel) iránt vezető, mondhatni a „kertek alatti” úton, a község mellett futó magas fekvésű part oldalában és tetején élénk szürkés foltokra lettem figyelmes. Addigéle telt, a régészetben szerzett tapasztalásaim, ismereteim arra indítottak, hogy régi települések építményeinek (gödör-szerű objektumainak) kiszántott maradványaira gondoljak. És valóban, amint közelebből megcséméltem ezeket, nemcsak gyanúm igazolódott be, hanem az is, hogy némelyikük éppenséggel az engem legjobban érdeklő korszakból, a gepida periódus-ból származik (Kiss-tanya lelőhely). Ez volt a kiindulópontja ama igen-igen tanulsá-gos, instruktív, eredményekben gyümölcsöző régiségtani kutatásoknak, melyeket hosszú éveken át, egészen 1995-ig folytattam Kengyel határában azon célból, hogy gyarapítsam, elmélyítsem a népvándorlás korai szakaszában (IV–VI. század) fennál-ló kisebb-nagyobb települési helyek életéről ismerteket (1. kép).

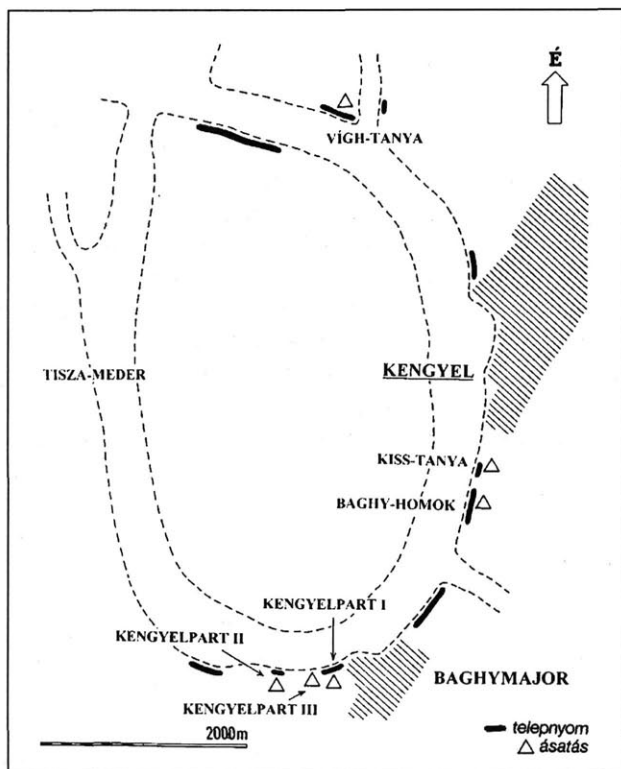
AZ ELSŐ KELETI GERMÁN LAKÓHÁZAK NYOMAI A VI. SZÁZADBÓL (KISS-TANYA)

Az imént említett lelőhelyen, a Kiss-tanyától néhány száz méter távolságra szeptember és október havában két nagyobb méretű, földbe-mélyített lakóépítményt sikerült napvilágra hoznom (2. kép). Azon oknál fogva, hogy a föltárást száraz, esőtlen hetek előzték meg, az elsőnek választott építménymaradvány kibontása, elmosódott rajzolódásával, nem a legszakszerűbben történt. Mindenesetre kétségtelen, hogy itt egy többszlopos kunyhót emeltek a germánok, amelyet az idők folyamán igencsak megviselt a talajerózió. A leletanyag azonban, mint ahogyan majd a másodiknál is, bőséges, kiadós mennyiségben bukkant fölszínre – példának okáért bepecsételt kerámia, kétsoros csontfésű, számos bikónikus orsógomb, szövőszéknehezék, ma-lomkő, a szépszámu szemcsés, szürke keramika mellett. A másik gepida kuny-hóalapot már kedvezőbb, szerencsésebb föltételek közepette kutattam többek között azért, mert gödrének felső részéből kevesebb pusztult el, tarolódott le. Különösen afölött örvendeztem, hogy markáns, karakterisztikus, ún. sok-tartóoszlopos szerkezetű volt. Kiváltképp eme cölöphelyek dokumentálásán dolgoztam, a faosz-lopok nyomait mutató diszkolorációk fölvétele végett. Egy pompás, pecsételt ékítésű edényke szerfölött értékes volt (3. kép), persze a többi lelet is, úgymint olcsó, közön-séges bronzfibula, vaskarperec és sok-sok egyéb tárgy.

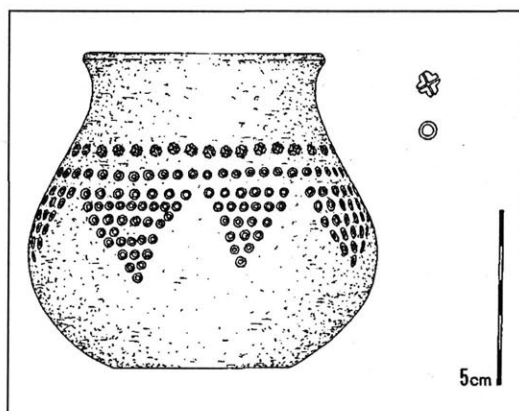
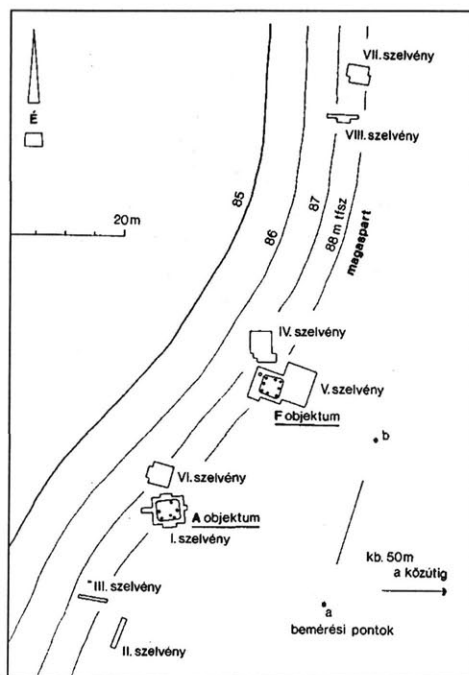
EGY MÁSIK TELEPÜLÉSI HELY EDÉNYESMESTER MŰHELYÉVEL ÉS GÖDÖRHÁZAKKAL (BAGHY-HOMOK)

Javában zajlott még a föltárás a Kiss-tanyánál, amikor, úgy három héttel a kezdés után, felkerestem a magaspárt egy délebbi szakaszát (Baghy-homok lelőhely), ahol ugyancsak felszíni díszkerámia sejtetett kora népvándorlás kori telepjelenségeket.

1. kép.
Kengyel környéke: kora népvándorlás
kori települések fölszíni nyomai és a
régészeti föltárások helyei a magas-
parton (1990–1995)

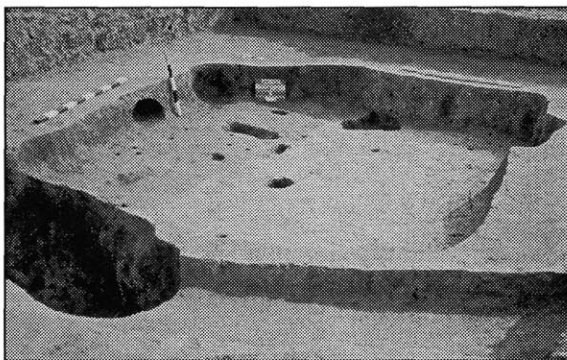

2. kép.
A Kiss-tanya melletti kutatások
helyszínrajza: árkok, szelvények,
valamint a két többoszlopos
VI. századi gepida ház
(A és F objektum)

3. kép.
Bepecsételt díszítésű, ún. körte
alakú bögre rekonstrukciója
(Kengyel–Kiss-tanya, F objektum)

Tüzetesebben bejárva a környező részeket kitűnt, hogy, bizonyos távolságra egymástól, valójában két különálló települési tömb, szál-láshely létezett errefelé. Ezek az észlelések mutatták meg, jelölték ki számomra az ásatási munka további irányát, menetét. A legelső objektum, amely napvilágra jutott, egy fazekasműhely volt beomlott kemencéjével és munkagödrével. A kerámiaanyagból, mit ehelyütt gyűjtenem sikerült, mindenekelőtt a változatos bepecsételt és vonalas (értsd beszímitott) díszítésű agyag-készítmények a kiemelkedők – igazán a legjobb minőségben, amelyeket egyáltalán lehetséges volt készíteni ebben a korszakban. Nagy örömmel konstatáltam előkerülésüket. A műhelytől csupán néhány méterre előbb olyan gödröt tártam föl, melynek oldalában a germánok sütőkemencét építettek. A dolog kissé meglepett, hiszen addig a napig alig volt ismert gepida kemence, kuptor a VI. századból. A harmadik objektum egy mindennapos, „közönséges” földbe-ásott háznak bizonyult. A sötét, szemcsés kerámián fölül sűrűfűsű, bronzveret, szövőszéksúlyok (a padlón) a fölemlíteni méltó leletek, jelenségek.

4. kép.

Az V–VI. század fordulójára körül épített, földbe süllyesztett padlós kunyhó maradványa, valamint beleásott gödör és árokrészlet (Baghy-homok, G objektum)

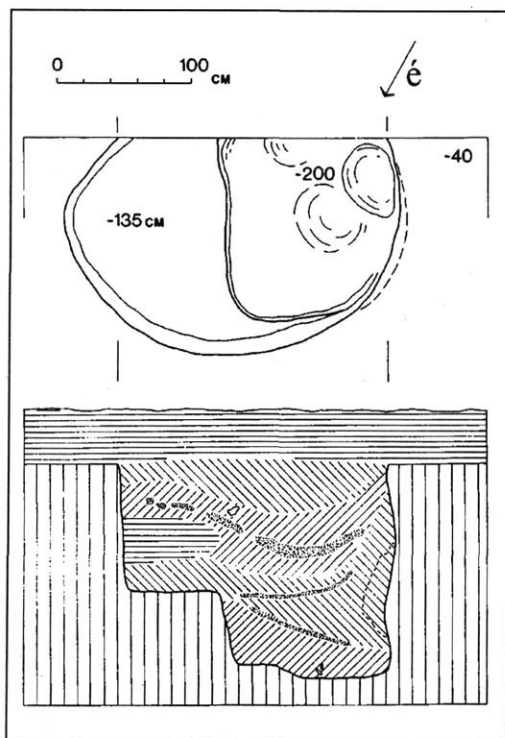
Miután végére értem ezen északi blokk feltárásának, a délinél kezdtem munkába, némi igyekezettel, hogy még a késő őszi időszak beköszönte előtt jussak valamire az itteni lelőhelyen is. Az a talajszíneződés, amelyre először ráástam, egy igencsak erodálódott kunyhóalapozás volt, kétszlopos szerkezettel. Az ilyenféle jelenségek bizonyosfajta problematikussága okán gondosabban bontogattam a járósínt előtűnő tűzhelyfoltot – az addig dokumentált kengyeli telepobjektumoknál egyedül a gölöncsérműhely gödrében észleltem valami hasonlót. Egy másik ház, aminek feltárását ebben az időben nem is tudtam befejezni, csak a következő évben, eredeti kontúrját tekintve csupán részletében volt „megfogható”. Érdekessége egyrészt, különlegessége a Közép-Tisza mentén a földpadka. Másrészt valamilyen falifülke (?), szövőszéksúlyok kupacával, szinte elengedhetetlen tartozékaiként a gepida háztartásoknak. Leletei, keramikája nyomán nem tűnt elképzelhetetlennek, hogy ez a középméretű épület az V–VI. század fordulójára állt.

A következő esztendő (1991) kora tavaszán megindult ásatási munka, Baghy-homoknál, kizárólag a déli blokkra korlátozódott. Legelőször egy nagyobb méretű gödör szaporította a feltárt objektumok számát, majd olyan jelenség-együttes kibontásán dolgoztam, amely átlagos terjedelmű, négyszögletes, ágasos-szelemenés vázú házat, vermet és árokszakaszt foglalt magában (4. kép), és pedig egymásba ásva (szuperpozíciók). Ritkasága folytán főképpen az árok volt figyelemre méltó, bár nem tudtam teljes bizonyosságot szerezni róla, hogy a gepida korban ásták-e. A szóban forgó déli blokk legimpozánsabb épületmaradványának egy méretes földbe süllyesztett aljú ház bizonyult, masszív oszlophelyekkel és egyik sarkában sütőke-

mencével. Sokat foglalatostkodtam, serénykedtem körülötte; a számos, különbözőféle lelet és jelenség dokumentálása, felvétele igazi kihívás volt egy régész számára. Az aránylag ritkábban előadódó szenesedett növényi maradványokat (pl. fa), mint kuriózumokat, kitüntetett gonddal kezeltem, miképpen a padlósinten heverő régiségeket, szövőszék-nehezeket stb. is. Pazar, elsőrendű volt a tárgyi emlékhanyag, kezdve a benyomkodott (értsd pecsételt) és besimított díszű és mázas keramikától a barázdált fazekak töredékein keresztül a különféle ún. kistárgyakig. Fölszínre jutott üveg, „stílustű” bronzból, fémtükör, vaskorong, egyéb vasak, nem is szólva az orsógombokról stb. És ezzel fejeződtek be a Baghy-homoki régészeti kutatások.

MEGKEZDŐDÍK KENGYEL-PART-I. GEPIDA TELEPÜLÉSÉNEK FÖLTÁRÁSA (BAGHYMAJORNÁL)

Még az 1990-es év elején esett meg, hogy – ugyancsak hazafelé menet – Baghy-majornál (Kengyeltől úgy három kilométernyire), azonegy magasparton, melyen addig is ástam, kora Meroving-kori házhelyeket stb. mutató flekkre bukkantam.

5. kép.

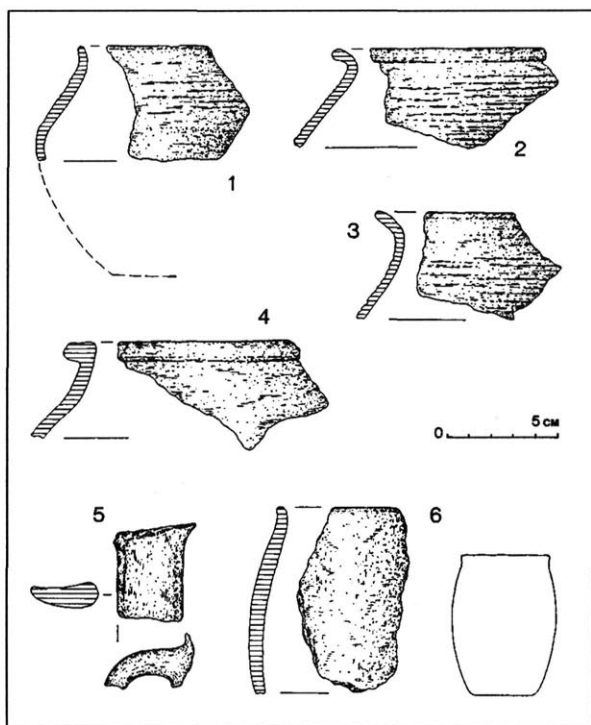
Gödörész alaprajza és metszete két, egy magasabban és egy mélyebben fekvő szinttel, az V–VI. század fordulója körüli periódusból (Kengyel-part-I., 1991-B1 objektum)

Ezt a tényt a rákövetkező esztendő márciusában tett helyszíni szemle csak megerősítette. Annak dacára, hogy már kiszántva több sokatmondó, beszédes lelettárgyat szedtem össze, azért mégsem gyanítottam azokat az eredményeket, melyek elsősorban a mikrorégió IV–VI. századi kronológiájára hoztak fontos adatokat.

Az első kengyelparti lelőhely föltárása áprilisban vette kezdetét. Nyomban a legelső telepobjektum – egy kuriózumnak számító – épület-maradvány volt, ugyanis két kemence csatlakozott hozzá. Leletanyagának színezetére azok az agancsdarabok nyomták rá bélyegüket, amelyek azután, az ásatás előrehaladtával, Kengyel-part-I. lelőhelynek az V. század második felére és a következőnek az elejére keltezhető települési periódusa tárgyi hagyatékának markáns részét kezdték képezni. Fölszínre jött egy fedő, mely ritkasága miatt a ház kiemelkedő agyagkészítménye volt. A szóban forgó kunyhóalaphoz fűzőszerűen kapcsolódva még két ilyen, egy vermet (5. kép), és szabadtéri kemencét tártam fel; szinte valamennyi bele volt ásva a másikba, s ha ezeket a szuperpozíciókat, azaz

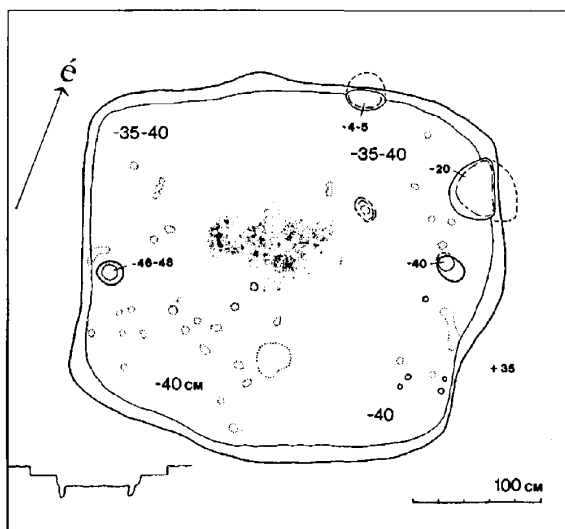
egymásra rétegződéseket többé-kevésbé helyesen ismertem föl, figyeltem meg, úgy egy durván két emberöltőnyi perióduson belül további finomításokra adhatnak alkalmat. (Eme időrendi eltéréseket azonban az emlékanyagokban alig lehetséges kitapintani.) A kerámia szép darabjaiként szaporítottam a besimított mintás fragmentumok kollekcióját – hogy pecsételt nem fordult elő a kronológiai okok miatt, mondanom sem kell. Újabban bővült – és később is gazdagodott – a kétes, kissé talányos mázas keramika köre, s egy-két csontfésű is találtatott. A harmadik, kisebb házalap (és a sütőkemence) éppen szerény anyaga következtében azon gyanút, sejtést kezdte ébresztetni bennem, hogy ezen a lelőhelyen egy még korábbi időszak, a hun kor szintűgy képviseltetve kell legyen.

Május-június folyamán azután sikerült feltárnom azt az építményt, mely tele volt az agancssal, csonttal való kézművesmunka mindenféle maradványával. A fésűkészítés bizonyítékaként lemezek és vasnitek, emellett piramidális csüngő, s – meglepetésemre – csontkanál heverték a betöltődésben. A kanál akkor is kuriózum volt, ma is az: a gepidák régészeti anyagában ez az egyetlen. Mindezekben kívül természetesen számos egyéb leletet (pl. bronztű, mázas keramika, fenőkő, pereszlenek) gyűjtöttem. A ház kitöltésének egy részét átszítáltam – tanulságos munka volt. A következő ásatási ponton egy méretes, kétcölöpös, földbe süllyesztett padlós lakóház és környezete kibontása hosszú hetekre kötött le. A leletekben dúskáló „kultúrréteg” kiemelése különösen lassan haladt. A kort a bepecsételt keramika (változatos mintákkal) ellentmondást nem tűrően határozta meg. Sorra kerültek napfényre: római típusú kisfibula, csat, bronztárgy, vaskések, faragott csonthenger, fésűk, csontkorcsolya, különböző vasak (a közelben háromélű nyílcsúcs). Ugyanily gazdag volt az edényanyag is: a díszkerámia egyik csoportjaként besimított mintás cserepek, fedő, pohár stb. (6. kép 1–6). Ahogyan addig, ekkor is akkurátusan gyűjtöttem a halcsontokat. Eme VI. századi ház mellett egy jó évszázaddal előbbi, hun kori „kisház” és gödör került napvilágra, szűkösebb tárgyi anyaggal. A későbbi ásatási munkálatok a most leírt föltárási pontok határolta terepsávon (több mint száz méter) folytak.

6. kép.

VI. századi telepkerámia, korongolt és kézzel formált
agyagmunka töredékei
(Kengyel-part-I., 1991-N objektum)

7. kép.

Ház alaprajza földbe-mélyített padlóval, két oszlophellyel, oldalsó fülkével (Kengyel-part-I., 1991-K objektum)

régiségek, melyeket föltétlenül említeni szükséges – hiszen ezáltal vált kétségtelenné, hogy a lelőhelyen valóban létezett település a hun korban. A másik, ugyancsak kemencével épített lakóház fontos lelete egy kiöntőcső volt. Az őszi eredményeket eme munkahelyen néhány szerényebb jelentőségű objektum kutatása tette teljessé.

EGY KISEBB HUN KORI GEPIDA TELEPÜLÉSRŐL (KENGYEL-PART-III.)

1991 szeptemberében és októberében a Kengyel-part-I. helyétől nem messzire található, Kengyel-part-III. tereprészen a IV. század végére és az V. század első felére datálható telep objektumait tárhattam föl. Elsőként a megbontott partfalban előtűnő, paticsos maradványokat kezdtem kutatni, amelyekből végül is egy fazekasműhely bontakozott ki. Az eredetileg kétosztatú kemence rossz, félig-meddig elpusztult részleteiért némi kompenzációt nyújtott a mély, ún. kiszolgáló gödör töltelékföldjének kitűnő hun kori emlékanyaga, keramikája; például különböző formájú, típusú tálak, pohárszerű készítmények, korsók, besimított díszítésű darabok. (A gölöncsérműhely másik edényégető kemencéjét egy későbbi időpontban bontottam ki.) A közelben húzott kutatóárok elébb szabályos, földbe süllyesztett aljú kunyhóalapot, azután további telepjelenségeket hozott napfényre. A középmeretű, többszlopos házból származó edényanyag többek között abból a szempontból volt érdekes számomra, hogy benne eléggé határozottan képviseltette magát a máskülönben csak később általánossá váló szürke, szemcsés gepida keramika. Mennyiségileg természetesen még alárendelt szerepben. Kiemelkedőbb régiséglelete volt eme kunyhómaradványnak egy kannelúra-díszes korsó(töredék) és egy kézzel formált hombár.

Közvetlen közelben korábbi és későbbi objektum-együttesekre leltem munkám során. Az egyik három részből állott: négyszögletes, talán háznak tartható gödörből,

1991 késő nyarán és kora őszén legfontosabb eredményként egy V. század végi-VI. század eleji ház (7. kép) és két kemencés hun kori épületalap kibontását könyvelhettem el. Az előbbi leletanyagára megint csak az agancsok voltak a jellemzőek. Az utóbbiak egyikében – hosszúkás objektum – az egyszerű sütőkemencén kívül igazi, kis tűzhelyet is leltem a járósínt. Ennek a háznak szép, a településrégészet számára figyelemre érdemes tárgyai gyanánt jegyezhettem föl egy (római típusú) bronz vödörfület és karperecet, a keramikában kannelúra-díszes korsót. Ezeket kiegészítve vasak (kés, akasztó), agyagpohár, besimított és benyomkodott ékítésű kerámiadarabok, ismeretlen bronztárgy azok a

valamint az ehhez kapcsolódó kisméretű edényégető kemencéből és sütőkemencéből. A másikonál igen-igen érdekes, különleges településitményt volt alkalmam dokumentálni: két szimpla, mindennapi vermet átégett tüzelőcsatorna kötött össze. Örültem ennek, mert a Közép-Tisza vidéken ilyen még nem került elő ebből a periódusból. Sajátos funkciója, rendeltetése lehetett. Munkám folyamán nagyobb mennyiségű cserépanyagot gyűjthettem, amely már akkor, a megtisztítás, mosás előtt világossá tette, hogy segítségével egész skálait lehet majd a Kengyel-parti IV–V. századi kerámiának azonosítani, jellemezni. Szinte minden mást felülmúló régisége volt Kengyel-part–III. aprócska településének egy előzetesen kardveretnek tartható bronztárgy.

EGY SZERÉNYEBB LELETMENTŐ ÁSATÁS EREDMÉNYEIRŐL (KENGYEL-PART–II.)

Kengyel-part–I. kora népvándorlás kori településeitől néhány száz méter távolságra 1991 április-május folyamán újabb gepida telepnyomokra leltem (csatorna partfalában). A föltáró munkára ősszel és 1992 kora tavaszán kerítettem sort, ami azonban, részint a hely viszonyai miatt, nem hozott túlságosan kimagasló eredményt. Mindenesetre fel tudtam tárni egy gödörház-részletet. Az agancsleletek folytán gondolhattam arra, hogy itt, a Kengyel-part–I. lelőhellyel szinkronban, az V. század második felére, a VI. század elejére tehető maradványokról van szó. Ennek a pontnak a kutatását komolyabban nem is vittem tovább, mivel a lelőhely, mint említettem, nem volt ígéretes. 1992 tavaszának eme heteiben Kengyel-part–I. lelőhelynél is dolgoztam (gödörök, árkok, zömmel V. századiak), ámde az igazi nagy föladat nem itt, hanem a kengyeli határ egy másik pontján várt rám.

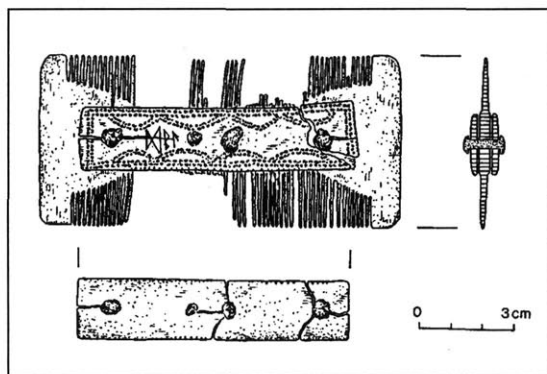
VI. SZÁZADI GEPIDA HÁZAK A SZOLNOKI ÚT MELLETT (VÍGH-TANYA)

*„Barbár rúnajelet kőristáblára is írhat sz:
az, mi papíroson áll, állhat egy ágdarabon.”*

(Venantius Fortunatus poitiers-i püspök VI. századi
disztichonja, BERNÁTH 1991. 286.)

Az impozáns magasparton 1992 márciusának legelején leltem ama kiszántott, hamus ház helyekre, melyek a lelőhely, a mikrorégió ezen pontjának kutatására inspiráltak (nyomban akkor és októberben). Hosszú-hosszú, több száz méter kiterjedésű terület-sávban elszórtan, magányosan feküdtek a több-kevesebb valószínűséggel gepidának tartható fölszíni jelenségek. Ásatási naplóm szerint az első napok azzal teltek, hogy néhány foltot kutatóárok-kal átvágjak és megbizonyosodjak arról, vannak-e egyáltalán elszíneződések a talaj megfelelő szintjén. Miután a szondázó munka eredményt hozott, kezdtem el a módszeres rábontást a viszonylag jó állapotban ránk maradt, közep-méretű, négyszögletes, oszlop-szerkezetes kunyhóalapokra.

A házak (összesen négy) és egy gödör betöltődéséből kikerült, ehhez hozzátevé a fölszínről szórványként gyűjtött gepida kori tárgyi anyagot – a kengyeli mikrorégióban – átlagosnak kellett hogy tekintsem; ám egy-két ritkaság, és nem is akármilyen, sem maradt el. Ilyen kuriózum volt (bár csak jóval később fedeztetett föl) egy rúna-főliratos, kétsoros csontfésű bekarcolt három betűjével (8. kép), azután pedig

8. kép.

Rúna-fölríratos (D, B és A betűk), poncolt díszű, négyszögletes, kétsoros gepida csontfésű a VI. század közepéről (Vígh-tanya, a 4. pontként futó gödörből)

föltárása rendjén sorban, egymás után, csaknem kötelezően jöttek napfényre a kétsoros fésűk, pontosabban azok fragmentumai. A pereszlenek (orsógombok), a szövőszéknehezékek, a fenőkövek stb. természetesnek, mindennaposnak számítottak, ugyanakkor ásóm csak nagyritkán fordított ki a laza földből vasleleteket. Különösképpen megörültem, midőn az egyik helyen dióhéjra bukkantam – páratlan dolog a gepidák világában. Ezen a Vígh-tanya melletti lelőhelyen körülbelül három hétig adódott lehetőségem kiásni azt, ami ennyi idő alatt egyáltalán kiásható volt.

A NAGY FAZEKASMŰHELY MÁSODIK KEMENCÉJÉNEK DOKUMENTÁLÁSA (KENGyel-PART– III.)

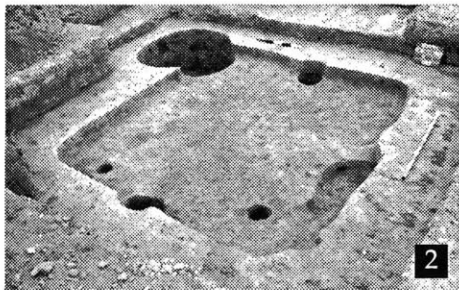
1992 márciusában visszatértem Kengyel-part-III. hun kori településéhez azon célból, hogy a nyomaiban már a korábbi munkálatoknál előtűnő objektumrészletet, a nagy gölöncsérműhelynél, kibontsam. Mint kiderült, ez a második edényégető kemence a munkagödör félig-meddig átellenes oldalán helyezkedett el és jobb állapotban maradt ránk (az általános, egy méter fölötti átmérővel). Perforált rostélya, mely csak részleteiben őrződött meg, a középső, a tüzelőteret két félre osztó támfalon nyugodott. Azok között a leletek között, amelyeket a kemencében találtam, egy igazi, besimított díszű hun kori korsó és tálak fragmentumai a leginkább figyelemre méltók. Napvilágra jutott egy teljes malomkő is, az őrlőszerkezet alsó köve. Evvel az akcióval lényegében lezártam Kengyel-part-III. archeológiai kutatását.

GEPIDA TELEPOBJEKTUMOK A PROMINENS KENGyelPARTI LELEŐHELYEN (KENGyel-PART–I.)

A Vígh-tanya, valamint Kengyel-part-II. és Kengyel-part-III. után folytattam a kimagasló fontosságú, a Baghymajor közvetlen szomszédságában fekvő település ásatását. Az első kora népvándorlás kori településégek, melyekre árkaikkal bukkantam, nem

házak, „csupán” gödrök stb. voltak. A henger és méhkás formájú vermeket a belőlük kikerült tárgyi leletanyag nyomán nagyvonalakban az V. század első felére tudtam keltezni. A régiségek nem mutatkoztak túl markánsnak: nehezen meghatározható leletként említendő egy (és később még egy) lapos agyagkorong – értelmezése körül azóta sem jutottam előbbre. Hamarosan rátaláltam az 1992-es év itteni első házára is, mely sekélyebb, kisebb méretű, téglalap alakú, kétoszlopos kunyhóalap volt (9. kép). A hun korra kelteztem, s egy veremmel jelentkezett együtt (szuperpozíció). A különböző típusú keramika mellett igénytelenebb, a római korra jellemző fibula, ruhakapcsoló tű is napfényre jutott. A házban és közvetlen környékén ilyen-olyan vas- és bronztöredékeket, szövőszéknehezéket, salakot, malomkövet, agancsot stb. sikerült gyűjtenem.

Kengyel-part-I. archeológiai kutatását a tavaszi kampány után csak az őszi idényben, szeptember-októberben vittem tovább, mondhatni jó eredményekkel. Igen, minthogy szondázó árkaikkal és rábontásaimmal/szelvényeimmel két házra is sikerült rálelnem, néhány – fél tucattal kevesebb – gödrön kívül. A közép méretű lakóépítmények fekvését az jellemezte, hogy hossz tengelyük épp nyugat-keleti irányba nézett. Ebben a tengelyben bontottam ki a szerkezeti elemeket, azaz az oszlophelyeket, az egyik házban kettőt, a másikban pedig négyet (10. kép). A cölöpnymoknál – mint az addig már többször is megesett – módomban volt a belső elszíneződéseket vizsgálgatni, ami végső soron a hajdani faoszlopok/gömbfák régészeti dokumentálását célozta. Emellett a padló-rétegződések fölvételét sem mellőztem. Egyébként ezek a két-három ásonyomnyi mélységű kunyhóalapok más különlegességgel nem is szolgáltak. A tárgyi emlékegyütteseket a bontás folyamán a szemcsés és egyéb (V. század végi–VI. század eleji) kerámián, pl. fedőn kívül kétsoros csontfésűk fragmentumaival, csontlemezekkel, agancsdarabokkal, vastűvel, más vastár-

9. kép.

A hun kor évtizedeiből származó, kisebb házalap és gödör elszíneződéséről és feltárás utáni formájáról készített fotók
(1–2: Kengyel-part-I., 1992. évi H és I objektum)

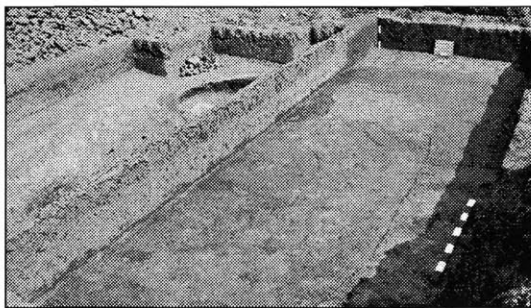
10. kép.

Egy földbemélyített, tengelyében többoszlopos ház
(Kengyel-part-I., 1992-M objektum)

gyakkal, szövőszék-nehezékekkel, orsógombbal, fenőkövel és számos egyébbel gyarapítottam.

FÖLDBE ÁSOTT LAKÓHÁZAK, GÖDRÖK, ÁROKRÉSZLETEK,
FAZEKASMŰHELY (KENGYEL-PART-I.)

A Kengyel környéki archeológiai munkálatok legjelentősebb lelőhelyén az 1993-as esztendő tavaszán (március–május) tett ásatások igen sikereseknek, gyümölcsözőeknek bizonyultak, mind az objektumfajtákat, mind pedig a leletanyagokat tekintve. Az első

11. kép.

Egymásbaásott korai népvándorlás kori objektumok
feltjai az agyag altalajban
(Kengyel-part-I., 1993. évi C és G objektum)

12. kép.

Kengyel-part-I. Az előző képen látható elszíneződések
a kibontást követően: gödörház és korábbi, hun kori
fazekasműhely (C és G objektumok)

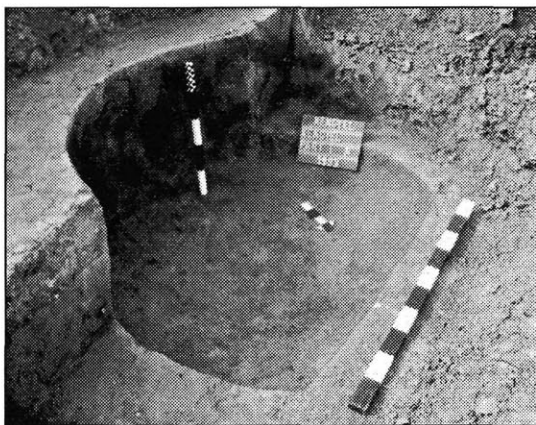
épp egy jó fél évszázaddal korábbi periódusra. Ennek a keleti germán épületmaradványának a feltárását néhány kisebb, kevésbé jelentős telepobjektum (házrészlet, árok, mélyedés) kibontása és dokumentálása követte.

Ezeket magam mögött hagyván olyan szelvényben dolgoztam, melynek két legfontosabb objektuma, éspedig szuperpozícióban – tehát egymásba ásottan – egy hun kori fazekasműhely és („fölötte”) egy néhány évtizeddel későbbi gödörház volt (11–12. kép).

napokat egy földbe ásott aljú, viszonylagosan mély ház gödrének a kiásása töltötte ki. Középméretű, téglalap formájú, nyugat–keleti hosszanti tengelyű volt, középvonalában valószínűleg három cölöpnnyommal. Olyan leleteket tartalmazott (vö. néhány sorral lejjebb), amelyek alapján lehetetlennek tűnt eldönteni, hogy a bepecsételt és a kiöntőcsöves keramika korába vagy az azt megelőző periódusba sorolandó-e. A betöltődésből ugyanis néhány szép, benyomkodott/bepréselt mintákkal ékített edénytöredék bukkant elő, s emellett még kiöntőcső-fragmentumok is. A besimított díszítés példái sem maradhattak el. A szemcsés, zömmel fazékanyagból föltűnt a barázdáltság és a befesült hullámvonalalköteg. Az ún. apróleletekre térve át, legfontosabb volt egy bronzfibula előkerülése. Találtam egy vaskarikát és több más vastárgyat, ahogyan bikónikus orsógombot és kúp alakú nehezékeket is. A malomkövek sem hiányoztak. Gondosan igyekeztem gyűjteni a halcsontokat, mint a gepida telepkutatásban eladdig mostohán kezelt oszteológiai anyagot. Úgy, miként a díszkeramika darabjai a VI. század közepére látszóttak keltezni a házat, az agancsanyag

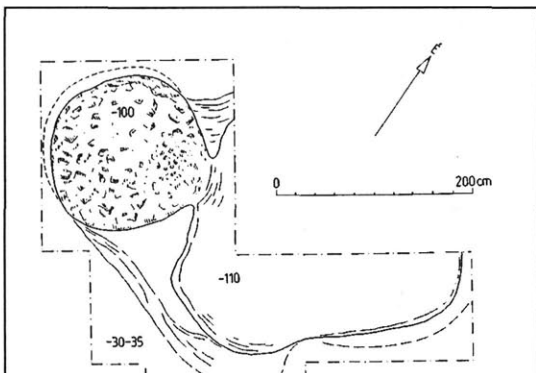
Az edénykészítő műhely, leglényegesebb elemeit véve, teljes terjedelmében az utókorra maradt. Nyugati oldalán feküdt a (sajnos) rostély nélküli kemence, a keletin a félig szögletes, félig kerekded munkagödör. A kuptor alapkörvonalában csepp alakhoz hasonlított leginkább, közepén a támasztó-, illetve szétválasztó fallal. Benne, nagy örömmre ritka leletek, vaseszközök hevertek: vassarló, hosszúvás szerszám és korongszerű tárgy – az utóbbiak rendeltetése kérdéses. Külön megemlítjük még, hogy a kemenceszáj mellett kis szemetesgödör helyezkedett el. A gölöncsérműhelyben a tipikus késő római kori edényanyagot (tálak, fazekak stb.) bronz pipereeszközök (?), egyéb bronz és vas tárgyak, csont tűtartó, orsógomb, halcsontok (állatcsont) egészítették ki. Az eme objektumot vágó, már kora Meroving-kori gödörház egyszerű konstrukció volt: csak egy oszlopnymot leltem. Az átlagos nagyságú, szögletes gödörben ugyanakkor eléggé kiadós mennyiségű lelet-tömeget gyűjtöttem: bronz és vas töredékeket, csont-/agancslemezeket, szövőszék-nehezékeket, hogy csak egy-két dolgot említsünk. Kuriózum volt egy cseréptalp („kandeláber”) és egy kettős, duplán bikónikus orsógomb – de csak hogy meglepje a hagyományos formák szériáihoz szokott régészt. Néhány nem igazán markáns házmaradvány és verem föltárással fejeződött be itt a tavaszi ásatás.

Az 1993. évi régészeti kutakodások is hoztak számomra újdonságokat: így példának okáért olyan IV–V. századi telepjelenséget, melynél nyomban fölvetődött, hogy ezen a helyen esetleg felszíni épület állott egykor. A padlónyomok, azok mérete, az ebbe beleégett tűzhelymaradványok indítottak arra, hogy ezt föltételezzem. Ennek a különleges településjelenségnek a dokumentálása előtt és után egy-két gödörház, szabadtéri kemence és egyszerű vermek (13. kép) feltárása adott munkát. Valamennyit a hun korra kelteztem. Egy földbe-ásott épületalap fölszínre hozása olyan nehézségekkel járt, hogy végül is csupán durva rekonstrukciós rajzot tudtam róla készíteni. Mindamellet járás szintjén középen világosan megfigyelhettem valamilyen kisebb

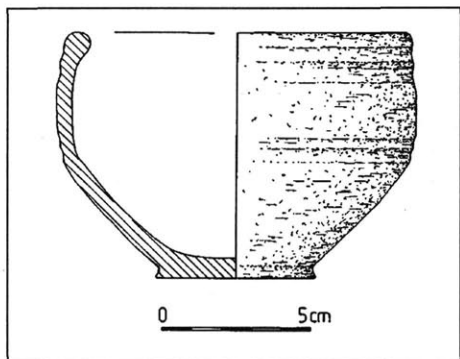
13. kép.

A Kengyel-parti település-ásatás emlékanyagából:
egy IV–V. századi, kerek gödör maradványa
(Kengyel-part-I., 1993-R objektum)

14. kép.

Egy szabadban álló, kör alakú sütőkemence és a hozzákapcsolódó munkagödör részlete
(Kengyel-part-I., 1993-V objektum)

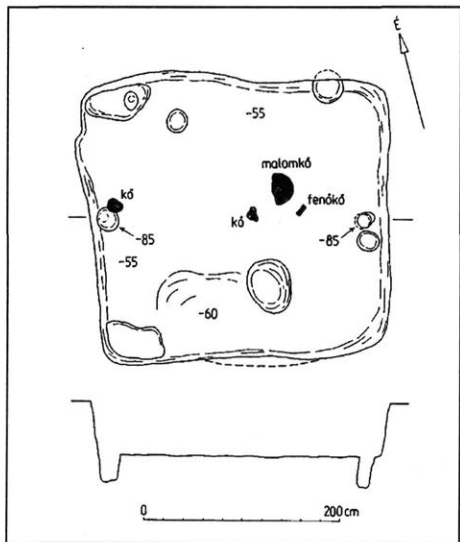
15. kép.

Az iménti képen bemutatott objektum egyik lelete: mély tálka vagy másként csésze

császár (364–378) kisbronz volt, ami a hun kori település abszolút datálását tette lehetővé. Az ősi ásatás fontosabb régiségeként üveg is napfényre került.

KORA NÉPVÁNDORLÁS KORI TELEPOBJEKTUMOK A FÖLTÁRÁSI TERÜLET ÉSZAKI ÉS DÉLI OLDALÁN (KENGYEL-PART-I.)

1994 tavaszán az I-gyel jelölt Kengyel-parti lelőhelyen az első szondázó árokkal rögvést egy, jelenségekben, leletekben tanulságos kunyhóalapra találtam (16. kép). Kontúrja világosan „megfogható” volt, szerkezetét két szembenfekvő cölöpnym jelezte. Padlóján, szétszórva, malom- és fenőkő, egyéb kövek hevertek (17. kép).

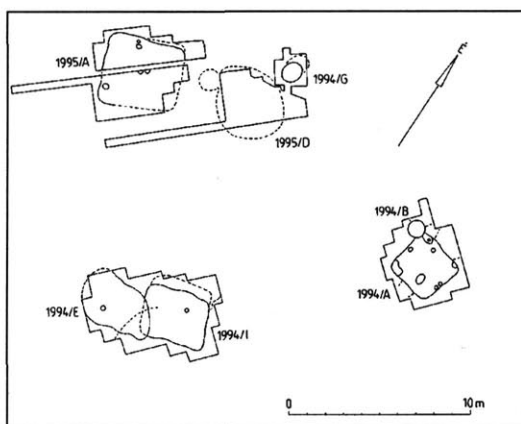
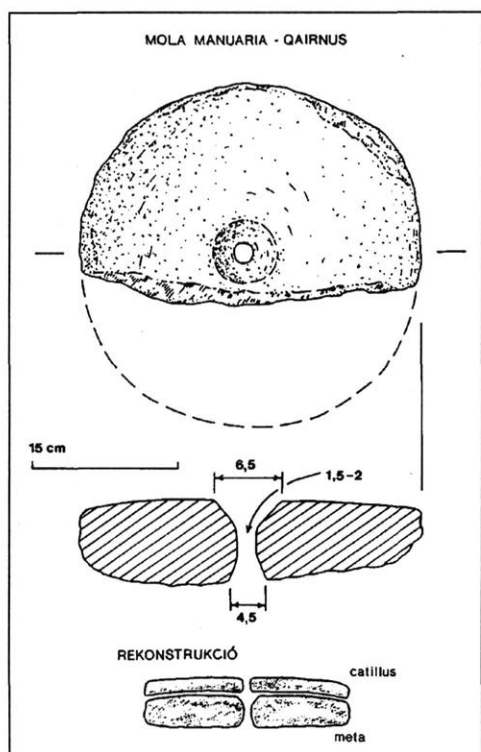

16. kép.

*Földbeásott, kétoszlopos (ágasfás-szelemenés) szerkezetű lakóház gödre – padlóján kőleletek-
kel (Kengyel-part-I., 1994-A objektum)*

tüzelésnyomot. A másik, mélyebb objektum érdekességének azt lehetett tartani, hogy formájánál és méreténél fogva átmenetet képezett a verem és a ház között. Hagyományos, közönséges kerek vagy ovális telep-gödörök úgyszintén gazdagították eme lelőhely IV–V. századi települési rétegét. Mindezeket egy ún. szabadban álló, vagy másként szabadtéri sütőkemencés komplexum tetőzte be, amelynél a központi munkagödörbe két, nagyobb és kisebb, kerek kuptor torkollott (14–15. kép). Itt bukkantam Kengyel környéki ásatásaim egyetlen kora népvándorlás kori éremletére: előzetes meghatározás szerint Valens kelet-római

Agancsanyaga miatt a telep középső fázisába kellett sorolnom. Számban úgy féltucatnyi mázas cserepe (közte néhány díszített is) újból fölvetette ennek az addig az V–VI. századi gepidáknál úgyszólván alig vagy egyáltalán nem létező kerámiának a problematikáját. A periódusban, a telepanyagokban szokásos régiségegyüttést gyűjtöttem – mint pl. valamilyen pecsételt/benyomkodott és besimított díszítést viselő korongolt és durva edénydarabokat, vastöredékeket, salakot, szövőszéksúlyokat, halcsontot, közelebről csigolyákat, szálkákat. Másik ponton további két kora Meroving-kori gepida építmény maradványait hozta felszínre az ásóm: egy VI. századi házat (markáns tartószerkezeti elemek nélkül) beleástak egy néhány évtizeddel korábbi, amorf-ovális gödör kitöltésébe. A lakóház kibontása rendjén sorra kerültek elő a legkülönbözőbb kerámiafajták: pecsételt minták sorozatai, a

18. kép.
A Baghymajor melletti föltárási terület
délkeleti részén 1994–1995-ben kiásott
objektumok helyszínrajza

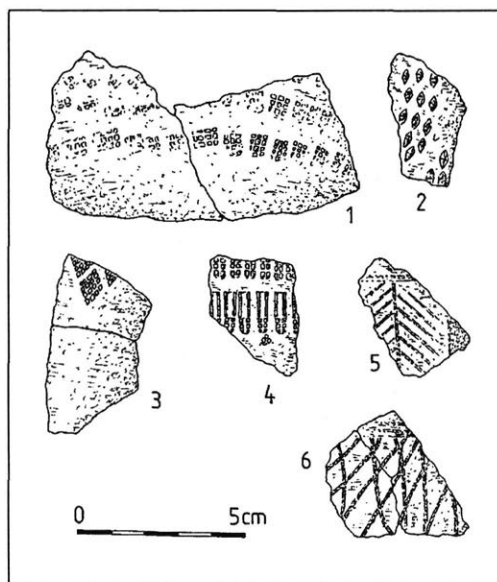
17. kép.
Rotációs működésű kézimalom alsó kövének
fragmentuma (Kengyel-part-I., 1994-A objektum)

besimított motívumok szép példái, a formákat tekintve fazék, tál, korsó, pohár, bogrács, fedő, hombár? (zömmel szemcsés matériában). Bőségesen mutatkozott a többi teleplelet is, úgymint csonttárgy, vasak, fenőkövek, orsógombok stb. Az V. század második felére vagy valamivel későbbre eső verem legkiemelkedőbb régiséglelete egy fehérfém-vas tükör (?) volt – ha meghatározásunk helyes, akkor ez a második ilyen tárgy a kengyeli mikrorégióban (az első, a Baghy-homoki, későbbi).

A júniusig tartó föltáró munkálatok a lelőhely északi pereme körül folytatódtak, ahol főként kisebb település-jelenségek, IV–V. századi vermek, mélyedések dokumentálása volt a feladat. Több mint féltucatnyit összegezhettem, amikor befejeztem a tavaszi ásatást. Ezek között egynéhány szabályos kerek, metszetben teknős formával tárult elem, egy-másfél méter átmérővel, itt-ott égésfoltokkal. A töltélföldek finom szürke és szemcsés (befésült) keramikát, durva cserépanyagot, üvegdarabokat, malomkővet, salakrögeket stb., valamint egy érdekesebb leletet, vaslánc fragmentumát rejtették. A munkát itt csak a következő esztendőben folytattam.

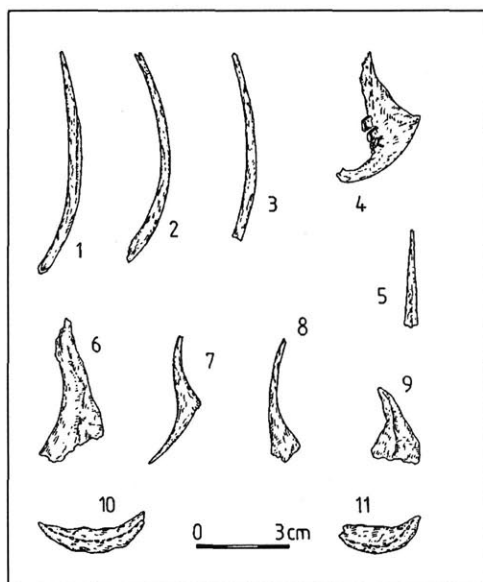
MÉG EGYSZER A SZOLNOKI ÚT MELLETTI VI. SZÁZADI TELEPÜLÉSEN (VÍGH-TANYA)

Éppen két évvel az utolsó telepobjektum dokumentálása után, 1994 őszén, újólág a lelőhelyen voltam. A szántást követő terepbejáráson háznymra találtam, két-ségkívül (már akkor) gepida korira. A tulajdonképpeni felt megelése, előkerítése nem volt egész egyszerű, de végül is sikerült. Terjedelmesebb méretű földbe ázott

19. kép.

Kengyel-part–I. Bepecsételt és besímtott díszítésű
finomkeramika (1995- A objektum)

20. kép.

Válogatás az előbbi képnél említett objektum
betöltődésében talált halcsontanyagból

aljú, kétoszlopos épületalap állt előttem. Jól megfigyelhetően bontakozott a padló középső, centrális része. A házhoz kapcsolódó tárgyi emlékanyag: vaskés, bikónikus pereszlen, szövőszék-nehezekek, malomkövek, kétsoros csontfésű, besímtott kerámia, korongolt, szürke, szemcsés anyagú fazekak, hombárok stb. Végül, de semmi esetre sem utolsó sorban: különböző halcsontok. A házat a településen kiásott hatodik objektumként regisztrálhattam.

A RÉGÉSZETI MUNKÁLATOK BEFEJEZÉSE BAGHYMAJORNÁL (KENGYEL-PART–I.)

1995 február hóban vontam a legutolsó kutatóárkokat a kulcsfontosságú Kengyel-parti teleplelőhelyen. Az elsővel egy olyan objektumfoltot értem, mely nagyméretű VI. századi gödörháznak bizonyult. Tetőtartó oszlop nyomaként értelmezhető beásás csak egyetlen volt, éspedig középen. A korábbi két-három, ilyen periódusbeli lakóházhoz hasonlóan itt is szinte „tolult” a régiséganyag, csaknem minden elképzelhető kategóriában. Így díszkeramika darabok többféle pecsételt és besímtott díszítéssel (19. kép 1-6), befésült felületű edényrészek, kevés durva kerámia, díszített mázas cserép, bronztű(k?), általában alig meghatározható vasak. Továbbá fenő- és malomkövek, a „kötelező” szövőszéksúlyok, halmaradványok (20. kép 1-11). Mindezek között talán a ritkább mázas kerámiának örültem a legjobban. A másik szondázó ároknál a kedvezőtlen talajviszonyok miatt egy IV–V. századi telepjelenség bontása elkésérítően rosszul sikeredett. Szerfölött hozzávetőleges rekonstrukcióra kellett szorítkoznom; feltehető, hogy ehelyt sütőkemence állott egykor, amely gödörhöz

vagy házhoz csatlakozott. A feltárás jellegzetes hun kori finom és szemcsés edényanyagot, üveget, vastárgyakat, egyéb „rendes” telepleleteket vetett napfényre. Nem kis meglepetésemre – mivel már nemigen számítottam rá – kétsoros csontfésű(k?) fragmentumai is előjöttek, melyeket Kengyel-part-I. esetében a germán etnikum jelenlétét, prezenciáját erősítő archeológiai leletnek tekinthetünk, talán kvázi úgy, ahogy a Valens-érem a kronológiában ad fogódzót, támpontot.

Mesterházy Károly

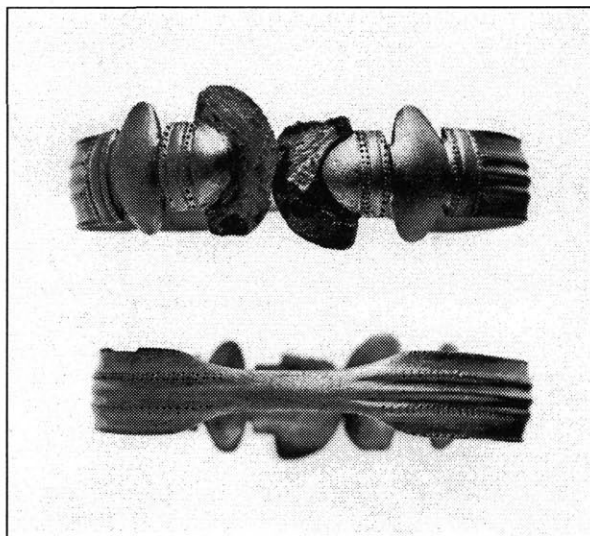
**A GEPIDÁK KERESKEDELME
ÉS NÉPI KAPCSOLATAI**

Az el nem készült „A magyar föld és nép korai történetének enciklopédiája” című kötet egyik címszava szerint „...Míg a gepida sírokból előkerült néhány tárgy (főleg ékszer, illetve fegyver) a közelebbi és távoli germán népekkel (pannóniai langobardok, itáliai osztrogótok, skandinávok, türingek, alamannok, frankok) fenntartott személyes kapcsolatokra utal, addig a Bizánci Birodalommal kereskedelmi kapcsolatokat feltételezhetünk (övcsatok, keresztek, gyöngyök stb.).”¹ *Bóna István* „...a Gepidia területén kimutatható dániai, dél-svédországi, türing, frank, valamint a magától értetődően közvetlenül szomszédos osztrogót kapcsolatokat igazoló ékszerek (fibulák, csatok), övdíszek (díszövek) és díszfegyverek”-et említi.²

Hasonló tömörséggel fogalmaz egy másik lexikon is: „A Tisza vidék gepidái kereskedelmi. és személyes kapcsolatokat tartottak fenn a skandináviai germánokkal, az itáliai keleti gótokkal, a krími gótokkal, a pannóniai langobardokkal, a türingekkel, alamannokkal és frankokkal. Ezen kívül a Bizánccal való kereskedelem által Erdély és a Tisza vidék gepida kultúrájában jelentős mediterrán befolyás is érvényesült.”³

E három lexikon címszó tömör megfogalmazása mögött ma még kidolgozatlan kapcsolatok hálózata búvik meg, amelyekről itt csak nagyon vázlatosan emlékezhethetünk meg. A kapcsolatok rendszerének feldolgozása a teljes anyag kiadása nélkül nem is lehetséges, így mondanivalónkat kénytelenek vagyunk szűkebb keretek közé szorítani. Mivel a legkorábbi gepida anyagot nem ismerjük, és a rá következő időszak (a hun kor előtti és alatti idő) emlékei is nagyrészt kiadatlanok, így nincs sok értelme a gepida-szarmata kapcsolatok tárgyalásának. Ugyanezen okból alig vizsgálható a csernyahovi-kultúrával való kapcsolat, amely szűkebb értelemben a nyugati és keleti gót kapcsolatok korai fázisát jelenti. Nem ismerjük a Przeworsk-kultúra és a gepidák kapcsolatát sem, amely a IV. századi vandál-gepida viszonyokra vethetne fényt. A kapcsolatok rendszeréből ezért kiragadjuk a kereskedelmet, amely a közelebbi és távolabbi területeket összekapcsolta, és ahol erre sincs adatunk, ott felvillantjuk az egyéb kapcsolatokat, amelyek valószínűsítik, hogy azok mellett kisebb vagy nagyobb mértékű kereskedelem is létezett az egyes népek között.

Témánkra vonatkozó írott forrásaink nincsenek. Még olyan adatunk is kevés van, amiből arra következtethetnénk, hogy a gepidák szomszédaikkal vagy Bizánccal kereskedtek. Így legfőbb forrásunk a régészet marad, amelynek adatai objektívek, de néha nehezen értelmezhetőek. A gepida hagyaték döntő többsége ma még sírleletekből áll. A temetkezési szokások, a ruházat-viselet jellegzetes vonásai, a viselet tartozékai, az eszközkészlet eléggé megbízhatóan jelzik, hogy van-e köztük idegen eredetű, és azt is, hogy melyik közelebbi vagy éppen távolabbi néptől került a gepidákhoz. Az idegen eredetű ékszerek, fegyverek, stb. azonban sokféle módon kerülhettek hozzájuk, illetve sírjaikba. Ennek csak egyik módja a kereskedelem. Ráadásul nem is a leggyakoribb. Valószínű, hogy csak az idegen eredetű tömegáru⁴ számít kereskedelmi árucikknek, a többi pedig ajándék, zsákmány, adó, az idegen törzsekből vagy népekből való házasodás révén, vagy más módon kerül új környezetébe. Az egyes eseteket mindig egyedien kell értékelni, figyelembe véve az

1. kép.
Visztula vidéki karperec Veregyházi

összes körülményt: mely korszakról, mely területről van szó, ahol az idegen tárgyak előfordulnak, mi lehet az új környezetbe való kerülésük útja, útvonala, milyen történelmi feltételek segítik vagy gátolják a kapcsolatok kibontakozását, stb.

A régészeti anyag etnikus értelmezésének legbiztosabb kiinduló pontja az írott források elemzéséből, a történelmi adatok segítségével történhet.⁵ Különösen áll ez a Kárpát-medence III–V. századi népeire, akiknek esetenként alig különbözik anyagi kultúrája egymásától. Ma már talán eljutottunk arra pontra, amikor a gepida történelem egyes térszíneit el tudjuk külön-

níteni, ezek változásait korszakokhoz tudjuk kötni, az egyes térszínre jellemző régészeti kultúra jellegzetességeit és változásait az időben meg tudjuk különböztetni, legalábbis nagy vonalakban.

A három rokon nép: a keleti és nyugati gótok, valamint a gepidák Visztula-torkolat vidéki őshazájában, amelyet természetesen egy még korábbi, *Jordanes* szerint skandináviai őshaza is megelőzött, újabban az ún. Wielbark-kultúrát szokták közös művelődésükként megjelölni. Erre a kultúrára jellemző néhány tárgy már a Kr. utáni I. század végén, vagy az I–II. század fordulóján eljut a Kárpát-medencébe. Így Veregyházán egy előkelő szarmata asszonynak két olyan ún. pajzsos végű (1. kép) ezüst karperece volt, amilyenek a Visztula torkolata vidékén gyakoriak ebben az időben. Ugyanilyen jellegű karperecek kerültek elő Gelejről, és állítólag Szatmárról.⁶ Valamennyi a kereskedelem révén jutott el a szarmatákhoz és szomszédaikhoz. E karperecek, azonban nem állnak önmagukban. A Visztula torkolat-vidékével fennálló kereskedelmi kapcsolatok útján jutott el hozzánk akkor is, és később is a borostyán, akár mint nyersanyag, akár gyöngy alakban, mint feldolgozott áru (2. kép 1), vödör alakú csüngők, stb. De ezek a tárgyak legfeljebb a régi Gepidia területéről érkezett árunak tarthatók. A másik irányba, a gepidákhoz irányuló forgalom árucikkei ma még nem különíthetők el a többi rokonnép importjától.

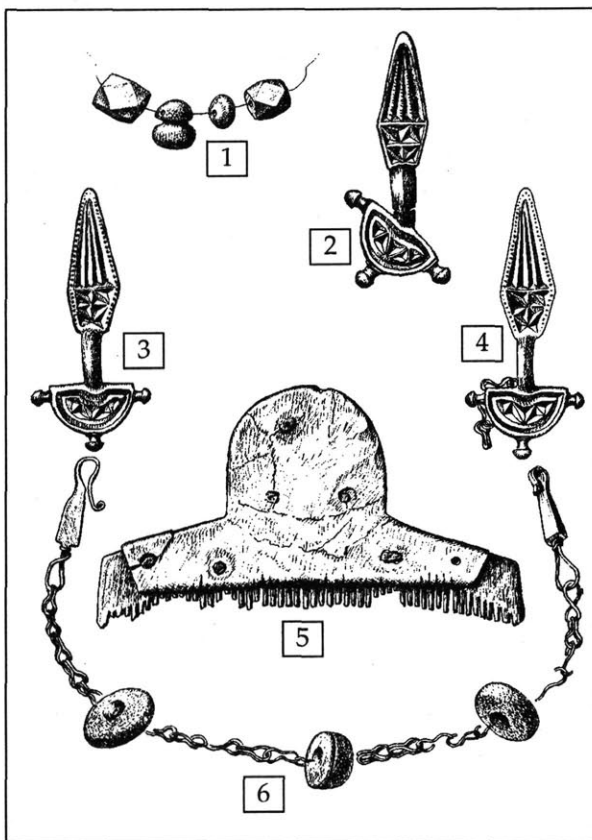
A gepida történelem következő helyszíne nagy valószínűséggel már a Kárpát-medence valamely erdős-hegyes, zordon vidéke. Azért mondjuk, hogy nagy valószínűséggel, mert e tekintetben még a magyar kutatók körében sincs teljes egyetértés. A lengyel régészek egy része is másként vélekedik. A kérdés az, hogy Dácia provincia feladása (270) után az új hódítók, illetve az újonnan elfoglalható területek igénylői közül a gepidák a Kárpát-medencébe nyomulva itt is maradtak, vagy vereséget szenvedve a nyugati gótoktól, kivonulni kényszerültek-e Észak-

Erdélyből és az azzal szomszédos nyugatabbi területekről. Ha a Jordanesnél megőrzött hagyományt teljesen megbízhatónak tartva elfogadjuk, hogy a sötét hegyek közé bezárva éltek, akkor ez a betelepülés mellett szól. Viszont e korból, de még az utána következő fél évszázadból sincs biztos nyomunk az új lakosok megtelepülésére: hiányzanak temetőik, falvaik, majorjaik nyomai. Ebből következően semmit sem tudunk kereskedelmükről, közvetlen kapcsolataikról is keveset.

Van azonban egy világhíres kincslelet, helyesebben kettő is Szilágysomlyóról, amely azt jelzi, hogy a Római Birodalommal kezdettől baráti kapcsolatokra törekedtek, s ezt a törekvésüket a birodalom honorálta is. A gepidáknak szükségük volt a nagy szomszéd támogatására a kisebb szomszéd, de nagy ellenféllel, a nyugati gótokkal szemben. A birodalomnak pedig jól jött, ha a két testvérnép inkább egymást tartja sakkbán, mintsem egymással szövetségben ellene forduljanak. Ezt a baráti viszonyt jutalmazták a római császárok arany emlékérmékkel és más ajándékokkal, melyek főleg az első kincsben találhatók.

Az egyre nagyobb és súlyosabb aranyérmek sora 376-tal szakad meg, ami azt jelenti, hogy mintegy száz éven át zavartalan volt a két nép kapcsolata.⁷ Hogy ebben a száz évben milyen kereskedelem zajlott le a birodalom és a gepidák között, sajnos, nem tudjuk. De az érintkezésnek bizonyosan megvoltak a maguk útvonalai és formái, és azokon az útvonalakon, amelyeken a gepidák királyaihoz eljutottak az ajándékok és a segélyek, azokon a római kereskedők is közlekedhettek. A forgalom azonban inkább az ajándékozás körében zajlott. Az ajándékok egy része pedig (Gepidiában is) a redisztribúció során jutott el végállomásaihoz (esetünkben más gazdagok sírjaiba).

E korai kapcsolatoknak még egy formája mutatható ki régészetiileg. A római katonai szolgálatba álló barbárok hazatelepülésük után zsoldjukat magukkal vitték. A Barbaricum római és később bizánci pénzei ilyen kapcsolatból is származhatnak (pl. kincsleletek).

2. kép.

Gepida sírleletek Artánd–Nagyfarkasdombról

A kereskedelem és egyéb kapcsolatok szempontjából fontos újabb időszak kezdete a IV. század utolsó harmada, amikor egyértelműen gepida temetők tűnnek fel a Csörsz-árok külső vonalánál, illetve annak közelében. A kutatás mai állapota szerint kulcsfontosságú temetők Ártánd és Biharkeresztes területén kerültek elő, s ma hallgatólagosan vagy bevallva a viszonyítás alapjai.⁸ Néhány újabb temető (Tiszakarád–Inasa, Tiszadob–Sziget, Tiszavalk) etnikumát vitatják, és a gepida etnikum⁹ ellenében a szarmata arcaragantes-szel kapcsolják össze.¹⁰ E temetők közül néhány a hunok megjelenésekor megszűnik, máshol, pl. Ártándon a települések megmaradnak, temetőik is folyamatosak az V. század közepéig, sőt végéig. Valójában ez az a korszak, amikor a sírleletek alapján kiterjedt kapcsolatokról számolhatunk be. A legjelentősebb számban a pénzek maradtak ránk, de ezek nem valószínű, hogy a kereskedelem révén kerültek ide.

Ha alkalmanként fizetőeszközként is felhasználták őket, ez még nem jelent valódi pénzforgalmat,¹¹ hanem az arany teaurálását. Főleg a pénzek nyersanyagát hasznosították (beolvasztották). A pénzek számának megszaporodása, lévén korszakunk második fele azonos a hun korszakkal, a gepidák növekvő részesedését jelzi a hunok évi adójából. Hasonlóképpen nem mind tekinthetők kereskedelmi árunak a fejedelmi sírok kincsei (Apahida, Szamosfalva).

A pénzeknél jobban jelzi a kereskedelem szerepét az üvegáru, amely a szarmata lakosságú területekhez képest a IV. század végétől hirtelen megszaporodik. A kerekded aljú mohazöld poharak, pettyekkel vagy azok nélkül a soros temetők gazdagabb sírjaiban is megjelennek (Magyarhomorog, Ártánd–Nagyfarkasdomb, mindkettő szórvány, Tápé–Malajdok, Csongrád–Kaszárnya).¹² Jellemző, hogy olyan temetőkben is, amelyek még szarmata többségű környezetben tűnnek fel (Csongrád–Kaszárnya), viszonylag sok üvegedény került elő. Ezek részben nyugati eredetűek, részben pedig keleti üvegek. Jellemző pl. egy Hódmezővásárhelyen, a Franciszti téglagyárban talált, csiszolt díszű pohár, kehely alakú. Sajtényből is van egy közeli párja.¹³ A típus a Csernyahovi-kultúrában is előfordul (Tirgsor), de elterjedésére a skandináviai darabok jellemzőek (Valstenarum, Höirup, Nyrup, Ströby, stb.). Ami azt jelzi, hogy a típus a Fekete-tenger parti városok készítménye, s onnan jutottak el példányai a kereskedelem révén a IV. század végén a Kárpát-medencébe és északra egyaránt.

Az V. században folytatódik az üvegáru beáramlása a gepida közösségekhez, ami feltétlenül azt jelenti, hogy sem a hun korszakot megelőzően, sem a hun korban nem változtak a kereskedelem feltételei, a vásárlóerő pedig éppen hogy növekedett. Nemcsak kis üveg poharak, hanem ritka üvegserlegek jelzik a tehetősek igényeit (Barabás, Gencs, Nagyvárad–Micskepuszta, Tarnaméra, Marosvásárhely–Téglagyár).¹⁴ Ezek az üvegedények is különböző irányból kerülhettek Gepidiába. A barabási és tarnamérai serlegek a későbbi Bizánci Birodalom területéről származnak, a kisebb poharak lehetnek nyugati készítmények is, melyek Sirmium felől érkeztek a Barbaricumba. Külön vizsgálatot igényelnek a birodalmon kívül készült üvegek (edények és gyöngyök egyaránt), amelyeknek a létezéséről ma már tudunk,¹⁵ de e tekintetben Sarmatia és Gepidia üvegleletei még némák.

E korszak keleti kereskedelmi árujaként jelennek meg az ún. sugaras hátú fémtükrök. Elterjedésük valószínűleg a hun kor előtti, menekülő alánokhoz kapcsol-

ható, akiktől a IV. század végén a limes közelében élő pannóniai lakosság is átveszi divatjukat (Kővágószőlős, Csákvár, Szabadbattyán, stb.). Főleg a provinciába betelepülő barbárok sírjaiban fordulnak elő.¹⁶ Az V. század első felében aztán a gepida lakosságnál is egyre több helyen találkozunk velük (Biharkeresztes–Kisfarkasdomb, Barabás, Mád, Székely, Tiszalök, Hódmezővásárhely–Sóshalom, Nyíregyháza–Stadion, stb.).¹⁷

A gepida „külső kapcsolatokról” a legtöbb információnk a hun kor utáni időszakból van. Az V. század közepétől-végétől új területeken jelenik meg a gepida kultúra, hiszen az Attila halála utáni időben a hun-ellenes liga vezető, majd győztes erejeként a Közép-Tisza vidékéről egész Erdélybe kiterjed hatalmuk. Ez főleg a Maros-völgyet jelenti, de ellenőrzésük alá kerül a Kárpátokon kívüli területek egy része is. Az elmozdulás másik iránya délnyugat, a germán népeket mindig is vonzó nagy város, Sirmium (Mitrovica), melynek megszerzéséért még nemzeti létüket is kockáztatták. Valószínűleg mindjárt 455 után kerültek újra szorosabb kapcsolatba a Keletrómai Birodalommal, melynek révén valamennyi segély, ún. évjáradék jutott rendszeresen a királyi kincstárba, s ebből vásárolhatott is az udvar fényűzési cikkeket, ajándékozhatott tovább pénzt vagy ékszert, drága textíliákat (lásd a nagyváradi aranybrokát ruhamaradványokat).¹⁸ Amint azonban túl közel kerültek egymáshoz a két nép határai, helyesebben a konstantinápolyi udvar rovására kezdtek terjeszkedni a gepidák, ez a baráti viszony ellenségeskedésre váltott, az évjáradék pedig megszűnt (így pl. 546-tól írott forrás szerint a segélyeket a langobardok kapták).

A változó viszonyok ellenére a gepidák legjelentősebb kereskedelmi partnere Bizánc maradt. A késő antik birodalmi áru közé tartoznak az aranygyöngyök (Perjámos, Nagyvárad, Biharkeresztes–Kisfarkasdomb, Szentes–Nagyhegy 84. sír, Bereg megye ismeretlen lelőhely),¹⁹ aláhajtott lábú fibulák egy változata (Hódmezővásárhely–Kishomok 23. sír),²⁰ ezüst nyaklánc megcsavart nyolcas alakú szemekből (Ártánd–Nagyfarkasdomb 185. sír, fibula pár összekapcsolására 2. kép 6.), üvegedények (Kiszombor 88. sír, Jakovo–Kormadin 3. sír, mindkettő talpas üvegserleg),²¹ poliéder gombos bronz vagy ezüst fülbevalók (Ártánd–Nagyfarkasdomb 200. sír, Kiszombor 55. sír, Csongrád–Kettőshalom, Apahida, Segesvár, Szelindek, stb.).²² Ezzel szemben zsákmánynak tekinthető a szőregi 39. sír hagymafejes fibulája.²³

A leggyakoribb bizánci áru az ariánus kereszténység elterjedésére utaló, kereszttel díszített tárgy, többnyire csatok. Ilyen a J. Werner által Sucidava típusnak nevezett változat, amelynek csatlemeze áttört kereszttel és félholddal díszített²⁴ (Szőreg–Téglagyár XI. és 103. sír,²⁵ Pécska,²⁶ Hódmezővásárhely–Kishomok 65. sír, Szentes–Nagyhegy 29. sír)²⁷ a szentes–berekháti 115. sír kereszttel díszített, egykor zománcdíszes csatja,²⁸ a kiszombori 350. sír hegyikristály berakásos keresztje,²⁹ a csongrád–kettőshalmi csat, melynek szijszorító lemezén keresztet közrefogó galambok láthatók.³⁰ Egy magyarcsanád–bökenyi oroszlán díszes csat eléggé egyszerű, mondhatnánk provinciális utánzatnak látszik.³¹ Szentes–Nagyhegyen a 84. sírban négyszögletes ereklyetartó szelence volt, elő- és hátlapján is poncolt kereszt ábrázolással.³² Ez is inkább helyi készítménynek látszik. A bizánci importárak feltűnően nagy számban fordulnak elő a baráthelyi (Bratei) temetőben. Ennek oka az lehet, hogy az erdélyi gepidák eléggé függetlenedtek Tisza vidéki társaiktól, és földrajzi fekvésük, valamint keresztény kapcsolataik révén főleg Bizánc felé tájékozódtak. Ezen kívül pedig lehetett olyan árucikkük, amely Bizánc számára is fontos volt (talán a só?).³³

Bizánci importból származhatnak a keskeny, lemezes tarsolycsatok és szíjvégek (Tiszaderzs 3. sír,³⁴ Hódmezővásárhely–Dilinka–Franciszi téglagyár),³⁵ a beütött pont és áttört vonaldíszes csatok, szíjvégek (Magyarcsanád–Bökény 9. és D sír).³⁶

A gazdag családok luxusárukat is vásárolhattak, mint ezüstedényeket (pl. a Tóti kézmöső készlet korszói), de fegyvereket is. Erre már a III. századtól van adatunk (Gesztéréd, Herpály). A gepidák azonban nem a Keleti- vagy Nyugatrómai Birodalomban intézték fegyvervásárlásaikat. Ennek legalábbis még nincs régészeti nyoma. A beszerzés forrásaira részben az ún. Baldenheimeri típusú sisakok előfordulásából következtethetünk (Batajnica, Szentes–Berekhát), amelyek itáliai gót műhelyek termékei.³⁷

A kardok közül is többről feltételezhető, hogy kereskedelmi áruként kerültek a Tisza vidékére. Bár a vasanyag származáshelyét és útját nem ismerjük, a fegyverek szerelése, a markolatdíszítések és hüvelyveretek árulkodóak. Markolatuk alapján nyugati (frank-délnémet) területről valók a Szőreg 23. és 68. sír kardjai, hüvelytorkolat veretük szerint az érmihályfalvi és a szőregi 64. sír kardjai, valamint koptatójuk alapján is az érmihályfalvi (rokona Basel-Gotterbarmweg 19. sírjában), a szentes–kőkenyzugi 68. sír, egy dombói (Rakovác) és kormadini sír kardjai.³⁸ Lehet, hogy a Karoling- és Ottó-kori kardgyártás és export gyökerei erre a korra nyúlnak vissza.

Közös műhelyre vallanak a kannelurás pajzsdudorok (Tizsakarád–Inasa, Tiszadob–Sziget, Tiszavalk, Csökmő, Bodrogszerdahely, Budatelke (Budesti), volt Kolozs m., stb.),³⁹ amelyek ha nem gepida készítmények, akkor a Przeworsk-kultúra vandáljaitól is származhatnak (Dobrodzien csoport).⁴⁰

A germán népek közül a legjelentősebb kapcsolat a keleti gótokkal alakult ki. Míg a Krím vidéki gótok egy jellegzetes női viseleti tartozéka, a nagy sasfejes csatok egy példánya eljutott a Tisza vidékére (Keve/Kovin), ennek kissé átfogalmazott típusa már a Tisza mentén alakult ki (Szolnok–Szanda, Szentes–Nagyhegy, Hódmezővásárhely–Kishomok). Keleti eredetű darabokat találtak Kisjenőn (Fundatura) és egy szerémségi lelőhelyen.⁴¹ Az ártánd–nagyfarkasdombi 185. sír kis kengyelfibulájának hasonmása nemcsak Záhonyból került elő, hanem a Krímben is. Mivel Ártándon egy elpusztított sírból szórványként is előfordul (2. kép 2), valószínűbb, hogy e fibula az Alföldről került Tamanyba.⁴² Hasonlóképpen Tisza vidéki hatásra tűnnek fel az osztrogótoknál is a bökénymindszenti madárfej-koszorús fibula utánzatai.⁴³ A gerezdelt díszű pajzsdudorok Krímbeli feltűnése a kapcsolatok még nem teljesen felderített módját jelzi.

Annak ellenére, hogy a hunok az osztrogótokkal veretik le a gepidákat a 420-as évek körül, s ettől kezdve szinte állandóan ellenséges a viszony a két nép között, a keleti gót készítmények továbbra is nagy hatást gyakorolnak a gepida fémművességre-ötvösségre. Ennek két oka is van. A gótok az V. században, sőt már előtte is fejlett ipari tevékenységet folytató antik városok közelében vagy bennük laktak. A Fekete-tenger-parti városok egyfelől, majd Pannónia és Illiricum városai, később az itáliai városok mestereitől megtanulták a késő római városi ipart, és ezzel ötvösségük is felvirágzik. De még mielőtt a keleti gótok elfoglalták volna Észak-Itáliát, már előbb is, Odoaker germánjai is ugyanezt az „ipariskolát” járták ki. Magas színvonalú mester-ségbeli tudás és új motívumok alakítják át a régi germán ötvösséget, melynek termékeit megszerezni majd utánozni egyaránt presztizs kérdés mások számára is. Így

jelennek meg azonos stílusú fibulák, csatok, sisakok, fegyverek mindenfelé, hogy csak a csatokat említsük: a gepidáknál Gyulán, a szkíreknél Bácsordason, a gótoknál Domolospusztán, az itáliai germánoknál Vecchiazzanóban.⁴⁴ Ennek az ötvösségnek terméke a nagyszentmiklósi almandin-berakásos gyűrű,⁴⁵ a nagyváradi leletek és szentes-berekháti díszcsatok,⁴⁶ köztük a berekháti 181. sír almandin-berakásos csatja,⁴⁷ és később a szentes-nagyhegyi osztrogót fibula.⁴⁸ E pompás tárgyak vagy itáliai készítmények, vagy azok stílusában készült gepida utánzatok.

A trentói Dóm téren (piazzza Duomo) 1988-ban előkerült sírokban olyan V. század végi, VI. század eleji fibulákat találtak, melyeknek gyengébb változatai egész sor gepida temetőben megtalálhatók (Szentés-Kökényzug 49. sír, Szentés-Nagyhegy 22. sír, Szentés-Berekhát 27. sír, Szentés-Rákóczi út, stb.).⁴⁹ Megfordítva, a gepida ötvösség hatása mutatkozik meg abban, hogy a magyartési (bökenymindszenti) vagy a szentes-nagyhegyi 8. sír fibulájának lábán levő almandin-berakásos cikáda itáliai fibulákon öntött változatban fordul elő.⁵⁰ A gepida hatások egy része azonban lehet gepida termék is, hiszen a gepidák közül sokan csatlakoztak a gótokhoz még az avaroktól elszenvedett vereségük előtt is.

A többi germán néppel való kapcsolat jóval szerényebb, szinte észrevétlen marad. Az utolsó nagy ellenfél, a langobardokkal folytatott kereskedelemnek szinte alig van nyoma, pedig Bóna István kutatásai nyomán nem maradt homályban egyetlen sírlelet sem.⁵¹ Egyetlen S fibula jutott el a dunántúli langobardoktól Szőregre, a téglagyári temető XI. sírjába,⁵² és Szentés-Berekhát B. temető 43. sírjába egy fibula töredék. Megfordítva sem jobb a helyzet: a szentendrei langobard temető 33. sírjában egy Szentesen két helyen is (Szentés-Nagyhegy 5. és Szentés-Kökényzug 81. sír) előforduló, valószínűleg gepida készítésű fibulát találtak.⁵³ A másik gepida fibula, de már csak töredékesen, Csákváron került elő. Bóna István szerint néhány langobard lándzsa (Kisköre 43. sír, Hódmezővásárhely-Kishomok 96. sír, Kumanovo) zsákmányként került Gepidiába. A kereskedelem csupán az egyoldalú langobard fésűk gepidiai használatában játszott szerepet (Szentés-Berekhát, Hódmezővásárhely-Kishomok, Szolnok-Szanda). Valószínűleg egy a langobardokkal menekülő gepida sírját jelzi egy kranji ötgombos fibula, amely a szentes-kökényzugi 81. sír fibulájának hasonmása.⁵⁴

Még ritkább nyomai maradtak a türingekkel való kapcsolatnak. Az V. század második felében az ártándi gepidákhoz került két fecskefark kialakítású, ékvéséses fibula (Ártánd-Nagyfarkasdomb 182. sír), melyeknek a türingiai Wulfenben van egészen jó párhuzama. Még messzebbre, Magyarlapusig jutott el egy állítólag rokon darab. A Szerémségben Novi Banovciban egy ún. Zangenfibel-t találtak.⁵⁵ Nehezebb megmagyarázni az egykor a hajdúböszörményi múzeumban őrzött, azóta elveszett, türing edény előfordulását. A körte alakú edény vállán négy bekarcolt vonal volt, hasán pedig a dudorok közeit hármas függőleges vonalkötegek töltötték ki (párhuzamok Ingersleben, Stössen, stb.).⁵⁶ A közvetítők talán a langobardok lehettek, hiszen ott is előfordulnak, sőt ott jóval több a türing edény. Egy-egy fibula pár felbukkanását beházasodott nők jelenlétével szokták magyarázni, de a kerámia aligha tartozik ebbe a körbe. Mivel a langobardokkal a szomszédság majd hatvan éve alatt többnyire békében éltek, inkább a rajtuk keresztül szűrődő kereskedelem gyér emlékeiről lehet szó. A fibulák azonban, divatjuk idejét tekintve, a prelangobard népeség közvetítésével is eljuthattak Gepidiába.

Tübingiában szintén ritkán fordul elő gepida kapcsolatra utaló anyag. Ilyen a Mühlhausen-i fibula (magyarországi párja Törökszentmiklósról és Hódmezővásárhely–Gorzsáról ismert).⁵⁷ Meggondolandó azonban, hogy gót közvetítéssel is megszerezheték a gepida fibulákat, esetleg utánózták, ami a Hanheim típusú fibulák esetében nagyon valószínű. Néha nehéz dönteni egyes típusok eredet kérdésében, pl. hogy gót vagy gepida-e a gisperslebeni fibula?⁵⁸

A Meroving-kultúra távolabbi nyugati emlékei néha szétválaszthatatlan kevert-ségben jelentkeznek. A kiszombori B temető 247. sírjában pl. egy frank és türing területen is előforduló egyenlő szélességű lábú fibulát találtak.⁵⁹ Hasonlóképpen lehet frank vagy alemann mintája a hódmezővásárhely–kishomoki 7. sír ezüstberakásos, négyszögletes övveretének (mintája pl. Gammertingen), de lehet eredeti készítmény, tehát import darab is.⁶⁰ Frank eredetűek lehetnek a nagyváradi és szarvasi egyenlő szélességű lábú és tagolatlan fibulák, esetleg maga a nagyváradi sír halottja is frank származású volt.⁶¹ Szintén frank eredetűnek látszik a hódmezővásárhely–kishomoki 77. sír korongfibulája,⁶² a malomfalvi madárfibula,⁶³ a tiszafüredi madárfejkoszorús bross, stb.⁶⁴

Alemann népi kapcsolatot (beköltözés-betelepítés) is jelezhetnek a mezőbándi 34. sír ép, és a 13. sír töredékes, esztergált fa amulett-tartó kapszulái,⁶⁵ valamint a marosveresmarti ezüstberakásos övveretek.⁶⁶

De amint a legnyugatibb Meroving területekről is eljuthatott a Tisza vidékére és Erdély közepébe néhány import tárgy, úgy viszont is, bár illet kevesebbet ismerünk. Így pl. egy hódmezővásárhely–gorzsai fibula (94. sír) Galliában is felbukkant.⁶⁷

Az észak felé irányuló távolabbi kereskedelem Gepidiát csak mellékesen érinthette, amit nagyon jól bizonyít, hogy csupán három északi, skandináviai tárgy utal meglétére. Az egyik a régóta ismert szentes–nagyhegyi (84. sír) egyenlőkarú fibula.⁶⁸ A másik a szolnok–szandai (124. sír) ún. relief fibula,⁶⁹ míg a harmadik egy Debrecen környéki (?) brakteáta.⁷⁰ Az északi kapcsolatok szerény helyi lecsapódásával szemben skandináv területen jóval gazdagabb déli, jórészt a Római Birodalomból származó emlék maradt fenn, bár gepida eredetű tárgyak északi előfordulására nincs példánk.

Az áruk és a kereskedelem útvonalai Gepidián belül eléggé egyértelműek. Az első (időben is) főút a Tisza mentén húzódott, és a hun kor után kiegészült a Maros menti úttal.⁷¹ Az erdélyi gepidák dél felé vezető kereskedelmi útja az Olt mentén haladt.

Az északi kontinentális kereskedelmi út részben a Visztulát követte, majd a Bug és Dnyeper folyását. Ez lehetett az osztrogótok Krím felé nyomulásának útvonala is.

A nyugati áru útvonala részben a Duna mentén haladt, de teljes hosszában sohasem működött, valószínűleg a nagy távolság és a közlekedési viszonyok miatt.⁷² Az áru szakaszosan, egyik néptől a másikig, egyik parttól a másikig, főleg tengelyen (szekéren) tette meg az utat, s a távolsággal egyenes arányban csökkent mennyisége, ahogy pl. a türing vagy a skandináv árué is, míg elért a gepidákhoz.

Hogy a gepidák mit adtak cserébe vagy ellenértékként, az adatok híján csak feltételezések szintjén válaszolható meg. Nagyon valószínű, hogy pénzt csak nagyon ritkán használtak, hiszen önálló gepida pénzverés, a sirmiumi próbálkozást leszámítva nem volt. A korai időre a nyugati gótok példája vehető mintának. Erdélyben nekik sem volt önálló pénzük, de egy kisebb pénzforgalom mégis lehetett náluk, amit a 380-as évek körül elrejtett éremleletek bizonyítanak (Tekerőpatak, Maroscsapó,

Szamosújvár, Várhely, Törösvári-szoros).⁷³ Kazimierz Godlowski is feltételezi, hogy a pénzt nemcsak nyersanyagként, hanem funkciójának megfelelően használták a császárkori barbárok.⁷⁴ De valószínű, hogy nem volt nekik annyi pénzük, hogy általános kereskedelmi egyenértékesként használhatták volna. A belföldi forgalomban minden bizonnyal árucseré volt a kereskedelem alapja. Nyilván az állatok és bőrük, élelmiszer, Erdélyben a só lehettek a legfőbb termékek. A kézműipar köréből a textil és ruházat fémműves kellékei lehettek áruvá, és nem utolsó sorban a rabszolga. Mindezeknek kevés, vagy éppenséggel semmi régészeti nyomuk sem maradt. A belföldi forgalom kutatását a kiadatlan anyagok nagysága is akadályozza. Nem ismerjük a fémműves központokat. Az egyes tárgyak vagy tárgytípusok szériaszerű gyártását jelzik a hasonmás darabok (azonos csatok Hódmezővásárhely–Sóshalmon és Biharkeresztes–Kisfarkasdombon, azonos fibulák Záhonyban, Artándon és Tamanyban, vagy Hódmezővásárhely–Gorzsán, Bökénymindszenten és egy sor nyugati lelőhelyen, a trentói fibula másolatai a Szentes környéki temetőkben). Ezek lelőhelyei nagyrészt a kereskedelemmel kapcsolatosak.

Hasonlóképpen a fazekasság is vásárcörzetek szerint szerveződik. A bepecsételt edények olyan gyártási centruma és elterjedési körzete, mint amilyen a beregsurányi fazekasság esetében megfigyelhető, ma még ismeretlen. Még azonos pecsétlővel díszített edények is alig fordulnak elő.

A kovács sírok száma is kevés, így a szerszámkészlet készítői is homályban maradnak, nem is beszélve az ő gyártáskörzetükről.

A továbbblépés első feltétele a leletanyag kiadása. Talán remélhetjük, hogy a szakirodalom elsőrt adataiból készült összeállításunknak mielőbb folytatása lesz.

JEGYZETEK

1. A címszavak egy kis része a Magyar Östörténeti Könyvtár egyik köteteként megjelent: BÓNA 1993A.; B. TÓTH 1993. 60.
2. BÓNA 1993A. 146.
3. NAGY–B. TÓTH 1998. 123.
4. GODLOWSKI 1985. 340.
5. BÓNA 1961A.; BÓNA 1986. 130–134., 138., 565.; BÓNA 1993A. 52–58.; POHL 1980. 249.
6. VADAY 1980. 91–100.; MESTERHÁZY 1986. 137–160.
7. A szilágysomlyói két kincs közös kiállítására mind Budapesten, mind Bécsben egy-egy díszes kiállítású katalógus jelent meg, a kincsekre vonatkozó teljes irodalommal: KISS 1999A. 36.; SEIPEL ed. 1999.
8. ISTVÁNOVITS 1991. 43. Első leletértékelés BÓNA 1961A.
9. BÓNA 1986A. 69–70.; BÓNA 1993. 111.
10. ISTVÁNOVITS 1993. 91–146.; GARAM–VADAY 1990. 171–219.
11. GODLOWSKI 1985. 344., 353.
12. BARKÓCZI 1972. 69–94.
13. BÓNA 1986. 133.; NAGY 1984. 208.; PÁRDUCZ 1959. 365–366., Abb. 4. 54.
14. BÓNA 1993. 113.; BÓNA 1986. 137., 141–142.
15. GODLOWSKI 1985. 339., 355–356.
16. SALAMON–BARKÓCZI 1982. 147–178.

17. ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 1993. 9–54.
18. BÓNA 1986. 154.
19. BÓNA 1986. 142., 29. kép.; CSALLÁNY 1961. CCIV. t. 4–7, LX. t. 1.; BÓNA 1974. 10. kép.
20. CSALLÁNY 1961. CCXXIII. t. 27.; NAGY 1993A. 76.
21. CSALLÁNY 1961. CCLXXX. t. 11.; DIMITRIEVIC-KOVACEVIC-VINSKI 1962. 78., VI. t.
22. CSALLÁNY 1961. CXXIV. t. 17, CCXI. t. 12–13, CCVII. t. 6, CCXIII. t. 9–10.; BÓNA 1986. 145.
23. CSALLÁNY 1961. CLXXIV. t. 8.
24. WERNER 1955. 39.; NAGY 1993A. 76.; CSALLÁNY 1961. 305., 358.
25. CSALLÁNY 1961. CLXXXVIII. t. 2, CLXXX. t. 4.
26. CSALLÁNY 1961. CCXIII. t. 13.
27. CSALLÁNY 1961. XXV. t. 13–14.; BÓNA 1974. 8. kép.
28. CSALLÁNY 1961. LXXIII. t. 12–13.; NAGY 1993. 76.; NAGY 1997. 55.
30. CSALLÁNY 1961. 359., CCXI. t. 10.; NAGY 1993A. 76.
31. CSALLÁNY 1961. 358., CCLVIII. t. 11.; NAGY 1993A. 76.
32. CSALLÁNY 1961. XXXIX. t. 4.; BÓNA 1974. 11. kép.
33. BÄRZU 1981. 13. kép.
34. CSALLÁNY 1961. 359., CXCVIII. t. 4–5.; NAGY 1993A. 76.
35. CSALLÁNY 1961. 359., CLIX. t. 16.
36. CSALLÁNY 1961. CCLVIII. t. 3, 11.; NAGY 1993A. 76.
37. BÓNA 1974. 11. kép.; DIMITRIEVIC-KOVACEVIC-VINSKI 1962. 73.; BIERBRAUER 1994. 190. Fig. III/66 a sisakok elterjedési térképe.
38. MENGHIN 1983. 340., 352., 349–350.
39. ISTVÁNOVITS 1993. 138.
40. ISTVÁNOVITS-KULCSÁR 1993A. 82.
41. BÓNA 1974. 51.
42. MESTERHÁZY 1989.; BÓNA 1961B. 82.; AMBROZ 1982. 2. kép 2.
43. NAGY 1997. 52.; AJBABIN 1994. 138., Fig. II/48. Lucistoje.
44. CSALLÁNY 1961. CXCII. t. 1, CCLXXIV. t. 1.; DOMBAY 1956.; BIERBRAUER 1974. 332–334., Abb. 4o., Taf. 47. 1.; BIERBRAUER 1994. 185.
45. CSALLÁNY 1961. CCXVI. t. 6.; DIMITRIEVIC-KOVACEVIC-VINSKI 1962. 3. t. 3.; BÓNA 1986. 142.
46. BÓNA 1974. 29. rajz.; BÓNA 1986. 153.
47. BIERBRAUER 1974. 25. t. 1.; BIERBRAUER 1994. 188–89.
48. CSALLÁNY 1961. XXXIII. t. 2.; BÓNA 1974. 12. rajz.
49. CAVADA 1994. 223. Fig. III/34.; CSALLÁNY 1961. VIII. t. 10, XXVII. t. 9, LXXIX. t. 17, XI. t. 10.
50. NAGY 1997. 52.
51. BÓNA 1993A. 146.
52. CSALLÁNY 1961. CLXXXVIII. t. 3.; NAGY 1993A. 98.; TAGLIAFERI 1964. 237.: a kecskeméti fibula nem gepida településterületen került elő.
53. NAGY 1997. 53., 40. jegyzet.
54. BÓNA 1974. 24. t.; MRKOBRAD 1980. 48. t. 2, 4.
55. MESTERHÁZY 1984. 79. Abb. I.; BÓNA 1993A. 90. (Cseh János szócikke.); HORED T 1977. 256.; DIMITRIEVIC-KOVACEVIC-VINSKI 1962. 83., 12. kép.
56. SCHMIDT 1961. 15. t.; MESTERHÁZY 1984. 78.
57. CSALLÁNY 1961. CIX. t. 1–3, CCXXXIII. t. 8.; SCHMIDT 1961. 31. t. g.; KÜHN 1974. 798–803.

58. SCHMIDT 1961. 31. t. f.
59. NAGY 1993A. 28.; CSALLÁNY 1961. CXLII. t. 10.; BÓNA 1974. 28. kép.
60. BÓNA 1974. 19. kép.; NAGY 1984. 227.; MENGHIN 1983. 41., 43.
61. CSALLÁNY 1961. CCXVI. t. 11.; BÓNA 1974. 27. kép.; BÓNA 1986. 154.
62. NAGY 1984. 225.; BÓNA 1993A. 87.
63. BÓNA 1986. 154.
64. CSALLÁNY 1961. CXCVI. t. 3.; BÓNA 1993A. 99. (Cseh János szócikke.)
65. BÓNA 1986. 163.; VIDA 1995. 237–238.
66. ROSKA 1934. 123–130.; CSALLÁNY 1961. CCXXXVII. t. 1–3.
67. CSALLÁNY 1961. CCXXXIII. t. 8.; NAGY 1984. 257.; KÜHN 1974. 803.
68. CSALLÁNY 1961. XXXIX. t. 5.; BÓNA 1974. 29–30. kép.; NAGY 1993A. 97.
69. CSALLÁNY 1961. CCXLVI. t. 1.; BÓNA 1974. 26. kép, 20. rajz.
70. BÓNA 1974. 24. rajz.
71. NAGY 1997. 55.
72. CLAUDE 1985. 163–166.
73. BÓNA 1986. 129–130.
74. GODŁOWSKI 1985. 363–366.

Gallina Zsolt

A GEPIDÁK HITVILÁGA

A germánok ősi vallásáról írott források is megemlékeztek. Részletesebb híradások ismertek az antik auktorok műveiből. *Plutarkhosz*, *Strabón*, *Julius Caesar*, *Tacitus*, *Ammianus Marcellinus*, *Jordanes* és más szerzők tértek ki írásaikban a germánok hitvilágára.

A germánok ősi vallási rítusairól ennek ellenére nagyon keveset tudunk. A legtöbb és legjellemzőbb adat Tacitus Germániájában található. Szerinte régi énekekben a földszülte istent, *Tuistot* ünneplik, és *Herculest* emlegették a hadba vonulás előtt. Egyéb énekekkel a harci bátorságot tüzelték fel, és az ének hangzásából jósltak a csata kimenetelére. Papjaik is voltak, akiknek egyedül állt jogában megfenyíteni a férfiakat. A harcosokat a szent ligetektől előhozott és csatába vitt istenképmásokkal is lelkesítették. Előszertetettel vették figyelembe az előjeleket. Külön gyakorlata volt a jóslatkérésnek. Fára vésett jelekből (rúnákból), madarak hangjából és röptéből, illetve szent kocsi elé fogott fehér ló hangjából tudakolták meg a jövőt. A foglyokat párviadalra kényszerítették, ami az eljövendő csata kimenetelét döntötte el. Állatáldozatokat mutattak be, de emellett ismerték és gyakorolták az emberáldozatot is. A *nahar-navalok* ismerték az isteni ikerpárt¹ és szent berkeikben női ruhát viselő pap viselt szolgálatot. *Plutarkhosz* szerint a germán asszonyok jósolni tudtak a patak hangjából. *Julius Caesar* arról írt, hogy a csillagok állásából és a hold fázisából megjósolták a csaták kimenetelét.²

A szervezett vallási életéről is igen keveset tudunk. *Julius Caesar* szerint a germánoknak nem volt a kelta druidák szervezetéhez hasonló papi rendjük.³ Tacitus azonban már a papság nagy befolyásáról számolt be. Kultikus helyeik szent ligetek voltak, ahol áldozati oltárok álltak. Itt ember- és állatáldozatot egyaránt bemutatnak. A kereszténység felvétele előtt a varázslás különböző formáit úzték. E korból a rúnákkal kapcsolatba hozható ráolvasásokat ismerünk. Az ünnepeken rituális együttívás volt szokásos. A kultuszban nagy szerepe volt a titkos férfitársaságoknak.⁴ A konkrét pogány szertartásokról Tacitus tudósított: „...isten...képmásait és a szent ligetektől előhozott bizonyos ábrázolásokat, magukkal viszik a csatába...leginkább *Mercuriust* tisztelik: bizonyos napokon emberáldozatot mutatnak be neki vallási törvényük szerint. *Herculest* és *Marsot* kijelölt állatokkal engesztelik...ligeteket és berkeket tisztelnek, mint szent helyeket...Az előjeleket és a jóslatokat a legnagyobb mértékben figyelemre méltatják...”⁵ Tacitus a germánok főisteneinek *Mercuriust*, *Herculest* és *Marsot* tartotta, vagyis saját népe isteneivel próbálta azonosítani a számára ismeretlen panteont.⁶

A kora császárkori germánok számos hősi éneket, mondát ismertek. Ezekről az énekekről írt Tacitus: „Régi énekekben – ez náluk az emlékezésnek és az évkönyveknek egyetlen fajtája, – *Tuistót*, a földszülte istent ünneplik...Azt beszélnek, járt náluk *Hercules* is, és őt, a legelső hőst éneklük, mikor harcba vonulnak. Vannak olyan énekek is, melyeknek megszólaltatásával, az úgynevezett barditus-szal feltüzelik a harci bátorságot, és az eljövendő csata szerencséjét az ének hangzásából jósolják meg.”⁷

A másik fontos forrásnak tekinthetjük az északi germánok későbbi feljegyzéseit. Ők a kereszténység felvétele után írásban rögzítették a régi mítoszokat és hős-

mondákat.⁸ A germán vallásra vonatkozó későbbi, saját, összefüggő írásos emlék a két *Eddának* nevezett kézirat, valamint az izlandi családregegyek, a sagák. A régebbi forrás az ún. *Codex Regiusban* ránk maradt verses Edda, a későbbi a *Snorri Sturluson* által írt XII. századi ún. prózai Edda. E művek az északi germán mitológiát és hősköltészetet őrizték meg számunkra. Ezek szerint az északi germánok istenei az *Áz* (*aesir*) és a *Ván* (*vanir*) csoportokra oszlottak. A tekintélyesebb *Ázok* jelentősebb istenei a főisten *Odin*, valamint fia *Thor* és a hadisten *Tyr* voltak. *Odin* (délen *Wotan/Wodan*) a varázslás istene, a halottak vezetője, emellett a szent tudomány és mágia istene, a rúnák megalkotója, az *Ázok* atyja volt. Azonban nem ő volt a világ teremtménye és így nem is öröktől fogva létező istenség, valójában teremtmény. Az istenek második generációjához tartozott. Kíséréthez tartoztak a *Valkűrök*, akik a halott harcos szellemét vitték a túlvilágra, a *Valhallába*. *Thor* (a kontinensen *Donar*) a mennydörgés és az eső istene, sokszor azonosították *Hercules* személyiségével. Kezében viselte a mennydörgést jelképező kalapácsot (*mjöltnir*).⁹ A *vánok* főbb istenei *Freyr* és *Freyja* voltak. Ők voltak a bőség és a termékenység istenei. Az istenek közé tartozott emellett a sok arcú és kétes hírű, a kereszténység ördög-képzetéhez közelálló *Loki*. Gyermekai voltak a sötét oldalt képviselő, a világ végét okozó *Fenris/Fenrir* farkas, *Midgard* kígyó és *Hel*, az alvilág úrnője. A két Eddában több történetet ismerünk a világ és az ember keletkezéséről és a világ végéről. E világvége-mítosz (ragnarök) már a keresztény hit kozmogóniájának hatására alakulhatott ki. Az istenek mellett hősmondákat is ismertek. A mítosz és kultusz egyes mozzanatait e művek őrizték meg számunkra.¹⁰

Az összehasonlító vallástörténet is értelmezte a pogány germán hitvilágot.¹¹ E valóság általános jellemzője a henoteista többistenhit volt. Isteneik eredendően természetistenek voltak, amelyek számos formát (emberek, állatok, fák, élettelen természet megnyilvánulásai) öltöttek. Szemléletesen írt róluk *Tacitus*: „...istenek nevével nevezik azt a titokzatosságot, amelyet csak áhítatban látnak.”¹² Világképüket az életfával (*Yggdrasil*) összekötött háromszintes világ és a ciklikus világszemlélet jellemezte. A fent említett főbb istenek mellett számos lokális isten létezett a germán törzseknél. A külvilágot vízi, hegyi, földben lakozó, főleg állatalakban megjelenő szellemekkel népesítették be. Ennek megfelelően számos áldozatot mutattak be forrásoknál, hegyeken és mocsarakban. Emellett gyakorolták az emberáldozat szokását is. A kultikus szertartásokat papok vezették, akiknek jelenléte, mint fentebb láttuk, már a római időktől bizonyítható. A férfiak mellett nők is részt vettek a szertartásokban. Vallásuk igen összetett és bonyolult lehetett, amit az erőteljes absztrakcióra való hajlamosság is alátámaszt.¹³

Számos hiedelmük gyökeredzett azonban a még ősi animizmusban (lélektisztelet) és a totemizmusban. A totemizmus archaikus formája volt egy meghatározott totemállatban való hit. Ebből származott az őstotem, a törzs-nemzetség-család őse. A germán törzsek egy része vissza tudta vezetni a nevét egy bizonyos állat nevére. A totemállatok képzőművészetben való ábrázolása folytán azonban fokozatosan elvesztette eredeti jelentését és az eredetileg ősként tisztelt állatokból csak a mítoszok állatai maradtak. A totemállatok több esetben az istenek attribútumai voltak.¹⁴

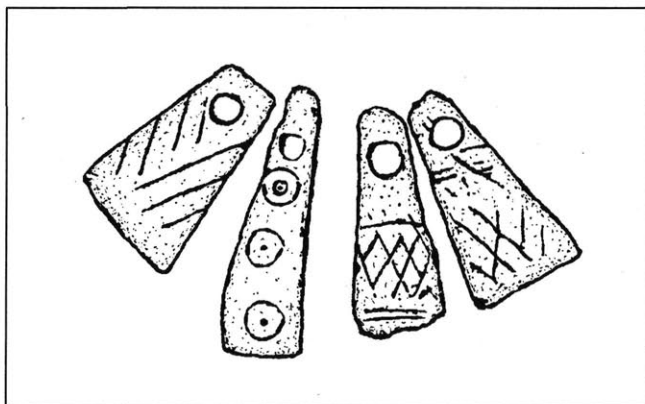
A gepidák szintén ezt az ősi germán vallást követhették. Pogány vallásukról azonban kevés írott forrás emlékezett meg. A hunok elől Galliába menekült gepida nép-

töredékről és más germán népekről írta massiliai *Salvianus* 439–440 körül, hogy pogányok voltak: „...*Nam cum omnes...barbari aut pagani sint aut haeretici, ut de paganis, quia prior illorum error est, prius dicam, gens saxorum fera est, Francorum infidelis, Gipedrum inhumana, Chunorum impudica, omnium denique gentium barbarorum vita vitiositas....Numquid Scytharum aut Gipidarum inhumanissimi ritus in maledictum atque blasphemiam nomen domini salvatoris inducunt...*”¹⁵

A IV–VII. századi germánok egyes pogány szertartásairól több írott forrást ismerünk. A szertartások fő mozzanatai, IV–V. századi vizigót adatok szerint, a szent fák és ligetek tisztelete, véres áldozatok és a szertartásos lakomák lehettek.¹⁶ Az itáliai langobard írásos emlékek pogány szentélyekről, gyógyító erővel rendelkező papokról (mágusokról), jövendőmondókról (haruspexek), szent forrásokról, városon kívüli szent fákról, azok körül rendezett lovas játékokról, aranykigyóról, „szentségtörő” evésről tudósítottak. Az Odin (langobardoknál *Godin*) kultuszra utalt a kecskefejű istennek hozott húsáldozat. Létezett *Donar-kultusz* is, hiszen megemlékeztek, az ősi germán szokás szerint felakasztott emberáldozatokkal teleaggatott, szent fájáról.¹⁷ Mivel a gepida pogány vallásról nincs írott forrás, a fentiek alapján képzelhetjük el pogány szertartásaikat. A környező germán népek analógiája alapján feltehetően lehettek pogány papjaik vagy mágusaik. Talán egy ilyen pogány papot temethettek el Szolnok–Szandaszőlősen (191. sír), ahol a halott feje köré koszorúban nyílhegyeket helyeztek.¹⁸

A gepidák ősi vallására leginkább a temetőfeltárások adataiból következtethetünk. A nagy számú túlvilági úttravaló a földihez hasonló túlvilághitet jelzett. Az étel-italáldozatra az edénymellékletek utaltak. A gepidák általában több edényt helyeztek a sírokba, de egyes helyeken (pl. Kiszombor, Kormandin) ez nem volt jellemző.¹⁹ Más helyen azonban az étel-italt tartalmazó edények nagy száma volt általános (pl. Mezőbánd).²⁰ A férfiak mellé húst, italt, fegyvereket, kést, toaleteszközöket, személyes holmikat helyeztek. Ritkábban szerszámokat, szerszámkészleteket is kaptak. Ezek feltehetően egykori mesterek lehettek. A férfiak egy részét különböző számú és fajtájú fegyverrel temették el. Ezek az elhunyt társadalmi helyzetét is jelezték. A teljes jogú harcosokat, a rangos szabadokat, akik a fenti nemes katonai kíséretét alkották, teljes fegyverzetben (pajzs-lándzsa-kard) hantolták el. A közharcosokat karddal-pajzzsal, karddal-lándzsával vagy pajzzsal-lándzsával, az alacsonyabb rangúakat lándzsával, míg a népgyűlésen felszabadítottakat, félszabadokat, akiket íjászszolgálatra köteleztek, íjjal temették el. A férfivé váló szabad státusú ifjú pajzsot és lándzsát kapott.²¹ A nők csak a közvetlen személyes holmijaikat, ruházatukat, ékszereiket, fésűjüket, késüket, orsógombjaikat, esetleg ollóikat, vonókéseiket kapták. Ezek alapján a túlvilágot is az evilág analógiája alapján képzelhették el, ahol a korábbi társadalmi rang és élet töretlenül folytatódott.

Pogány rítusra utal a sírok esetenkénti kiegészítése (Kiszombor, Szőreg), a lószerszámzat egy részének eltemetése (Hódmezővásárhely–Kishomok, Apahida) is.²² Több temetőben (pl. Szentés–Kökényzugon) elkülönült a férfiak és a nők-gyermekek csoportja. Ez eleven túlvilághitre utal, hiszen csak a szabad férfiak juthattak el a Valhallába, a többieknek a Hel (alvilág) jutott. A Szentés–Kökényzugon feltárt temetőben a közösség vezetője (57. sír) a nagyobb csoport közepén helyezkedett el, rövid kardot, kopját, 11 nyílveesszőt és jelképesen közössége munkaeszközeit, kétágú szigonyt és birkanyíró ollót helyeztek mellé.²³

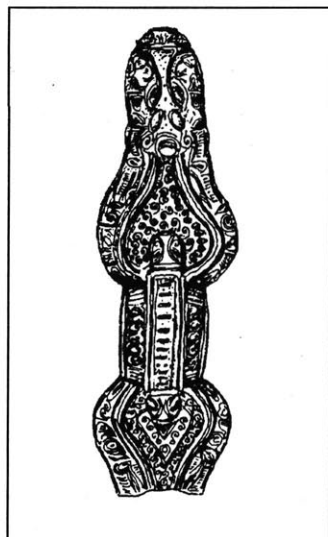

1. kép.

Faragott, díszített csontcsüngők
(BONA 1974. 27. rajz alapján)

Egyenlő karú, aranyozott ezüst
fibula az I. germán állatstílus
figuráival (lásd katalógus 42. sz.)

2. kép.

A pogány vallás továbbélésének tárgyi bizonyítékai a gepidáknál a csontból készült amulettek, a Donar/Thor-buzogányok, a balta és félhold alakú csüngők. Ezeket a nők és gyerekek a nyakon vagy a derékon (tarsolyban vagy övön) hordták. A Donar-buzogány Donar/Thor isten attribútuma volt. Az istenség szerepköre és hitük szerint e mágikus tárgyak védelmet nyújtottak az ártó hatalmakkal, démonokkal szemben és/vagy biztosították viselőik termékenységet, sőt általában a termékenységet.²⁴ Hasonló szerepet töltöttek be az állatfogak, üveg- és hegyikristály csüngők. Pogány amulettek eddig néhány temetőből ismeretesek. A kiszombori temető 131. és 279. sírjából díszített, csontból faragott Donar (Thor)-buzogány alakú amulettek (1. kép), állatfogból készült és faragott csontcsüngők, más sírokból tojás és átfúrt fog,²⁵ Bökénymindszenten²⁶ és Csongrád–Kettőshalmon balta és félhold alakú csüngők kerültek elő. A Donar/Thor kultuszra utaló tárgyak több pannóniai langobard sírból is előkerültek. Miniatúr Thor-alabárd (Szentendre 25., Tamási 48., Kranj 633.) és csontból faragott Thor-buzogány (Kranj 243.) amulett ismert e temetkezésekből.²⁷ A kiszombori temető 96. sírjában egy hasra fektetett csontvázat bontottak ki, amelynek medencéjén varázserejűnek vélt füstkvarcból készült, többszögű tárgy került elő.²⁸

A gepidák pogány hitvilágának egyes elemeibe enged bepillantást gazdag díszítőművészetük és az általuk használt germán állatstílus. A kelta, római gyökerek után ismerkedtek meg a keleti germánok az ősi pusztai állatstílussal. Az V. század folyamán sajátos germán állatstílus alakult ki, ami mögött germán világkép és mitológia rejtőzött. A különböző ötvöstárgyakon az eredetileg késő római eredetű növényi és állati motívumok, valamint vésett spirális és meanderminták a mesterek keze alatt összetett jelképpé, kompozícióvá alakultak. E tárgyakon burjánzottak a germán állatstílusok elemei: vadkan- és ragadozómadár-fejek, -nyakak, -lábak, mitikus szörnyalakok (sárkányok, griffek stb.), szalagkompozíciók. E szimbólumok totemisztikus képzetekből, ősként tisztelt valóságos állatokból (ragadozó madarak, vadkanok, oroszlanok, lovak, halak stb.) fakadtak, később törzsi-nemzetségi-családi jelképpé váltak. Emellett az ábrázolt állatok a sokszínű, germán panteon isteneinek

(főleg Odin) kísérői voltak.²⁹ E forrásokból eredtek az állatstílusok, ami mögött a germán hitvilág rejtőzött. Ezek az állatszimbólumok mítoszokat, eredetmondákat fejeztek ki és egyben védték viselőiket is. Az idők folyamán a forma, a díszítés, az állat- és növényornamentika egyszerűsödött, miután eredeti tartalma fokozatosan elvesztette jelentését. A VI. századi ékszereken a ragadozó állatok és állatfejek sematikusá váltak, a korábban jelentést hordozó növényi minta geometrikus díszítőelemmé lett. Az ősi valós állatok fejlődés során torzultak mitikus szörnyekké. Eredeti jelentésükben azonban ezek az állatok totemek, valós állatok, a pogány hitvilág „szent képei” voltak.³⁰

A gepidáknál az ún. I. germán állatstílust tudjuk megfigyelni, a pannoniai langobard korszak elején, a VI. század első harmadától. Ezek hemzsegnék a pogány hitvilági elemektől: csőrüknél összekomponált, heraldikus elrendezésű madárfigurák, kettős-heraldikus szörnypárok, nagyhajú szörny-embermadár figurák (Valkűrök), összekomponált emberfejek, embermaszkok, sasfejek, szalagokból font, kígyótestű madárfigurák, állatfejes szalagok, nagykarmú ragadozócombok, szétnyitott állatfigurák. Klasszikus példája a szentes-nagyhegyi temető 84. sírjának egyenlő karú, skandináviai készítésű fibulája (2. kép), ahol elnyújtott szörnycastlek sora figyelhető meg.³¹ Az I. germán állatstílus figyelhető meg még a Szolnok-Szandaszölösön feltárt temető 124. sírjának fibuláján³² és a gyulai csaton (3. kép).³³ E tárgyak azonban a gepida emlékanyagban többnyire idegenek és skandináv importnak tekinthetők.³⁴

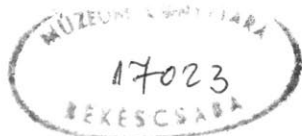
A gepidák ősi, az északi germánok jól ismert pogány hitével rokonságban levő, vallására utalnak északi kapcsolataik. Debrecen környékén mesés, bikafejes lovon ülő férfifejes, rúnafeliratos, svasztikás brakteáták kerültek elő. Az Odinnal/Wotannal azonosítható férfi, feltehetően, csodalován, a Sleipniren ül, vagy azt gyógyítja. Körülötte rúnás cartouche található. E példányok a mai Dél-Svédországban készültek a VI. század elején. A vékony lemezből készült, pénzt utánozó, egyoldalú brakteáták előképei eredetileg római érmek, illetve IV. századi, barbár előkelőknek adományozott császármédailonok császársportréi voltak. Az amulettként viselt brakteátákon e képmásokat a germán főistennel azonosították, és

3. kép.
Állatbrázolás a gyulai, aranyozott ezüst
díszcsaton (lásd katalógus 22. sz.)

4. kép.
Debrecen környéki brakteáták pogány szimbólumokkal
(BÓNA 1974. 24. rajz)

pogány szimbólumokkal vették körül. Hasonló brakteátákat a pannóniai langobardoknál is ismerünk (Várpalota 21., Poysdorf 4., Saratice 6/48. sír). E brakteátákon trónon ülő Odin/Wotan és körülötte szimbólumai (madár, szarvas), illetve ellenségei (farkas, tengeri szörny) láthatók (4. kép).³⁵

Az északi germánok vallásával való kapcsolatra utal az, hogy a langobardok Asfeldnek nevezték a langobardok és gepidák közötti 551-es csata helyszínét (Sirmiumtól nyugatra) az Asgardban lakozó 12 isten nyomán.³⁶ *Paulus Diaconus* a VIII. század második felében is jól ismerte Wotant, Freyát és a hozzájuk kapcsolódó mítoszokat. Ezek arra utalnak, hogy a langobardok jól ismerték az Áz (aesir) istenek világát. Feltehetően nem volt ez másképp a gepidáknál sem.

A germán mágikus írás, a rúna, már a maroszentanna–csernyahovi-kultúrában, illetve a IV–V. századi gótoknál is használatban volt (pl. petrossai kincs), így feltehetően a gepidák is ismerhették azt. Ez azért valószínű, mert az ismert, fémbe vésett rúnák száma feltehetően jóval kisebb lehetett, mint a fába faragott példányok mennyisége. A korabeli langobard arany brakteáták (Várpalota, Poysdorf), rúnafeliratos fibulák, csatok (Szabadbattyán, Aquincum, Bezenye, Szentendre) a pogány papok, jósok, orvosok titkos tudományára és a névmágiára utalnak. Valószínűleg a gepidák között is voltak ilyen rúnákat ismerő pogány papok és javasemberek.³⁷

A KERESZTÉNYSÉG

A germán népeknél a területváltások a régi hit törésével jártak. A régi istenek folyamatosan átalakultak, illetve eltűntek a régi szokáshelyek elvesztésével.³⁸ Az Odin/Wotan/Wodan hit, a vallásos harci szövetségek válságba kerültek. E krízisben találkoztak a keresztény hitformákkal, tanokkal, rituálékkal és szimbólumokkal.³⁹ Folyamatosan érték őket a kereszténység közvetett és közvetlen hatásai. A III. században a kereszténység hatására terjedt el a Római Birodalomban a csontvázas temetkezés és a Ny–K-i tájolás. Ehhez a IV–V. század fordulóján az élelem, a viseleti és egyéb mellékletek elmaradása járult. Az V–VI. századi germán népek azonban nem adták fel mellékletes temetkezéseiket. A IV. század végéig a germánok, így a gepidák között az É–D-i, D–É-i tájolás volt divatban. Az V. század folyamán azonban általánossá vált a germánoknál a csontvázas rítus és a Ny–K-i tájolás. Ennek általános mediterrán kultúrhatás lehetett az oka, ami végső soron keresztény szokásból eredt.

A germánok a III–VI. században találkoztak a kereszténységgel. Az írott források szerint a kereszténységnek az ariánus formája terjedt el a keleti germánoknál. Ennek okát részben az arianizmus teológiájában kereshetjük. Az arianizmusnak, mint szentháromságtani eretnekségnek, az előzményei a II–III. századra nyúltak vissza. Eredetét az adopcianizmusban kereshetjük. Ők az isten egységének védelmében csak az Atya istenségét vallották. A Fiút embernek vélték, akit az Atya fogadott fiává. Ez abban nyilvánult meg, hogy Isten ereje és bölcsessége volt meg benne. Antiokhiai Lukianos az azt vallotta, hogy az Ige (Fiú) a semmiből lett és volt idő, amikor még nem létezett. Antiokhiai Lukianos tanítványa Arius volt az, aki e teológiát széles körben terjesztette el és róla is nevezték el arianizmusnak. Hangsúlyozta a Fiú semmiből való valóságos teremtetését, aki így nem egylényegűvé vált az Atyával. Bár hirdette, hogy ő a legtökéletesebb, mert Isten mindent általa alkotott, de nem örökkévaló, noha min-

den idők előtt lett teremtvé. Az ariánus eretnekséget a nikaiai (niceai) zsinaton ítélték el 325-ben. Később azonban ismét erőre kapott és hivatalos vallássá is vált a birodalom keleti felében, Constantius (337–361) és Valens (364–378) császárok alatt. Az arianizmust véglegesen a 381-es konstantinápolyi zsinat ítélte el. Az arianizmus maga is több pártra bomlott, léteztek egészariánusok (anomoioiok), akik szerint a Fiú nem hasonló az Atyához, és a szemiaríanusok, akik véleménye szerint a Fiú lényege szerint hasonló (homoiousziosz) az Atyához. A középpárt az Atya és a Fiú közötti általános hasonlóságot vallotta.⁴⁰ Az arianizmus germánok közötti terjedésének az lehetett az oka, hogy e teológia rangsorba, leszármazási rendbe helyezte az isten megnyilvánulásait (*Gloria patri per filium in spiritu sancto* – *Dicsőség az Atyának a Fiú által a Szentlélekben*), vagyis szinte megbontotta a monoteizmus egységét. Bár eredetileg szigorúan a politeizmus ellen és a monoteizmus védelmében alakult ki, de az Atya és Fiú különválasztásával mégis két istent „teremtett” a germánok számára. Jézus Krisztus istenségét nyíltan nem tagadta, de az Atya alá helyezte. Ez az elképzelés közelebb állt a többistenhitű ősi valláshoz, mint a Nicaeanum (katolicizmus) hitvallása. A germánok arianizmusa azonban némiképp eltért Arius eretnekségétől. A régi hit válságával és az új vallás fokozatos átvételével két isten maradt: az Atya és a Fiú. A Fiú nagyobb jelentőséggel bírt, annak ellenére, hogy az Atya teremtettje volt. Egyesek Freyr istennel, a béke, az állatok, a növények és a termékenység istenével azonosították. A germán arianizmus azonban végső soron átvette a Szentháromság tanát is. A legnagyobb isten az örök nyugalomban levő, teremtő Atya. A hatóerővel a Fiú-Úr rendelkezett. Mellettük létezett az Atyától a Fiú által kreált (született) Szentlélek. A fenti istenek egyben hierarchiát is képeztek. Az Atya emberek által nem érzékelhető, az emberi élet történéseibe már nem avatkozik bele (*Deus otiosus*). A Fiú, a mi Urunk, az emberi életben tevékeny, mindent irányító, de nem teremtő és nem öröktől fogva létező. Ő volt a Bölcs, a Tanító és a Harci vezető is egyben.⁴¹ Ez a Fiúképzet azonban nagyon közel állt Odin/Wotan/Wodan tulajdonságaihoz is.

A különböző germán népek közötti arianizmusról *Prokopiosz* tudósított. Szerinte a keleti és nyugati gótok, vandálok, gepidák Arius tanítását követték.⁴² A IV–V. században több germán nép (vizi- és osztrogótok, vandálok, burgundok, rugiak, szvébek, herulok, szkírek) körében elterjedt az arianizmus.⁴³ A vizigótok között szórványosan már a III. században terjedni kezdett a kereszténység. A gót származású Ulfilast (Wulfila) 341-ben ariánus püspökké szentelte *Eusebios* félariánus nikodémiai püspök. Egy részük már a 340-es években ariánus hitre tért Ulfilas tanítása és bibliafordítása alapján. E kivonatos, gyakorlati célt szolgáló Szentírás fordítás a germán népek közötti keresztény igehirdetés fontos eszköze lett. Az Al-Duna környékén letelepedő vizigótok Valens császár (364–378) uralkodása alatt vették át az ariánus eretnekséget. Ennek a szervezett egyháznak az V–VII. század folyamán főbb jellemzői a következők voltak: az istentiszteletet nemzeti nyelven folytatták. A gót nemzeti egyház államegyház volt, az egyház vezetésében a döntő szó a törzsi vezért, később a fejedelmet illette meg. A papságot katonalelkészként a törzsek szerinti katonaaalakulatokba osztották be. A püspökök és papok az egyes katonai vezetőktől, előkelőbb uraktól függtek. Lassan kialakult a saját egyházi jogrendszer (*Eigenkirchenrecht*) és az államegyháziság (*Landeskirchentum*). A földesurak birtokaikon templomokat alapítottak és papokat neveztek ki. Az ariánus egyház így erősen nemzeti színezetet nyert

és összefonódott a politikai szervezettel. Az ariánusok önmagukat magasabb rendűnek tartották a legyőzött katolikusokkal szemben. A gót nyelvű Szentírást propagandaeszközként használták a többi rokon nyelvű nép között.⁴⁴ A keleti gótok, a nyugati gótokkal való szoros kapcsolatuk hatására, a IV. században vették fel az arianizmust és népi mivoltuk megszűnéséig megmaradtak abban.⁴⁵ A herulok a VI. század elején részben pogányok, részben katolikusok, illetve ariánusok voltak. 508–512 között nagyobb számú, ariánus herul menekült a gepidákhoz, miután a langobardok legyőzték őket. A katolikus herulok ellenben a langobardokhoz csatlakoztak. A nép pogánynak maradt, nagyobb része visszatért északi őshazájába.⁴⁶ A szomszéd pannóniai langobardok utolsóként vették fel Wulfila vallását és legtovább őrizték, miután az uralkodórétég egy része már katolikussá vált. A langobard história (Paulus Diaconus: *Historia Langobardorum*) szerint az arianizmussal 488 után „Rugilandá”-ban ismerkedtek meg, térítőik rugi maradványok voltak.⁴⁷ Az ariánusokat később a legyőzött szvébek, a katolikusokat a provinciális pannóniai lakosság erősítette. Az arianizmussal Pannonia Saviában és Secundában ismerkedhettek meg. Az arianizmus kibontakozásával valószínűleg Alboin trónra jutása és a bizánci szövetség felbomlása (565–566) után lehet erőteljesen számolni.⁴⁸ Ez nem volt véletlen, hiszen valláspolitikájuk, más germán népekhez hasonlóan, így vált Bizánc és az alávetett, egykori provinciális lakosság elleni tudatos ideológiává.⁴⁹ Ezek alapján feltehetően léteztek belső, germán ariánus missziók, melyek e tanokat terjesztették a germán népek között is.⁵⁰ A gepidákhoz a nyugati gótok, a fent említett herulok (főleg Sirmium környékén) és esetleg a langobardok felől érkezhettek ariánus térítés. Ennek némiképp ellentmond, amiről Prokopiosz írt, hogy 547–548-ban a bizánci udvarban tárgyaló langobard követség szerint ők „...mi kezdetől fogva a Ti hiteteket követjük...” – vagyis eredendően katolikusok voltak.⁵¹

A keresztény kultuszforma sokszor még a germánok által meghódított területeken is továbbélt. Ez nagyban befolyásolta a germán népek vallási életét. Így volt ez a Pannónia közelében élő gepidákkal is. Pannóniában Scarabantiában, Lauriacumban, Savariában, Gorsiumban, Sopianae-ban és Pannonia Secundában létezett egyház-szervezet a rómaiak kivonulása után. Feltehetően létezett egyfajta keresztény szubsztrátum Attila és a keleti gótok uralma alatt is. A korai sirmiumi ariánus és a későbbi ortodox katolikus egyháznak nagy kisugárzása lehetett a germánok felé. Mellette Bassianae-ban működött virágzó egyház a VI. században. Pannonia Secunda katolikus metropolitája itt székelt I. Justinianus (527–565) alatt.⁵²

A gepidákat a IV–VI. század folyamán folyamatosan érték a kereszténység térítő impulzusai. Ők a kereszténység ariánus eretnekségével találkoztak. A germán népek missziói mellett a birodalom belseje felől is téríthették őket. A arianizmusukról több írott forrás tájékoztat bennünket. A VI. század közepén írta Jordanes, hogy a gepidákat, vizigótokat és osztrogótokat Valens császár vezette az ariánus hitre: „*Sic quoque Vesegothae a Valente imperatore Arriani potius quam Christiani effecti. De cetero tam ostrogothis quam Gepidis parentibus suis pro affectionis gratia euangelizantes huius perfidiae culturam edocentes, omnem ubique linguae huius nationem ad culturam huius sectae invitaverunt.*”⁵³ Ezek alapján feltételezhetünk azonban egy a birodalom belseje felől érkező, IV. századi ariánus missziót is. Ennek központja Sirmiumban lehetett. E város ugyanis ariánus központ volt II. Constantius és Valens császár alatt. Sőt 351-ben egy az ariánusok és ortodoxok egységesítését célzó zsinatot tartottak Sirmiumban. Az itt

levő ariánus egyház nagy hatást gyakorolt a környező germánokra. Sirmiumban még a hun uralom alatt, sőt később az osztrogótok és a gepidák alatt is volt keresztény püspökség 582-ig. Emellett Mursában és Singidunumban is volt ariánus püspökség.⁵⁴ A gepidák ariánus eretnekségére utal az 547–548. évi langobard követtség a bizánci udvarnál, ahol a követek az ő katolicizmusukkal szemben a gepidák arianizmusát állították.⁵⁵

Az ariánus keresztény térítés a római életmód egyfajta elfogadása is volt, mely főleg Sirmium környékén valósult meg. Így nem volt véletlen, hogy 536-ban ariánus keresztény gepida püspökség is létrejött Sirmiumban. Ariánus keresztényekkel főleg Sirmium környékén számolhatunk. *Thrasarich* sirmiumi ariánus püspök volt az, aki a királyi kincseket Konstantinápolyba menekítette a végső bukás idején (567).⁵⁶ A gepidák ariánus eretnekségéről még viszonylag késői forrás is megemlékezett. A X. században Pillgrim passauai püspök a pápának írt levelében említette, hogy a rómaiak és a gepidák óta hét püspökség volt Kelet-Pannóniában (Sirmiumban) és Moesiában. A gepida püspökök közül azonban csak *Thrasarich* neve maradt fenn.⁵⁷ A gepida ariánus püspökség léte mindenesetre a kereszténység előre haladott stádiumát jelentette bizonyos gepida területeken és körökben.

A POGÁNYSÁG ÉS KERESZTÉNYSÉG SZINKRETIZMUSA

A történeti adatok szerint tehát a gepida nép wulfilai ariánus volt a VI. században. Ugyanakkor a sírok tele vannak pogány és egyéb mellékletekkel. A kereszténységre utaló jelképek és szimbólumok az V. század második felétől mutathatók ki, főleg a bizánci tárgyaknál. Ez társadalmi megoszlást is tükröz, hiszen a keresztény jellegű tárgyak a gazdag, nemesi sírokban tűnnek fel általában. Ez nem volt véletlen, hiszen az igehirdetés célpontjai nem a kisemberek, hanem a gazdagok voltak, így nyerhette el az egyház a gepida főemberek támogatását.

A germán népek többségénél a keresztény vallással való érintkezésnél vallási szinkretizmus alakult ki, ahol szoros kapcsolatba kerül(het) egymással a régi és az új vallás.⁵⁸ Ennek az volt az oka, hogy a gepidák az V. században a kettős vallás állapotában voltak. A régi és az új vallás között nem volt éles határ. Az ősi hitvilág összeegyeztethető volt a kereszténységgel. A keresztény vallás elemeit azonosítani igyekeztek a pogány hitvilággal. Mint láttuk a régi panteon egy része megfeleltethető volt az Atya és Fiú képzetével. Ennek következtében kereszténységük még igen felületes volt. Igazi és tiszta hitbeli meggyőződést még alig tartalmazott. Ráadásul az arianizmus ott terjedt el, ahol a germánok római területen állandóan megtelepültek. Nem a szellemiség, hanem a római kultusz és életforma elfogadása volt a fontos számukra. A kereszténység átvétele lépés volt a birodalom felé, főleg a foederati arisztokráciánál. A kereszténység szervezeti formáit csak a Római Birodalom területén vették át a barbár keresztények. Kereszténynek, ezen belül katolikusnak vagy ariánusnak, vagy pogánynak lenni politikai állásfoglalás is volt. Az ariánus hit válaszfal volt a germán hódító és a katolikus alattvaló között. Így biztosította ez a népek kollektív mi-tudatát a katolikus rómaiakkal szemben.⁵⁹

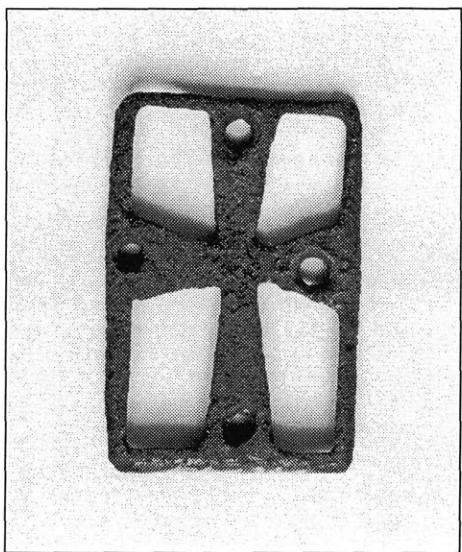
Ennek megfelelően a gepidák V–VI. századi régészeti hagyatékában a pogány-keresztény jelképek egyfajta szinkretizmusa figyelhető meg. A Szentés-Nagyhegyen feltárt temető 84. sírjában nyugvó halott övén eredetileg bőrdarabokkal összefogott

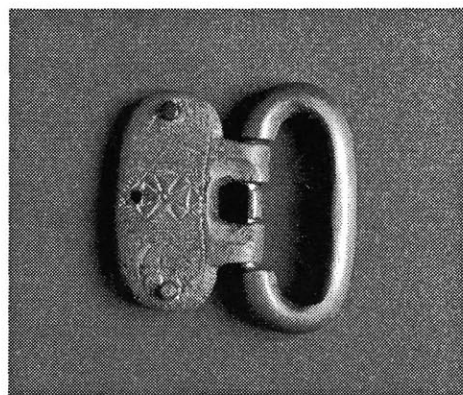
5. kép.
Bizánci kereszttel díszített, aranyozott ezüst
ereklyetartó (BÓNA 1974. 11. kép)

6. kép.
Borostyángyöngy nyaklánc bizánci, bronzból
készült kereszttel (lásd katalógus 212. sz.)

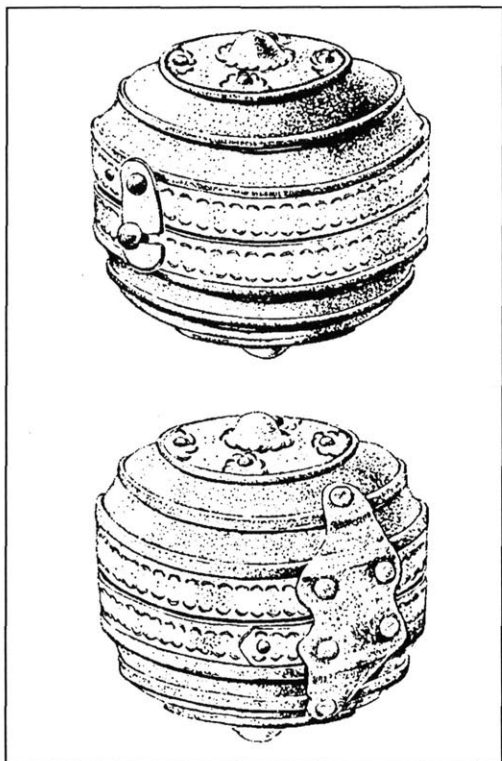
7. kép.
Bizánci bronz övdísz keresztábrázolással
(lásd katalógus 94. sz.)

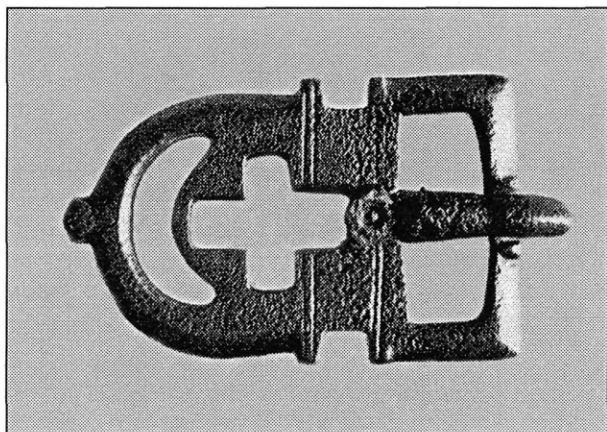
8. kép.
Ezüst díszcsat, a szíjszorítón
madár- és keresztábrázolással
(lásd katalógus 86. sz.)

ezüstpántok függtek alá a bokáig, melynek végén hegyikristályból csiszolt csüngő és varázserejűnek vélt, görög keresztrel díszített ereklyetartó függött (5. kép). A csüngőt záró hegyikristály gomb a viselő nemes voltára utalt. A hegyikristály tisztasága, ritkasága és értéke miatt csak kivételes személyiségnek járt egy közösségen belül, emellett varázserejével is rendelkezett. A keresztrel díszített ereklyetartó ugyanakkor keresztény szimbólum is volt. A gepida ariánus szentkultusz egyik közvetett bizonyítékának tekinthető.⁶⁰ Ezek alapján azonban igen nehéz eldönteni, hogy az eltemetett nő pogány vagy keresztény volt. Ugyanezen temető 77. sírjában nyugvó előkelő nő egy aranyozott ezüst ún. I. germán állatstílusú (állatalakok geometrizálásával díszített) fibulát és egy aranyozott ezüst sasfejes csatos övet viselt. Ezek eredetét a késő római ékvéséses díszcsatokban kereshetjük, amiket saját hitvilágukkal ötvöztek. A gepida sasfejes csatok egyik csoportját Tisza vidéki műhelyben készítették, amelyeknek legfontosabb jellemzője volt a keresztábrázolás. A kereszt és az Odinhoz köthető ragadozó madár motívumok a pogány és keresztény jelképek szinkretizmusát mutatják.⁶¹ Ezen ékszerek viselői a fenti tárgyakban ruházati elemet láttak és nem eredeti funkciójuk szerint hordták azokat. Így feltehetően nem volt számukra keresztény mondanivalója sem, vagy erősen keveredett az ősi, pogány vallási elképzelésekkel.

A gepida kereszténység klasszikus tárgyi emlékei nem tekinthetők jelentősnek. Apahidán bizánci eredetű, kereszttel díszített Omharus-gyűrűk kerültek elő az Ardarikidák sírjából.⁶² Emellett számos keresztábrázolás ismert. A Szentés-Nagyhegyen⁶³ feltárt temető 29. és a kiszombori temető 350. sírjában (6. kép) nyakban viselt, hegyikristály berakásos, kis méretű, díszített bronzkereszt ismert.⁶⁴ A szentes-nagyhegyi temető 84. sírjában kereszt díszítésű ereklyetartó került elő.⁶⁵ Szentés-Berekhát 145. sírban (7. kép) kereszt alakú bronzveret került napvilágra.⁶⁶ Csongrád-Kettőshalomról kereszt- és galambábrázolású bizánci csat (8. kép) került elő.⁶⁷ Kereszt alakban áttört bizánci csatok ismertek Hódmezővásárhely, Szőreg, Pécska temetőiből. A fenti tárgyak többsége olcsó, Bizáncból származó kereskedelmi áru volt. Hitvilági háttérük feltehetően nem volt. Más esetben keresztény szimbólumok jelentek meg egyes tárgyakon. Így Batajnicáról egy madár- és halábrázolásos fémsisak került napvilágra.⁶⁸ Mezőbánd 10., 13. és 34. sírjából bronzpántos, göm-

9. kép.
Ereklye- vagy amulett-tartó, bronzpántos
faszelencék
(BÓNA 1974. 30. rajz)

10. kép.

Bizánci bronzcsat áttört keresztáisszel (BÓNA 1974. 8. kép)

bölyű, fa ereklyetartók ismertek (9. kép).⁶⁹ Ezek a gepidák közötti szent- és ereklyekultusz lehetséges bizonyítékai voltak. Kuni-mund Sirmiumban 560 után vert pénzein vésett kereszteteket ábrázoltak. Ennek oka a sirmiumi ariánus gepida püspökség ittléte lehetett. E kevés számú tárgy azonban még nem bizonyítja a gepida nép kereszténységét.

A nemesek egy része által látszólag elfogadott ariánus keresztény hit a közemberek között nem vert gyökeret, megmaradtak őseik politeista, véres, apokaliptikus vallásánál. Az

írott források látszata szerint a 440-es évek gepida lakossága még pogány volt, de a VI. század közepén már ariánusokká váltak. A régészeti adatok azonban eddig még nem mutattak ki jelentősebb és tudatos keresztény megtérést. Az mindenesetre biztos, hogy a két vallás találkozása nem hozott véres összeütközést a gepidáknál. A germán vallás, mint az ősi politeista vallások általában, türelmes volt (10. kép).

A langobardokkal Pannóniába, majd Itáliába került, valamint a Bizáncba menekült gepidák ariánus keresztények maradtak vagy lettek. Az 568 után avar uralom alá került és a korábbi, részben ariánus vezetőréteg nélküli gepida falvak népe megőrizte pogány szertartásait, illetve visszatért azokhoz. Ehhez nyújt adalékot az a történelmi adat, hogy 582-ben Bookolabráss avar fősámán és hét pogány, gepida követője elmenekült Baján udvarából Bizáncba.⁷⁰ A Tiszánál maradt gepidák még gyakorolták ősi szokásaikat és megtartották régi ünnepeiket *Priskos rhétor* 599–600. évi hadjárata idején.⁷¹ Szórványos régészeti adatok is bizonyítják azonban a gepidák továbbélő pogány hitét. Kölked–Feketepusztán például egy Odin/Wotan ábrázolás került elő az avar uralom alatt élő és áttelepített gepidáknál.⁷²

JEGYZETEK

1. A vallástörténeti kutatások szerint sok germán törzs ismerte az isteni ikerpárt, így a gepidákhoz közelálló langobardok (Ibor-Agio) és vandálok (Raos-Raptos) is. BEHM-BLANCKE 1973. 149–150.
2. CAESAR 1.; SCHLETTE 1974. 180.
3. CAESAR 1.
4. DÖMÖTÖR 1970. 202–203.
5. TACITUS 7, 9–10.
6. TACITUS 9. Mercuriust Odin/Wotan, Herculest Thor/Donar és Marsot Tyr/Ziu istenekkel lehet azonosítani.
7. TACITUS 2–3.

8. DÖMÖTÖR 1970. 200.
9. Ez a fegyver jelenik meg az ún. Donar-buzogányként, mint kicsinyített amulett, a germán sírokból.
10. DÖMÖTÖR 1970. 200–218.
11. Lásd: G. DUMÉZIL: *Les dieux des Germains*. Paris 1959.; J. DE VRIES: *Altgermanische Religionsgeschichte* I–II. Berlin, 1956–57.
12. TACITUS 9.
13. TACITUS ; SCHLETTE 1974. 179–190.
14. SCHLETTE 1974. 179–180.
15. LAKATOS 1973. 54.
16. BÓNA 1974. 73–76.; NAGY 1993. 91.
17. Nagy Szent Gergely pápa *Dialogusa*iban említette meg (III. 27–28., IV. 22.). BÓNA 1993. 132.
18. BÓNA 1974. 79–80.
29. BÓNA 1974. 74–75.
20. KOVÁCS 1913. 384–386.
21. TACITUS 13.
22. RGA 11. Gepiden 2. 128.
23. CSALLÁNY 1961. 33.; NAGY 1993. 61.; NAGY 1997. 51.
24. E tárgytypus (balta, kalapács, buzogány) amulettként való szereplésének számos párhuzamát ismerjük az indoeurópai népeknél. Eredetük és védelmi funkciójuk mindenütt hasonló. BEHM-BLANCKE 1973. 151–152.
25. TÖRÖK 1936. 104., 116.
26. CSALLÁNY 1961. 40–41.
27. BÓNA 1993B. 132.
28. TÖRÖK 1936. 109.
29. Odin/Wotan szent madarai voltak *Hugin* (Gondolat) és *Munin* (Emlékezet), valamint nyolclábú lova, a *Sleipnir*.
30. BEHM-BLANCKE 1973. 160.; BÓNA 1974. 52.; NAGY 1997. 51–52.
31. CSALLÁNY 1941. Taf. 34. 3.; CSALLÁNY 1961. 59–62., XXXIX. t. 5., BÓNA 1974. 48–58.
32. CSALLÁNY 1961. 211., CCXLVI. t. 1.
33. CSALLÁNY 1941. Taf. 39. 2.
34. A pannóniai langobardoknál azonban jóval nagyobb számban fordul elő az I. germán állatstílus. HASELOFF 1981. II. 694.
35. BEHM-BLANCKE 1973. 153–154.; BÓNA 1974. 55–56., 79–80.; HASELOFF 1981. I. 216–230.; BÓNA 1993. 132.
36. LAKATOS 1973. 40.
37. BÓNA 1974. 79–80.
38. Ez fokozottan érvényes a gepidákra, akik hosszú vándorutat tettek meg a Kárpát-medencéig. Így tűnhetett el Njördrnek, a tenger istenének tisztelete a tenger közeléből a szárazföld belsejébe való vándorlással. SEVIN 1955. 101.
39. POHL 1980. 284.
40. SZÁNTÓ 1983. 149–156.
41. SCHMIDT 1939.; SEVIN 1955. 101–104.; ELIADE 1987.
42. LAKATOS 1973. 36.
43. SCHMIDT 1939., SCHMIDT 1941. 330.
44. Ez az egyik magyarázata annak, hogy a gót nyelvet értő keleti germánok miért az ariánus

kereszténységet vették fel először.

45. SZÁNTÓ 1983. 236–239. Az aquileiai zsinat a gótok arianizmusát *Gothica impietas*-nak nevezte. (ALFÖLDI 1938. 164.)

46. LAKATOS 1973. 20.

47. Az ő arianizmusukról Eugippius a *Vita Sancti Severini* c. 5. című művében írt.

48. BÓNA 1974. 76–80.; FANNING 1981. 241–258.; BÓNA 1993B. 133–134.

49. Az avar uralom alatt továbbélő germán (langobard, gepida stb.) lakosság ariánus kereszténységére a zamárdi avar kori temetőből került elő számos bizonyíték (rítus, kereszttek, ereklyetartók stb.). *Bárdos Edith* szíves szóbeli közlése.

50. ALFÖLDI 1938. 166.; BÓNA 1974. 76–78.; STUTZ 1980. 221.

51. LAKATOS 1973. 22–27.

52. ALFÖLDI 1938. 152–167.; THOMPSON 1966. 78. ff.; POHL 1980. 283–284.; SZÁNTÓ 1983. 241–242.

53. LAKATOS 1973. 12.

54. SZÁNTÓ 1983. 153. Magnus Maximus ellencsászár ifj. Valentinianushoz írt levelében Valens mursai püspököt teszi felelőssé a gótok arianizmusáért (*Epist. imper. pontif.* 39.). ALFÖLDI 1938. 152–167.

55. LAKATOS 1973. 22–27.

56. LAKATOS 1973. 86.; SEVIN 1955. 100.; BÓNA 1974. 73–76.; BÓNA 1993A. 56.

57. SEVIN 1955. 106.

58. Jó példa erre az ún. Heliand-eposz (IX. századi ószász költemény), ahol az Újszövetség germán miliőben jelent meg. Krisztus „herceg” a hegyiprédikációt egy népgyűlésen (thingen) tartotta. Mint égi király mutatkozott a lándzsa insígniával. Ez egyfajta *Interpretatio Germana* az *Interpretatio Romana* mintájára (SCHLETTE 1974. 178.).

59. POHL 1980. 283–285.

60. CSALLÁNY 1941. 128–140.; SEVIN 1955. 106.

61. CSALLÁNY 1932. 155–163.; RUSU 1959. 485–523.; NAGY 1997. 53.; NAGY 1998. 378.

62. HOREDT-PROTASE 1972. 211.; POHL 1980. 282.

63. CSALLÁNY 1961. 50–51., XXV. t. 13.

64. TÖRÖK 1936. 119.

65. CSALLÁNY 1941. 140.; CSALLÁNY 1961. 63., XXXIX. t. 4.

66. CSALLÁNY 1941. 140., CSALLÁNY 1961. 85., LXXIII. t. 13.

67. CSALLÁNY 1961. 225., CCXI. t. 10.

68. CSALLÁNY 1961. 238–239., CCLXXVII. t. 1., CCLXXVIII. t. 1.

69. KOVÁCS 1913. 294., 299–301.

70. LAKATOS 1973. 102–103.; BÓNA 1974. 73–76.; NAGY 1993. 61.

71. SEVIN 1955. 107.

72. KISS 1978. 57. ff.

**Cseh János–Gallina Zsolt–
Havassy Péter–M. Nepper Ibolya–B. Tóth Ágnes**

KATALÓGUS

ARANYTÁRGYAK

1. Aranygyöngy

V. sz.

Arany, vékony lemezből készített, felületén alig észrevehetően bordázott díszítésű, piciny lyukkal a palástján.

H.: 1,1 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.

(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.11.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER, sajtó alatt. (M. Nepper I.)

Kat. 1.

2. Fülbevaló pár

V. sz. középső harmada

Arany, sokszögű gombbal díszített, eredetileg kőbetétes volt, törött, deformált.

Karika h.: 3,2 cm, fej 1,3–2 cm

Szentes-Berekhát, 34. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.14.7–8.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 74., LXXII.

t. 5–6. (Gallina Zs.)

3. Fülkarika

V. sz. második fele–VI. sz. eleje

Arany, öntött, a fülbevaló szabályos kör, nyitott, hegyesedő végű, azaz ún. kifli alakú forma, sima felületű.

1,1x1,1 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

4. Nyaklánc

VI. sz. első fele

23 darabból áll: 5 db hengeres, bordázott aranylemezgyöngy, 18 db borostyán és barna üvegpasztagyöngy.

Aranygyöngyök h.: 1,7 cm, átm.: 0,9 cm

Szentes-Nagyhegy, 84. sír (Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.8.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 59., XL. t. 1;

BÓNA 1974. 100., 10. kép (B. Tóth Á.)

Kat. 4.

EZÜSTTÁRGYAK

5. Dénár

161–169

Ezüst, A: IMP L VERUS AUG,

R: PROV DEO IMP III COS II. Lucius Verus verete.

Átm.: 1,7 cm

Ártánd-Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.54.2. (M. Nepper I.)

Kat. 5.

6. Fibula pár

V. sz.

Ezüst, egytagú, oldalt hajlított lábú, felsőhúros. A kengyel és a láb két szélén benyomott háromszögekből álló díszsorral.

H.: 4,1x0,7–1,5 cm

Ártánd-Kisfarkasdomb, 7. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.77.80.3.

Irod.: ISTVÁNOVITS-MESTERHÁZY-

M. NEPPER 1996. 116.
(M. Nepper I.)

7. Fibula pár

V. sz.

Ezüst, aranyozott, ékvéséses. A fibula párt ezüstlánc és kapcsoló szerkezet kötötte össze, a láncon három szem, korong alakú borostyángyöngy.

7,2x3,3 cm

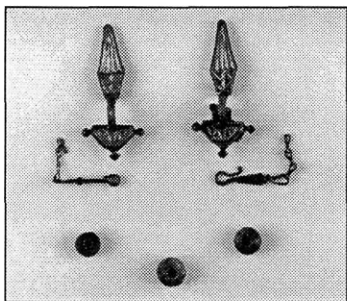
Ártánd-Nagyfarkasdomb, 185. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.77.122.2.

Irod.: ISTVÁNOVITS-MESTERHÁZY

-M. NEPPER 1996. 114.

(M. Nepper I.)

Kat. 7.

8. Érem

V. sz.

Ezüst, rossz anyagú, vas kapcsolószerkezettel.

Átm.: 1,7 cm

Ártánd-Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.61.1. (M. Nepper I.)

9. Sarucsatok

V. sz.

Ezüst, kerek, megvastagodó karikájú, a karikára ráhajló peckű.

Átm.: 1,5x1,5 cm, 1,5x1,6 cm

Ártánd-Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.62.5-6. (M. Nepper I.)

10. Csát

V. sz.

Ezüst, nyitott testű, D alakú, megvastagodó karikájú, ráhajló végű.

Átm.: 2x1,9 cm

Ártánd-Kisfarkasdomb, 30. sír
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.77.99.1.

Irod.:

ISTVÁNOVITS-MESTERHÁZY-M.

NEPPER 1996. 116. (M. Nepper I.)

11. Csát

V. sz.

Ezüst, kis méretű, félkör átmetszetű, karikája másodlagos felhasználású, a pecke a fejre ráhajló.

Átm.: 1,3 cm

Ártánd-Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.65.1. (M. Nepper I.)

12. Csát

V. sz.

Ezüst, ovális alakú, megvastagodó karikájú, tüskéjének közepén kiugró gerinc fut végig. A pecek hegye madárcsőr-szerűen meghajlik, s hármas mély rovátkolással díszített.

Átm.: 2x1,3 cm

Ártánd-Nagyfarkasdomb, 191. sír
(HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.67.3.

Irod.:

ISTVÁNOVITS-MESTERHÁZY-

M. NEPPER 1996. 115. (M. Nepper I.)

13. Tű

V. sz.

Ezüst, kis méretű.

H.: 2,8 cm

Ártánd-Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.67.5. (M. Nepper I.)

14. Fibula pár

V. sz. középső harmada

Ezüstlemezes feje félkör-, lába lekerítet, erősen nyújtott ötszögalakú.

Kengyele ívelt, háztetőszerűen hajlított lemezből készült. A kengyel végeinek a fej- és láblemezhez való

illesztését két, aranyozott ezüst, indás mintájú, rászögezett lemezke takarja. A fejlemez két oldalán vésett, indás díszű merevítőbordák, eredetileg 3-3 gombbal. A fejlemez tetején állatfejes gomb, alatta két madárfejből komponált, aranyozott ezüst lemezrátét. A kengyelen és a láblemez szélén filigránutánzat látható.

27,2x11,6 cm

Gyulavári (Békés m.)

MNM. Ltsz.: 1/1943.1.

Irod.: FETTICH 1945. 64-71.

(B. Tóth Á.)

15. Csat

V. sz. középső harmada

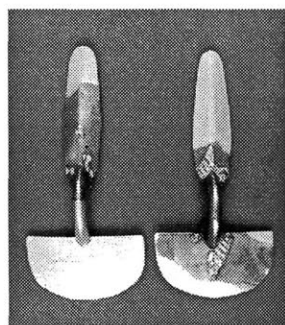
Ezüst, ovális csatkarikája két tátott szájú, rekeszbe foglalt piros kövekkel díszített szörnyfejen végződik. A ráhajló pecek szintén kőbetétes, állatfejes végű. A csattest téglalapalakú, a két lemezt 4 db félgömbölyű fejú szegecs rögzítette. A csattest közepén hatszirmú, bekarcolt virág, körülötte vonalas keret.

11,5x5,4 cm

Gyulavári (Békés m.)

MNM. Ltsz.: 1/1943.2.

Irod.: FETTICH 1945. 64-71. (B. Tóth Á.)

Kat. 16.

16. Fibula pár

V. sz. középső harmada

Ezüstlemezes, öntött, majd kalapálással formált, a félköríves rugó- és

trapéz formájú láblemezen, valamint a kengyel tövében poncolt díszítésű, háromszög alakú, aranyozott, ezüstlemezek. Mindkét darab töredékes, hiányos, kiegészített.

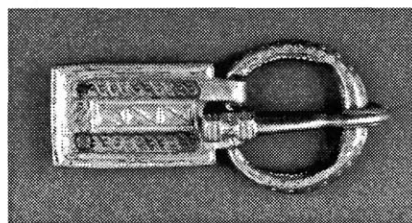
Eredeti h.: 14 cm, fejlap sz.: 6,5 cm

Hódmezővásárhely-Sóshalom

(Csongrád m.)

TJM. Ltsz.: 55.22.1-2.

Irod.: NAGY 1984. 218-226. (*Gallina Zs.*)

Kat. 17.

17. Csat

V. sz. középső harmada

Ezüst, aranyozott háttérű, öntött dízscsat. A csatkarikán, a túske végén, a pecek tövé, bordák között poncolt díszítés. Stilizált állatfej alakú, szemöldök- és orrábrázolásos vége ráhajlik a kiszélesedő karikára. A téglalap formájú csattest felső lapját poncolt pontsorok, ezen belül ónberakásos spirálmotívum és közepén granulációsorral keretezett ékvésés díszíti. A hátlap díszítetlen ezüstlemez. Hiányos, kiegészített.

H.: 7,7 cm, karika átm.: 3,1 cm,

csatlemez sz.: 2,1 cm

Hódmezővásárhely-Sóshalom

(Csongrád m.)

TJM. Ltsz.: 55.22.3.

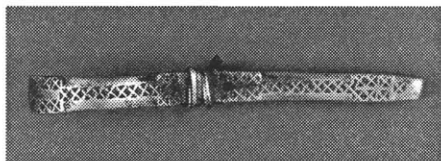
Irod.: NAGY 1984. 218-224. (*Gallina Zs.*)

18. Fülbevaló

V. sz. középső és utolsó harmada

Ezüst, lekerekített sarkú, kocka alakú gombbal díszített fülbevaló. A

gomb három oldalán lapos, kerek almandinkövek. Karikája törött.
Átm.: 3 cm, csüngő átm.: 0,8 cm
Szentcsanak-Kökényzug, 29. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 55.16.4.
Irod.: CSALLÁNY 1961. XIV. t. 5.
(Gallina Zs.)

Kat. 19.

19. Fibula

V. sz. első fele-középső harmada
Ezüst, aláhajlított lábú fibula. Lábát tűtartóként alakították ki, a kengyel tövére drót van csavarva. A spirális rugószerkezetből indul ki a tű. Felső felületén háromszög alakú, négyzetekbe rendezett rovátkolt egy vagy két cellás motívumsor.
8,8x1,5 cm
Csongrád-Kettőshalom (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 72.76.2.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 225., CCXI. t. 2. (Gallina Zs.)

20. Csát

V. sz. második fele
Ezüst, aranyozott, ékvéséses díszcsát. A csátkarika madárfejekben végződik, a kerek szemrekeszekben almandin betét, a tövis végén félhold formájú madár szemek, vége csőr alakban hajlik a karikára. A csátlemez felületén két négyzet alakú, keretelt mezőben és körülötte három oldalon ékvéséses díszítés.
Kistelek (Csongrád m.)
Teljes h.: 8,6 cm, csátlemez sz.: 3,6 cm, kengyel h.: 3,7 cm, sz.: 5,1 cm
KJM. Ltsz.: 55.11.2.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 227., CVC. t. 10. (Gallina Zs.)

21. Csát

V. sz. második fele
Ezüst, C alakú. A gerincelt tövis éles szögben hajlik a karikára.
3,8x2,3 cm
Csongrád-Kettőshalom (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 72.76.8.
Irod.: CSALLÁNY 1961. CCXI. t. 8.
(Gallina Zs.)

22. Csát

V. sz. második fele
Ezüst, keresztben bordázott kerek karikájára ráhajlik az állatfejes végű pecék. A majdnem négyzetes alakú szíjszorítólemez eredetileg 7 db fél-gömbösfejú szegecs rögzítette, a lemezt három sorban hullámos-zegzugvonalas véset díszíti.
8x4,1 cm
Gyula környéke, Körös-part (Békés m.)
MNM. Ltsz.: 54.1.2.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 114., CCV. t. 3.
(B. Tóth Á.)

Kat. 23.

23. Fibula

V. sz. második fele-VI. sz. első harmada
Ezüst, aranyozott, ékvéséses relief-

Kat. 2.

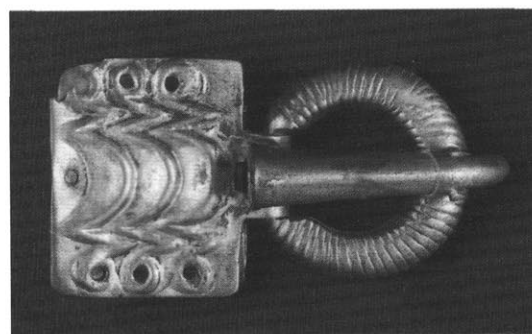
Kat. 4. (részlet)

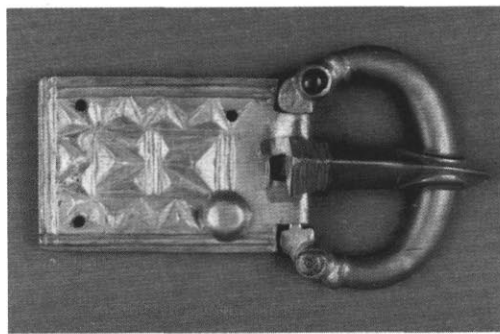
Kat. 4.

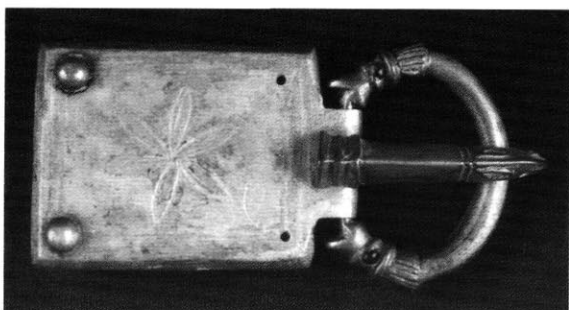
Kat. 14.

Kat. 15.

Kat. 20.

Kat. 22.

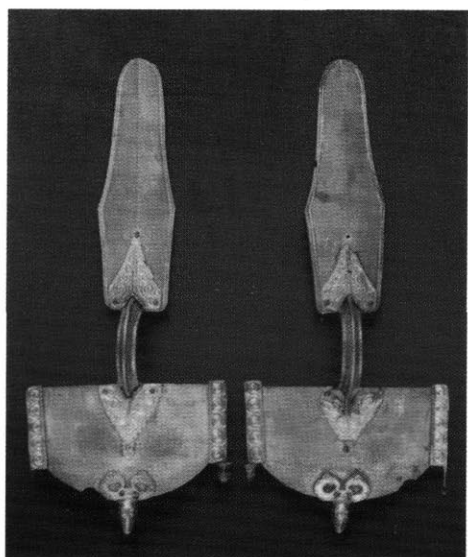
Kat. 22. (részlet)

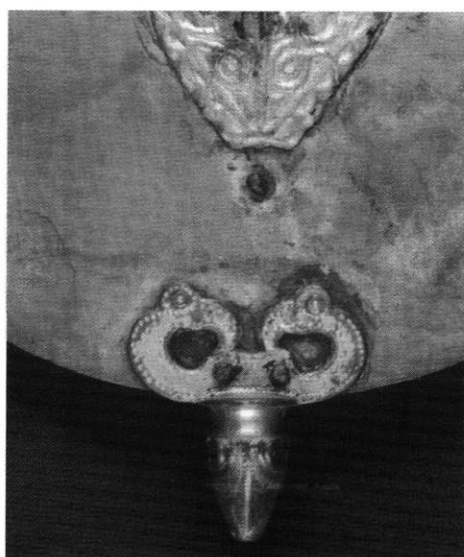
Kat. 26.

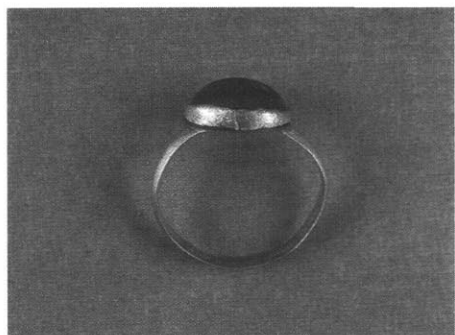
Kat. 27.

Kat. 29.

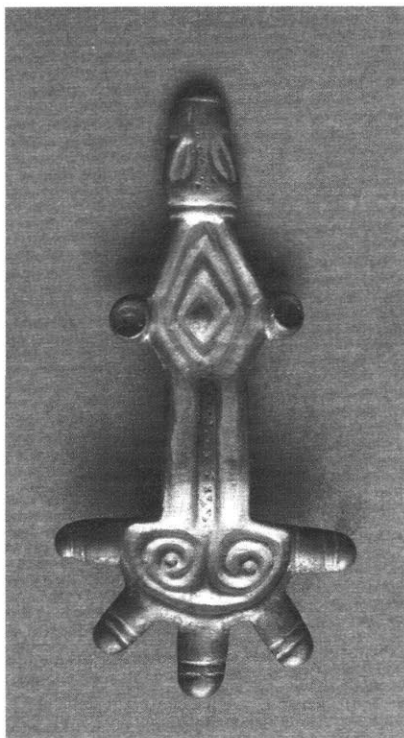
Kat. 29. (részlet)

Kat. 31.

Kat. 35.

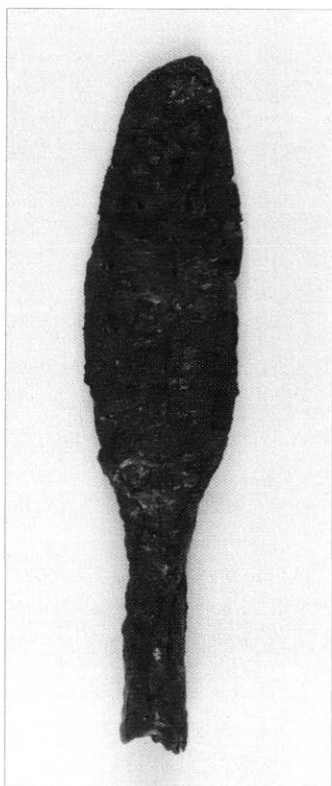
Kat. 32.

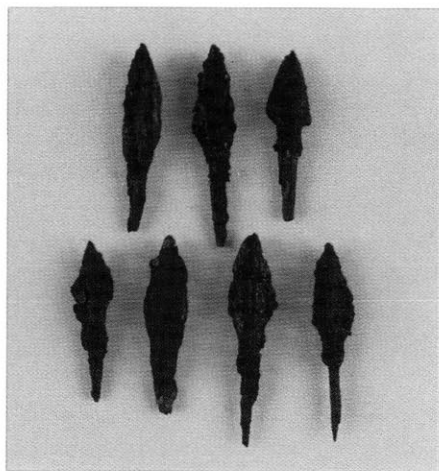
Kat. 41.

Kat. 42.

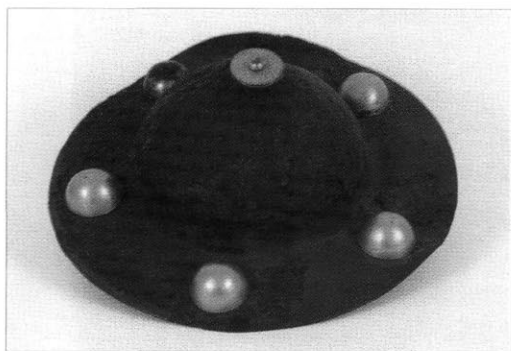
Kat. 54.

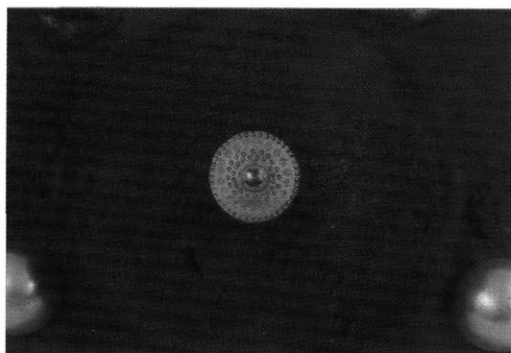
Kat. 56.

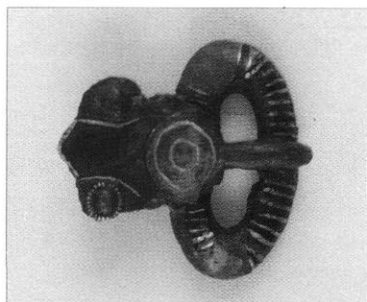
Kat. 66.

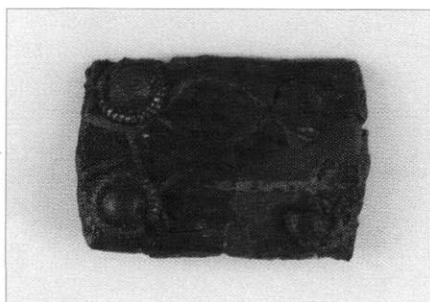
Kat. 71.

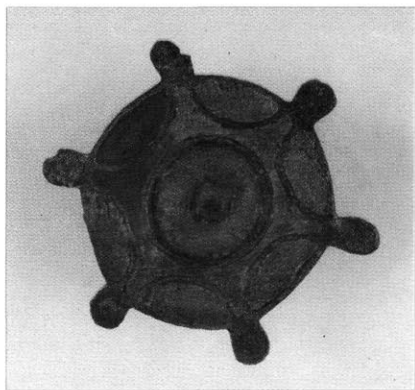
Kat. 71. (részlet)

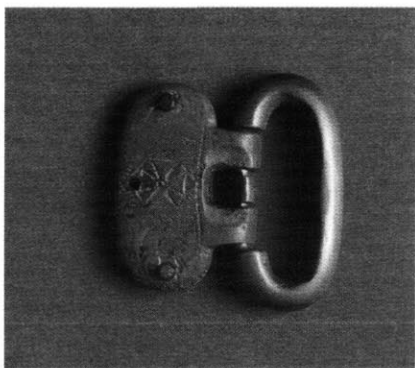
Kat. 76.

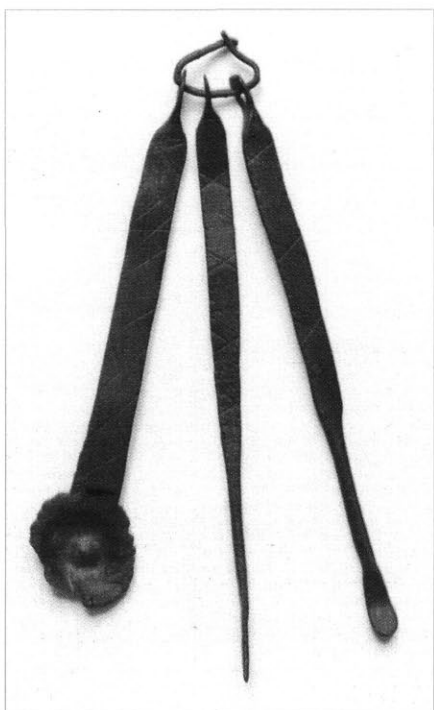
Kat. 77.

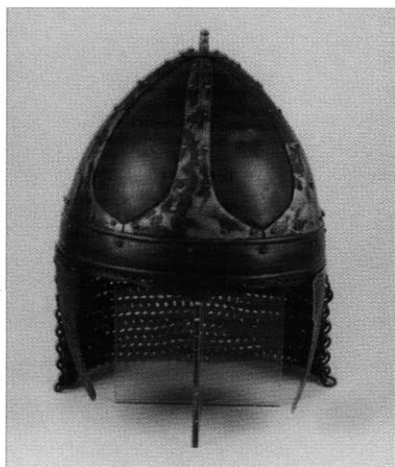
Kat. 78.

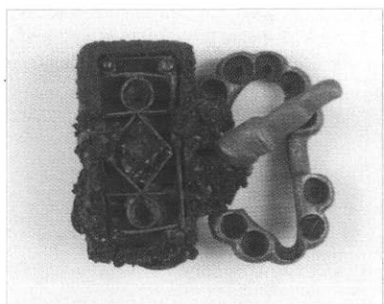
Kat. 86.

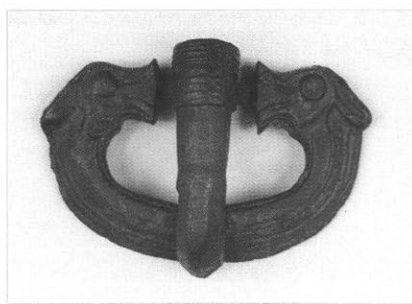
Kat. 89.

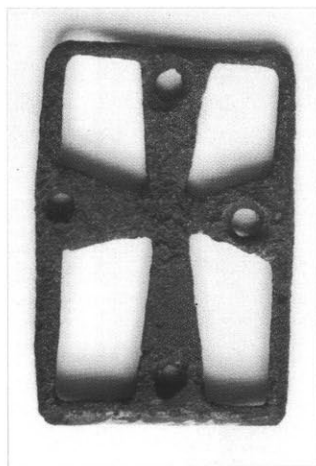
Kat. 90.

Kat. 98.

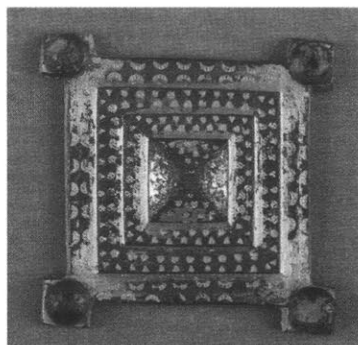
Kat. 96.

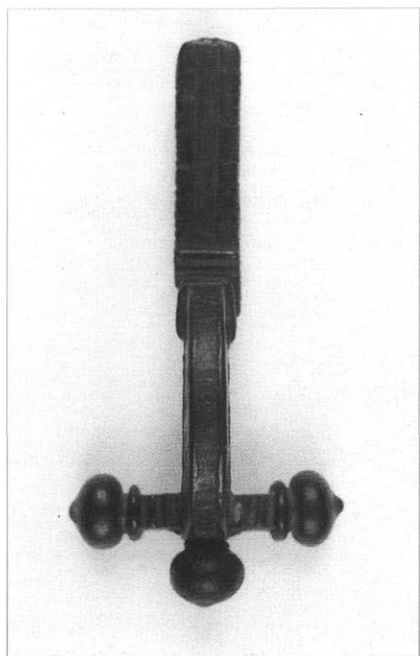
Kat. 94.

Kat. 99.

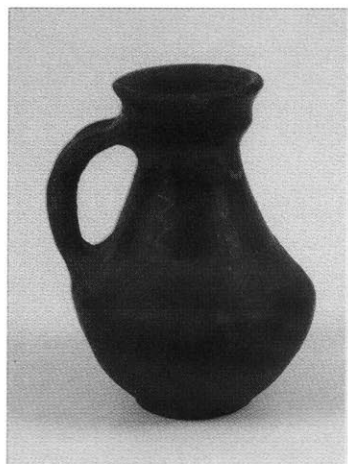
Kat. 120.

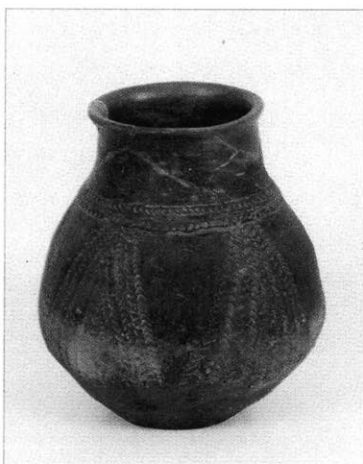
Kat. 108.

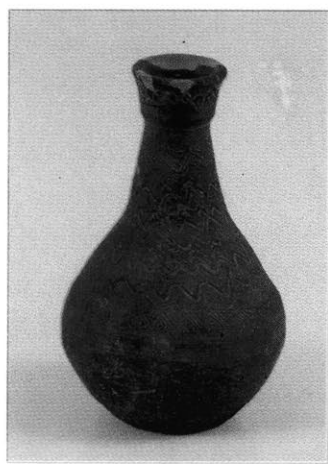
Kat. 114.

Kat. 121.

Kat. 141.

Kat. 134.

Kat. 127.

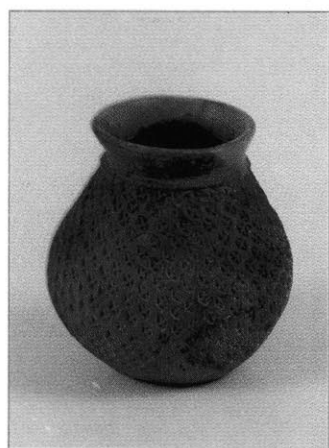
Kat. 163.

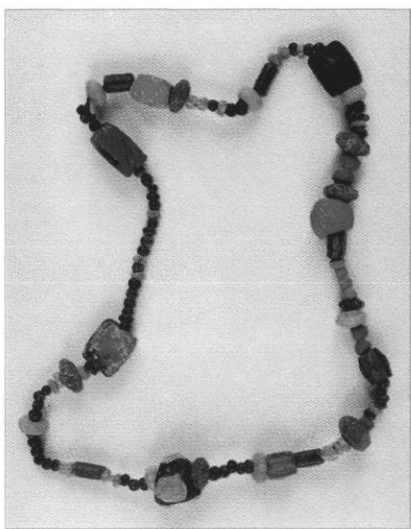
Kat. 128.

Kat. 167.

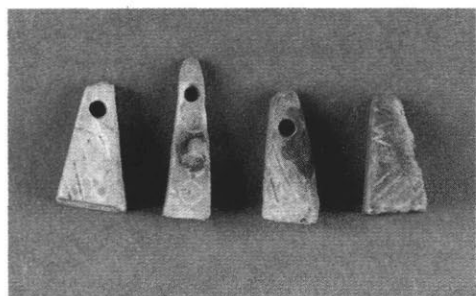
Kat. 146.

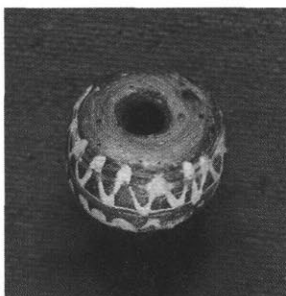
Kat. 188.

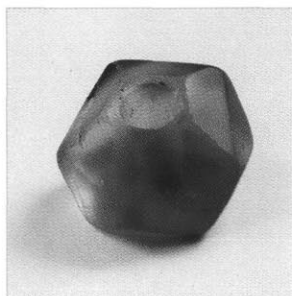
Kat. 212.

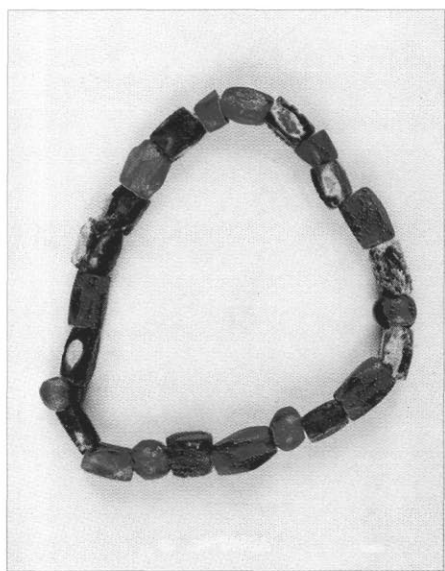
Kat. 211.

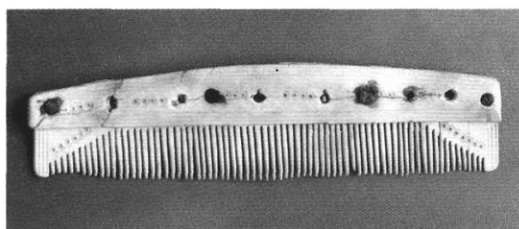
Kat. 184.

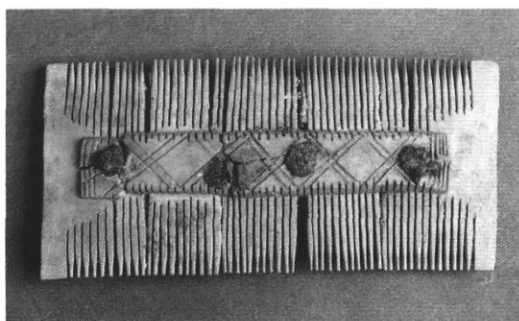
Kat. 206.

Kat. 189.

Kat. 215.

Kat. 205.

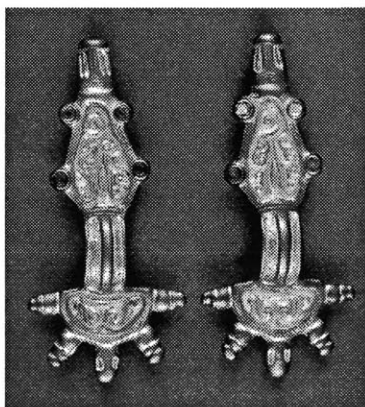
fibula. A félköríves rugólemezhez három bordával tagolt gomb járul, felületén inda- és ékvéséses háromszög minta. A túlemez rombusz alakú, közepén ferde rácsmintával, szélén két kerek rekesz, bennük piros almandin, végén kerek rekeszben zöld üvegpasztagyöngy.

5,5x1,9–2,7 cm

Szentes-Kökényzug, 66. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.16.73.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 35., XIII. t.
2–3. (Gallina Zs.)

Kat. 24.

24. Fibula pár

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

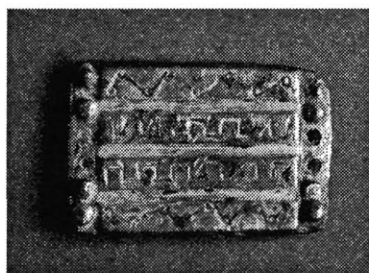
Ezüst, aranyozott, spiráldíszes, rugólemez félkör alakú, szélén öt gomb, kimélyített mezejében S formájú, bordával tagolt indadíszítés. A túlemez rombusz formájú, benne két soros, halvány S alakú minta, szélén két kerek rekesz, amelyekből kiestek a kövek. Bordával tagolt állatfejben végződik. A rugó- és túlemez szélén és a kengyel középszalagján két soros, egymással szembe forduló, háromszög alakú nielló minta.

8,6x4,4 cm

Szentes-Kökényzug, 81. sír

KJM. Ltsz.: 55.16.44–45.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 38., XVIII. t.
4–5; BÓNA 1974. 101., 25. kép
(Gallina Zs.)

Kat. 25.

25. Veret

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Ezüst, lapos, téglalap alakú, szélén 6–6 szeglyukkal. A veret négy mezőre osztott három, aranyozott hátterű mélyítéssel, szélén bekarcolt cikcakk, köztük zeg-zug mintával.

2,9x1,9 cm

Szentes-Kökényzug, 68. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.82.200. (Gallina Zs.)

26. Fibula

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Ezüst, gazdagon aranyozott, spiráldíszes, rugólemez félköríves, lemezyírt belső mezőjében S alakú minta, széléhez öt tagolt gomb csatlakozik. Túlemez rombusz alakú, belső mezejében S alakú, vésett motívumsor, a lemez végén vadkanfej. A rugó- és túlemez szélén két soros, egymással szembe helyezkedő, háromszög alakú niellóberakások.

8,5x2,2–4,4 cm

Kistelek (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.11.3.

Irod.: TÖRÖK 1936. 138.;

CSALLÁNY 1943. 29.; CSALLÁNY

1961. 227. CVC. t. 9. (*Gallina* Zs.)

27. Fibula

V. sz. második fele–VI. sz. első fele
Ezüst, aranyozott, öntött, spiráldíszes, rugólemeze félkorongos, szélén öt állatfej alakú gomb. Túlemez rombusz alakú, kiszélesedésénél és vége felé két-két kerek, kiugró rekesz, bennük laposra csiszolt almandinkövek, vége a gombokhoz hasonló állatfejben végződik. A fej, láb és kengyel lemélyített mezőiben vésett spirálmotívum. Az állatfejek orrgerincén, a fej, láb szélén és a kengyel középboráján két soros, szembenálló, háromszög alakú niellóberakások.

7,7x4,5 cm

Szentes-Kökényzug, 29. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.16.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. XIV. t. 6.
(*Gallina* Zs.)

28. Fibula pár

V. sz. második fele–VI. sz. első fele
Ezüst, aranyozott, félköríves rugólemező, szélén négy tagolt, közepén állatfej alakú gomb, a fejlemez lemélyített felületén S alakú indadíszítés. A kengyel kimélyített szalagján pontolt cikk-cakk, szélén niellóberakás található. A túlemez rombusz alakú, belső, mélyített mezejében indaminta, szélén négy, kiugró rekesz, benne almandinkövek, végén állatfej.

8,6x3,9 cm

Szentes-Kökényzug, 50. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.16.18–19.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 31., VIII. t. 3–4. (*Gallina* Zs.)

29. Fibula pár

V. sz. utolsó harmada

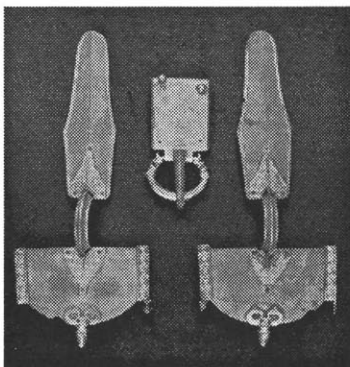
Ezüst, aranyozott, a félkör alakú fejlemez két oldalán stilizált madárfej, a fej és a láb végén állatfej látható. A fejlemez spirális, a láblemez rombusz alakú vésetek díszítik.

7x2,3 cm

Gyula környéke, Körös-part (Békés m.)

MNM. Ltsz.: 54.1.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 114., CCV. t. 1–2. (*B. Tóth Á.*)

Kat. 22., 29.

30. Fibula

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. első harmada

Ezüst, aranyozott, spiráldíszes, félköríves rugólemező, közepén levő mezőben vésett spirálminta, szélén öt gomb. A túlemez rombusz alakú, mélyített mezejében indamotívum, szélén kiugró rekeszek almandinkövekkel, végén állatfej. A rugó és túlemez szélén két soros, szembenálló, háromszög alakú nielló minta.

7,7x2,4 cm

Csongrád-Kettőshalom (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 72.76.12.1–2.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 225., CCXI. t. 14–15. (*Gallina* Zs.)

31. Gyűrű

V. sz. utolsó negyede–VI. sz. első negyede

Ezüst, karikája pántszerű, kiszélesedő, nyitott végeit ovális lapra forrasztották fel. A töredékes tartószalagban vörös színű, domborúra csiszolt gránát/almandin féldrágakő ül. 2,4x2,2 cm

Szolnok-Zagyvart (Alcsi), VII/17. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

32. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első harmada

Ezüst, aranyozott, geometrikus díszítésű, rugólemeze félköríves, kettős spirál mintával díszített, szélén öt gomb. A kengyel középszalagján két soros, szemben álló, háromszög alakú niellómintá. Túlemez rombusz alakú, tagolt, belső mezejében rombusz alakú minta, két szélén kiugró rekesz, kövei kiestek, végén állatfej.

6,8x3,6 cm

Szentes-Nagyhegy, 22. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 57.8.159.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 49., XXVII.

t. 9. (Gallina Zs.)

Kat. 33.

33. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első harmada

Ezüst, aranyozott, geometrikus díszítésű fibula. A félköríves rugólemez felületén párhuzamos vonalakból álló pálcaminta, szélein öt tagolt

gomb, rajtuk háromszög alakú rekeszek. A rombusz alakú túlemezemen rombusz minták, két szélén kerek rekeszek, végén tagolt állatfej. Az állat orrán, a fej- és láblemez szélein és a kengyel széles középbordáján szembeforduló, háromszög mintás niellóberakások sorakoznak.

8,4x1,8–2,9 cm

Szentes-Berekhat, 274. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 54.1.454.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 94–95.,

LXXV. t. 4. (Gallina Zs.)

Kat. 34.

34. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első harmada

Ezüst, aranyozott, spiráldíszes, a félköríves rugólemez szélén öt gomb, belső mezejében leegyszerűsített, kör-vonalas minta, peremén egymással szemben elhelyezkedő, háromszög alakú niellóberakások. A túlemez rombusz alakú, lemélyített mezejében S alakú indamotívum, kiszélesedésénél rekeszek, végén bordázott nyakú állatfej.

10x5,4 cm

Szentes-Nagyhegy, 64. sír

(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.15.66.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 54., XXXVI.

t. 2; BÓNA 1974. 101., 23. kép

(Gallina Zs.)

35. Fülbevaló pár

V. sz. vége–VI. sz. eleje

Ezüst, a nyitott, sima felületű fülű dísz csaknem egyforma, a karikák egyik vége elvékonyodó, a másikon lecsapott sarkú kocka (sokszög alakú), tömör, kopottas? öntvények ülnek.

3x2,6 cm, 2,9x2,7 cm

Szolnok–Zagyva-part (Alcsi), VII/19. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

36. Tű, pecsételt díszítéssel

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Ezüst, egyik fele hegyes, pálcaszerű, a másik hosszúkás háromszög formájú. Ennek egyik oldalán két sorban, zezzug vonalban, mélyített sávokban ülve, beütögetett, plasztikus pontok futnak.

7,7x1 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

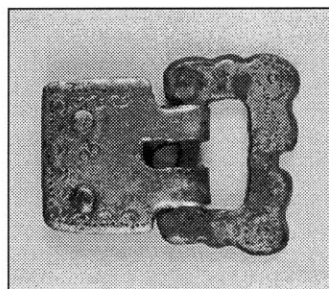
37. Sasfejes csat

VI. sz. első fele

Ezüst, aranyozott, négyzet alakú csatlemez, négy sarkán vörös kövek, a kereten egymással szemben levő, háromszög alakú niellóberakások. A lemez belső díszítése tektonikus négyzetekből áll, melyet kötélfonal minta és bordázott sávok kereteznek, ezen belül egy kiszélesedő szárú, bizánci kereszt, a szárak közötti rekeszekben csepp alakú vörös kőbetétek. A csatlemez a madárfejjel együtt öntötték ki, ami ívelt oldalú, trapéz alakú nyakkal kapcsolódik a csattesthez, díszítetlen. Szemét kerek, vörös kő képezi.

csattest: 5,2 x 5,3 cm, sasfej h.: 4,3 cm
Szentcs-Nagyhegy, 77. sír (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 55.11.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 57., XXXII. t. 2., XXXIII. t. 1; BÓNA 1974. 101., 15. kép (Gallina Zs.)

Kat. 38.

38. Csát

VI. sz. első fele

Ezüst, szögletes karikájú, melynek karéjait két szembenéző madárfej adja. Szíjszorító lemeze szintén téglalap alakú, két félgömbölyű szög rögzítette. Ráhajló peckű, a szorítólemez poncolt díszű.

2,5x2 cm

Szentcs-Nagyhegy, 84. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.18.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 63., XL. t. 12. (B. Tóth Á.)

39. Csát

VI. sz. első fele

Ezüst, ovális karikájú, pecke a karikájára hajló, pajzsos tövisű.

2,1x1,5 cm

Szentcs-Nagyhegy, 84. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.19.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 62., XL. t. 13. (B. Tóth Á.)

40. Csát

VI. sz. első fele

Ezüst, egybeöntött kerettel és testtel. Szíjzáró kerete négyszögletes, melyre hajlott végű, ún. pajzsban záródó tüske fekszik rá. A szíjbefogó rész egybeöntött, hosszúkás, oldalán és végén profilált. Az ún. rögzítő füles típusú csat hátoldalán három átfúrt fülecske található.

5,2x2,3 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

41. Fibula

VI. sz. első fele

Ezüst, aranyozott, félkorongos fejét eredetileg 9 gombbal látták el. Lábanak szélessége megegyezik a kengyelével. Rekeszsorba foglalt gránátkövekkel, valamint vésett spirálisokkal és S-alakokkal díszítették.

7,6x3,7 cm

Kiszombor-"B" temető, 247–248. sír

MFM. Ltsz.: 53.5.551.

Irod.: BÓNA 1974. 102., 28. kép

(B. Tóth Á.)

42. Fibula

VI. sz. első fele

Ezüst, aranyozott, ún. „egyenlőkarú” fibula. Gazdag vésett díszítésű: a nyelv alakú lemezek szélein az I. germán állatstílus elemei, a lemezeken pedig állatfejek láthatók. A kengyel és a lemezek felületét spirálindás, vésett díszítés fedi. Az egyik lemez vége letörött.

13,5x3,9 cm

Szentes-Nagyhegy, 84. sír

MFM. Ltsz.: 53.55.23.

Irod.: BÓNA 1974. 102., 29-30. kép

(B. Tóth Á.)

43. Erekllyetartó

VI. sz. első fele

Ezüst, aranyozott, téglatest alakú, lapos doboz formájú, négy szög tartotta össze. Előlapján poncolt díszítés: egyenlőszárú kereszt keretben. Felül téglalap alakú függesztő füle van, alul két kis levél alakú csüngő látható rajta.

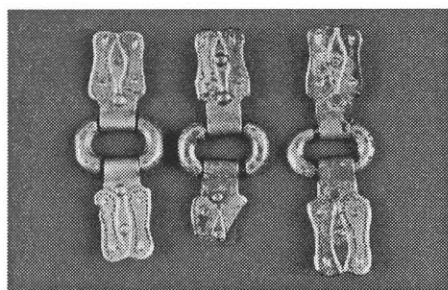
5,6x4,3 cm

Szentes-Nagyhegy, 84. sír (Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.20.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 63., XXXIX. t. 4;

BÓNA 1974. 101., 11. kép (B. Tóth Á.)

Kat. 44.

44. Karikák és lemezpántok

VI. sz. első fele

Ezüst, aranyozott, ovális karikák két-két, karéjos szélű szíjszorító lemezzel, amelyek felülete poncolt mintával díszített (3 db).

H.: 4,9 cm

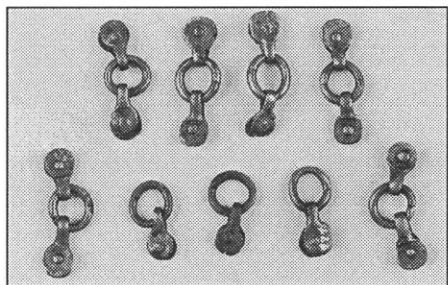
Szentes-Nagyhegy, 84. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.21.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 62., XXXIX.

t. 1–3. (B. Tóth Á.)

Kat. 45.

45. Karikák és lemezpántok

VI. sz. első fele

Ezüst, kerek karikák, 2-2 kerek alakú, díszítetlen szíjszorító lemezzel (9 db).

H.: 2,9 cm, átm.: 1,1 cm

Szentes-Nagyhegy, 84. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.22.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 63., XXXIX.

t. 12–16, 22–25. (B. Tóth Á.)

46. Szíjvégek

VI. sz. első fele

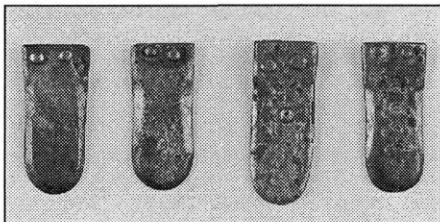
Ezüst, nyelv alakú, 3 db poncolt-mintázatú, 1 db díszítetlen.

H.: 2,3 cm

Szentes-Nagyhegy, 84. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.17.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 62., XXXIX.
t. 17–20. (B. Tóth Á.)

Kat. 46.

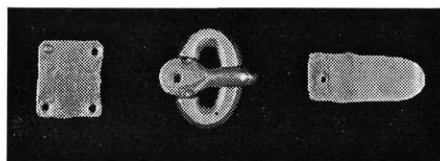
47. Csát és övveretek

VI. sz. második–harmadik negyede
Ezüst, az övgarnitúra 4, esetleg csak
3 darabból tevődik össze, úgymint a
zárószervezetből és a díszlemezek-
ből. Az előbbi masszív ezüstöntvény,
facettált kerettel. A ráhajló „pecsek”
töve ún. pajzsos típusú. A díszítetlen
ezüstlemezek egyike négyszögletes,
sarkaiban szegecsekkel, illetve azok
helyeivel. A garnitúrához két pro-
filált szélű, nyelv alakú, egyszeges-
ceses szíjvég tartozik.

3,1x2,9 cm, 2,3x1,9 cm, 3,6x1,5 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 47.

48. Csát

VI. sz. közepe

Ezüst, pajzstüskés típusú, szíjzáró
kerete vaskos, sima ezüstlemez, a-
mely alatt bronzmag található. A

tüske elől ráhajlik a keretre, hátul
pajzsszerűen végződik és a bá-
zishoz kampósnyúlvánnyal rögzí-
tített.

3,7x3,2 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

VASTÁRGYAK

49. Kard

V. sz.

Vas, egyenes, széles pengéjű, kétélű.
Rajta a fatok és az azt borító bőr
maradványaival. Kiegészített.

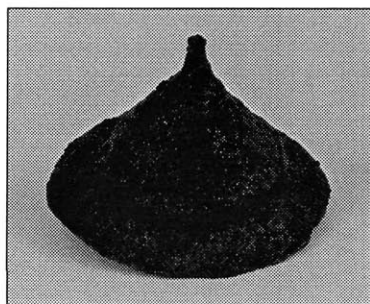
85,7x5,1cm

Hajdúszoboszló–Bajcsy-Zs. u. 60.

(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.18.

Irod.: ISTVÁNOVITS–M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

Kat. 50.

50. Pajzsdudor

V. sz.

Vas, széles, enyhén lejtős peremű,
palástja hengeresen indul, enyhe
élben megtörik, s íveltén kicsúcs-
sodik. Tompa tövis zárja. Kiegészít-
tett.

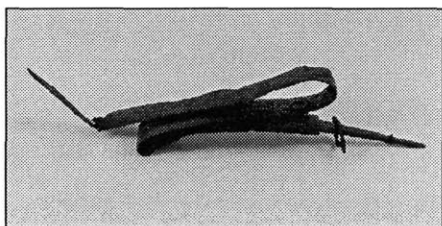
M.: 11,25 cm, átm.: 17,3x16,5 cm

Hajdúszoboszló–Bajcsy-Zs. u. 60.

(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.19.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

Kat. 51.

51. Kard

V. sz.

Vas, összehajtogatott, széles pengéjének él felőli részén bemélyített árok húzódik végig. Markolatán egy szegecs.

91x5,3 cm

Ártánd-Kisfarkasdomb, 28. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.77.97.3.

Irod.:

ISTVÁNOVITS-MESTERHÁZY-M.
NEPPER 1996. 117. (M. Nepper I.)

52. Lándzsa

V. sz.

Vas, levél alakú, hosszú nyélcsővel.
32,6x4 cm

Ártánd-Kisfarkasdomb, 32. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.101.3.

Irod.:

ISTVÁNOVITS-MESTERHÁZY-M.
NEPPER 1996. 116. (M. Nepper I.)

53. Lándzsa

V. sz.

Vas, fűzfalevél alakú, köpűs.

37x4 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.16.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

54. Lándzsa

V. sz.

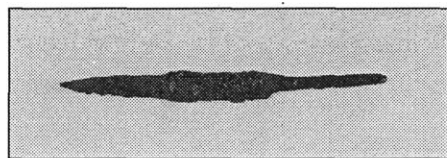
Vas, babérlevél alakú, köpűs, melyet
laposfejű bronzszegecs dőf át.

H.: 26,7 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.17.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

Kat. 55.

55. Kés

V. sz.

Vas, hosszú, egyenes, vékonypengéjű,
hosszú nyéltővisű, ép.

18,1x1,7 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV. 90.4.10.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

56. Nyílhegyek

V. sz.

Vas, három élű, hosszú vágó éllel (7
db).

Átlagos h.: 5,6-7,4 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.12.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

57. Horog

V. sz.

Vas, nagyméretű, vasból kalapált,
rajta átütve négyszögletes átmet-
szetű bronz nűt, amely az övhöz
erősítette.

M.: 5,5 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.6.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

58. Szemöldökcsipesz

V. sz.

Vas, lapátszerűen kiszélesedő végekkel. (Hozzárendelés: a IV.90.4.8. számon leltározott három ovális szemből álló vasláncához.)

H.: 4,25 cm

Hajdúszoboszló-Bajcsy-Zs. u. 60.

(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.7.

Irod.: ISTVÁNOVITS-M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

59. Tőr

V–VI. sz. közepe

Vas, egyélű, egykori hüvelyéhez bordázott, két, ezüst függesztőszalag járult, amelyek ezüstszegekkel voltak a hüvelyhez és függesztőfülekkel az övhöz erősítve, végén U alakú, ezüst koptató. Famaradványok a tuskén és a penge felső részén. Töredékes.

H.: 22,5 cm

Szentes-Nagyhegy, 32. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 57.8.223.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 51., XXX. t.
16. (Gallina Zs.)

60. Pajzsdudor

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Vas, lapos kúp alakú, tetején 1,8 cm hosszú hegy (antenna) található. A dudort keskeny, ferde állású perem keretezi.

M.: 6 cm, átm.: 18 cm, pá.: 2 cm

Szentes-Berekhat, 66. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.14.34.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 78., XC. t.
12. (Gallina Zs.)

61. Kard

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. középső harmada

Vas, hosszú, kétélű (spatha), támadó nehézfegyver. Vége felé keskenyedő markolatvasa a pengével derékszögben találkozik. A súlyos penge csak a csúcsához közel válik keskennyé. Rajta a fa kardhüvely maradványai figyelhetők meg.

88,3x5,6 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

62. Lándzsahegy

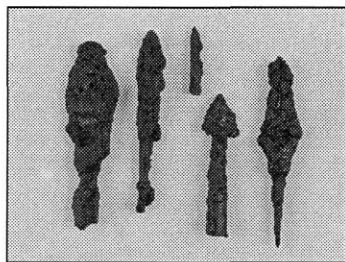
V. sz. utolsó harmada–VI. sz. középső harmada

Vas, a támadó (szál) fegyver szereleke zömök, vaskos forma. Hegyes-ovális szűrő-, illetve vágólappal, azaz pengével és kónikus, zárt nyélbefogó köpürésszel kovácsolták. A két rész aránya 2:1.

21,5x4,7 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 63.

63. Nyílcsúcsok

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. középső harmada

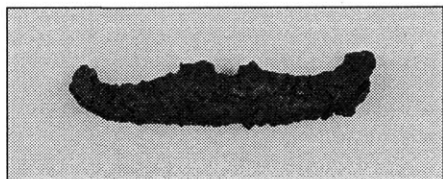
Vas, az öt darabos kollektív első két vashegye háromélű (szárnyú), tuskés típusú, a harmadik ugyanilyen rögzítésű, de kétélű, rombusz alakú lap-

pal. A negyedik és az ötödik az ún. nyitott, hasított köpűs változathoz tartozik, az egyik megközelítően levél alakú, a másik háromszögletű, szakállas fejfel kovácsolt.

H.: 7x 9–9,3 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 64.

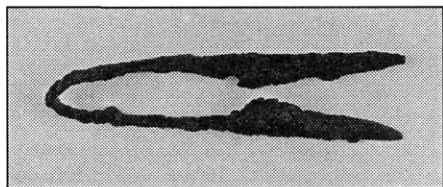
64. Tűzcsiholó

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. közepe
Vas, a hosszúkás, ívelt hátú szikracsi-
holó készség középső része kiszé-
lesedő, két vége tipikus módon föl-
felé, illetve befelé hajlik. Egyik ol-
dalán egyszerű textillenymatot ör-
zött meg a vasrozsda.

9,3x2,1 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 65.

65. Olló

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. közepe
Vas, az eszköz egyszerű, a mai juh-
nyíró ollókra emlékeztető. A fogó-
rész kis ívben visszahajló száraihoz
elkeskenyedő, hegyes végű, késre
használt vágólapok kapcsolódnak.
A két tárgy rész aránya nagyjából 1:1.
15,5x4 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

66. Pajzsdudor és pajzsfogó

V. sz. utolsó negyede–VI. sz. első
negyede

Vas, a védőfegyver tartozék, az
umbó palástja kúp alakú, melynek
tetején gombban végződő tűske ül.
A palásthöz élben homorú gallér,
karima csatlakozik, melyen ma
három szegecs hely látható, kettőnél
korongos fejű vasnittel, famarad-
ványok halvány nyomaival. M.: 8
cm, átm.: 16 cm. A hosszú pajzsfogó-
nak megközelítően fele része maradt
az utókorra. A rögzítő kar
keskenyedő vaspálca, a markolathoz
közel egy kiszélesedésben korongos
fejű szegecset fölveve. A griff farúd-
ját két félkör formájú, ráhajlított
lemezdarab rögzítette.

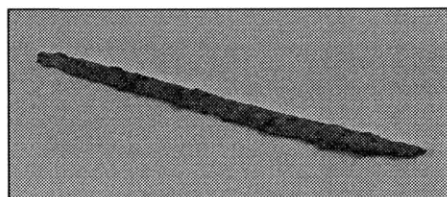
29,7x3 cm

Szolnok–Zagyva-part (Alcsi), VII/17.
sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1989B. 74., 78. 4. k. 1–3.

(Cseh J.)

Kat. 67.

67. Kard

V. sz. utolsó negyede–VI. sz. első
negyede

Vas, az egyélű (scramasax) vágó és
szűrő támadófegyvert közel teljes
egészében sikerült kiemelni a sírból.
Markolatának vasa alig tagoltan kap-
csolódik a pengéhez, melynek éle és
foka (háta) párhuzamosan fut, a
hiányzó hegyénél az előbbi fölfelé
tart. A markolaton és a pengén fa
lenyomatok találhatók.

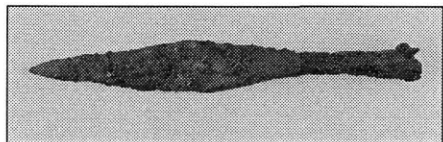
67,3x3,5–4 cm

Szolnok-Zagyva-part (Alcsi), VII/17. sír (JNSZ. m.)

DJM.: Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1989B. 72., 78. 2. k. 1.

(Cseh J.)

68. Lándzsa

Kat. 68.

V. sz. vége–VI. sz. eleje

Vas, a kovácsmunka hosszú keskenyebb, borda nélküli (lapos), fűzfalevéltre emlékeztető formájú pengével készült. Kónikus nyélbefogó köpűje nyitott, végénél domború fejű, vaskos szegeccsel (benne fa lenyomatok). A penge és a köpű aránya megközelítően 1:1.

36x4,5 cm

Szolnok-Zagyva-part (Alcsi), VII/17. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

69. Csát

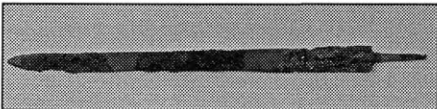
V. sz. vége–VI. sz. közepe

Vas, az övzáró viseleti tárgy a nagyobb méretkategóriába tartozik. Ovális, illetve D-alakú kerete elől megvastagszik. A csattúske a bázisrészén egyszerű áthajlítással rögzített.

5,4x3,4 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

70. Kard

Kat. 70.

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Vas, hosszú, kétélű (spatha). A súlyos, pallosszerű fegyver markolata a

penge felé szélesedik, másik végén a zárótag töredéke ül. A fogó, illetve annak vasmagja és a kardlap egybekapcsolódása derékszöget formál. Utóbbi a hegyhez röviden ívelődve hajlik. Felületén a kardtok famaradványai láthatók.

89,9x5,7 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

71. Pajzsdundor

VI. sz.

Vas, kerek alapú, félgömb alakú, alját széles perem keretezi. Rajta öt félgömbös fejű, aranyozott bronzgomb egyenletes elhelyezésben, tetején korong alakú zárógomb, rajta három soros kör alakú poncolt, köztük rácszott, rombusz alakú mintasor található. Kiegészített.

M.: 7,9 cm, átm.: 21,5 cm, zárókorong

átm.: 2,8 cm, gombok m.: 1,8 cm,

átm.: 2,9–3,1 cm

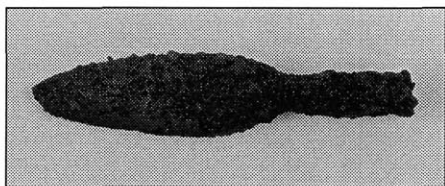
Hódmezővásárhely-Kishomok, 1. sír

TJM. Ltsz.: 62.24.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 132–133.,

CCXI. 1–2a; BÓNA 1974. 101., 20–21.

kép (Gallina Zs.)

Kat. 72.

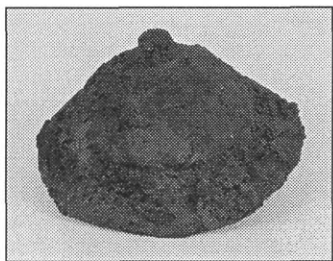
72. Lándzsa

VI. sz. első fele

Vas, a szűrő-, illetve hajítófegyver vastartozéka a zömökebb változathoz sorolható. Aszimmetrikusan ovális pengéje és közel hengeres, zárt, szegecs nélküli nyélrögzítő köpűje van. A két rész aránya kb. 2:1.

23,2x5,4 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

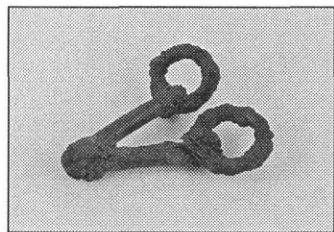
Kat. 73.

73. Pajzsdudor

VI. sz. első fele
Vas, kissé kiöblösödő kúpos formájú.
A tetején hengeres nyúlvány. Sérült.
M.: 11 cm, átm.: 19,3 cm
Szóreg-"A" temető, 128. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.29.278.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 167.,
CLXXXVII. t. 11. (B. Tóth Á.)

74. Kés

VI. sz. első fele
Vas, a kis vágószerszám a penge
hegyét kivéve teljesen ép. Nyélnyújt-
ványa (tüskéje) egyenesen folytató-
dik a fokozatosan fölfelé hajló élben.
A pengehát egyenes.
13,6x1,7 cm
Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 75.

75. Zabla

VI. sz. első fele
Vas, a lószerszám négy különálló
részből tevődik össze. A szájrész

vaskos rúdjai csuklósan kapcsolódnak egymásba (ún. csikózabla), a gyeplőtartó karikákhoz hasonlóan, egyszerű ráhajlítással. Ez utóbbiak nem egyformák, az egyik ugyanis nagyobb.

16,2x13,6 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

76. Csát

VI. sz. közepe
Vas, ovális, pajzs alakú tövissel; töre-
dezett testét 2 bronzszegecs szorítot-
ta az övszíjra. Ezüst drótbetéttel
díszített.
5,6x5,8 cm
Hódmezővásárhely-Kishomok, 7.
sír (Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.48.25.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 134.,
CCXXIII. t. 34. (B. Tóth Á.)

77. Veret

VI. sz. közepe
Vas, négyszögletes, négy félgömbö-
lyű fejű szöggel, ezüst és bronz drót-
díszítéssel.
4,3x3 cm
Hódmezővásárhely-Kishomok, 7. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.48.34.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 134.,
CCXXIII. t. 31. (B. Tóth Á.)

BRONZTÁRGYAK

78. Korongfibula

V. sz.
Bronz, korong alakú, hat gombos,
hat csillag alakú, pávakék színű
üvegpaszta rekeszdísszel. Rugója hi-
ányzik.
Átm.: 4 cm

Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
DM. Ltsz.: 77.75.3. (M. Nepper I.)

79. Sarucsatok

V. sz.
Bronz, ovális testű, bőrdarabbal,
széles, lapos pecekkel.
2,7x2 cm
Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
DM. Ltsz.: 77.131.1–2. (M. Nepper I.)

80. Érem

V. sz.
Bronz, ezüst (?) bevonatos, kopott.
Átm.: 1,8 cm
Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
DM. Ltsz.: 77.55.1. (M. Nepper I.)

81. Érem

V. sz.
Bronz.
Átm.: 1,7 cm
Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
DM. Ltsz.: 77.126.1. (M. Nepper I.)

82. Érem

V. sz.
Bronz.
Átm.: 1,8 cm
Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
DM. Ltsz.: 77.127.2. (M. Nepper I.)

83. Szegecsek

V. sz.
Bronz, aranyfüstlemezzel borított,
gombafejű, tövise töredékes (3 db).
Átm.: 0,8 cm
Hajdúszoboszló–Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)
DM. Ltsz.: IV.90.4.3.
Irod.: ISTVÁNOVITS–M. NEPPER,
sajtó alatt. (M. Nepper I.)

84. Csát

V. sz.
Bronz, megvastagodó karikájú,

ráhajló vésett vonalakkal díszített
peckű.

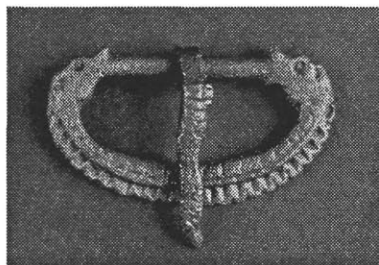
Átm.: 3,5x2,8 cm

Ártánd–Kisfarkasdomb, 10. sír (HB.
m.)

DM. Ltsz.: IV.77.83.1.

Irod.:

ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–M.
NEPPER 1996. 116. (M. Nepper I.)

Kat. 85.

85. Csát

V. sz.
Bronz, egyenes vonallal kettévágott
ellipszis alakú, gazdagon díszített.
Két stilizált, szájjal egymás felé for-
duló állatfej díszíti, a csát lapos
testén ék alakú kimetszések sora
látható.

Átm.: 4,1x2,3 cm

Ártánd–Kisfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.77.97.9.

Irod.:

ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–M.
NEPPER 1996. 116. (M. Nepper I.)

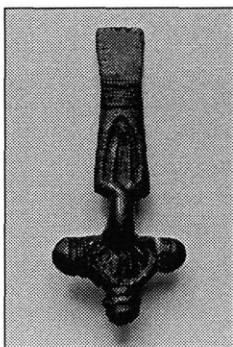
86. Csát

V. sz. középső és utolsó harmada
Bronz, aranyozott, szorítólemezes
díszcsát. Csátkarikája ovális. A csát-
lemez ovális, öntött, poncolással
díszített, belseje bekarcolt vona-
lakkal három részre osztott, a
középmezőben kiszélesedő szárú,
bizánci kereszt, a két szélső mezőben
jobbra szálló madár.

3,8x3,4–3,8 cm, karika: 1,7x3,8 cm

Csongrád–Kettőshalom (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 87.1.1.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 225., CCXI.
t. 10. (*Gallina Zs.*)

Kat. 87.

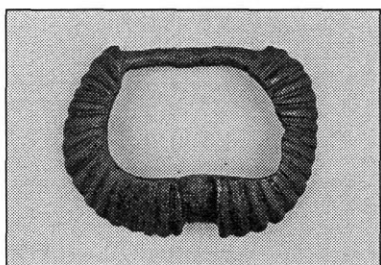
87. Fibula

V. sz. középső harmada–második fele
Bronz, vésett díszítésű, relief-fibula.
Rugólemeze félköríves, sugárirányú
vésett vonalmintával. Három, bordá-
zott gombját egybeöntötték a fejjel.
Tülemeze egyenes, vége felé kissé ki-
szélesedik, rajta vésett minta. Dísz-
fibulák mellett használták kiegészítőként.

5,4x1–2,3 cm

Szentes-Berekhát, 11. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 54.1.499. (*Gallina Zs.*)

Kat. 88.

88. Csát

V. sz. második fele

Bronz, D alakú, felülete rovátkolt,
vájattal a vástövis számára. Kissé
deformált.

3x3,7 cm

Szentes-Kökényzug, 69. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.82.253.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 36., XVI. t.
15. (*Gallina Zs.*)

89. Piperekészlet

V. sz. második fele

Bronz, három tagból álló, bronzdróttal
egybetartott piperekészlet. Kanálka:
fejének közepe hátulról benyomott,
széle sérült, h.: 7 cm. Vékony, hajlított
késszerű eszköz, h.: 7,7 cm. Fülkanál:
vége kanálszerű és hajlított, szárának
felső vége szétkalapált, h.: 7,4 cm. A
tárgyak nyelén fekvő kereszttekből (X)
álló mintasor fut végig.

Szentes-Nagyhegy, 64. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.15.68.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 54., XXXVI.
t. 3–5; BÓNA 1974. 98., 22. rajz
(*Gallina Zs.*)

90. Díszsisak

V. sz. második fele–VI. sz. eleje

Aranyozott bronz és vasalkatrészek-
ből (pántos fejevédő, fülvédő leme-
zek, nyakvédő láncpáncél) összeál-
lított Baldenheim típusú díszsisak. A
fejevédő tetején tollforgó, oldalát öt
hosszanti pánt tartotta össze, illetve
merevítette. Rajtuk szimpla és kettős
háromszögeket képező pikkelyminta
és kör alakú poncolások láthatók. A
hosszanti pántok egy keresztpántban
futnak össze. Ennek alján lyuksor fut
körbe. A fülvédő lemezek szélén
lyukak sorakoznak, külső felületén
pikkelyminta. A tollforgót, a hosz-
szanti pántokat és a keresztpántot
szegecsekkel, a fülvédő lemezeket
bórszíjakkal erősítették a kereszt-
pánthoz. A rekonstrukciót az eredeti
alkatrészek felhasználásával, Bóna
István irányítása mellett Tóth József

restaurátor készítette.

M: 32,8 cm; átm.: 21,4 cm

Szentes-Berekhát 13., 15., 40.

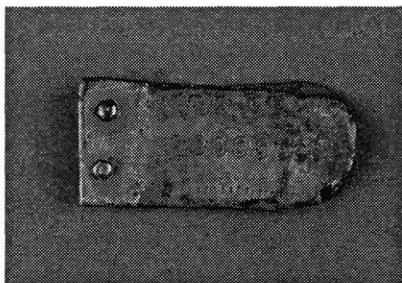
sírokban szétszórva (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.14.35.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 72., 75.; 16.

kép, LI. t. 8, LXXXV. t. 3, LIX. t. 5;

BÓNA 1974. 101., 22. kép (Havassy P.)

Kat. 91.

91. Szíjvég

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Bronz, téglalap alakú, egyik vége lekerekített. A lemez középtengelyében és szélén félköríves, koncentrikus poncolásminta és kettős pontsor díszíti.

3,6x1,6–1,7 cm

Szentes-Berekhát, 7. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 54.1.12.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 70–71.,

LXIII. t. 7. (Gallina Zs.)

92. Madár alakú dísz

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Bronz, balra néző, hajlított csőrű sasfigura. Mindkét oldalán díszítetlen, sima.

2,1x1,8 cm

Szentes-Berekhát, 61. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 54.1.128.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 77., LXVIII.

t. 2. (Gallina Zs.)

93. Veret

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Bronz, kúp alakú, sisakot utánzó tárgy. Oldalán öt pánt fut le, közei poncolások.

M.: 0,9 cm, átm.: 1,9 cm

Szentes-Kökényzug, 7. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.82.33. (Gallina Zs.)

94. Övdísz

V. sz. második fele–VI. sz. első fele

Bronz, négyszögletes keretű övdísz, az előbbi csathoz tartozhatott. A kereten belül áttört, kiszélesedő szárú kereszt, szárain felerősítésre szolgáló négy lyuk található.

3,5x2,4 cm

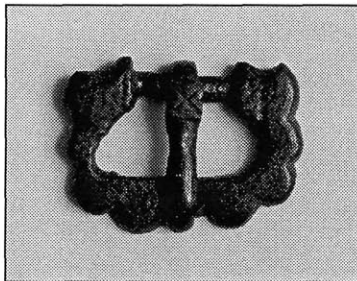
Szentes-Berekhát, 145. sír

KJM. Ltsz.: 54.1.341.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 85., LXXIII.

t. 13; BÓNA 1974 100., 9. kép

(Gallina Zs.)

Kat. 95.

95. Csát

V. sz. második fele–VI. sz. első fele

Bronz, a csatkarika szegélyét hullámosra és laposra alakították ki, mindkét végén állatfej. A csatpecsek tövén négyzet alakú kiemelkedés, rajta vésett, keretbe foglalt X minta, tövis nélküli.

2,3x3 cm

Szentes-Berekhát, 145. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 54.1.339.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 85., LXXIII.
t. 12. (Gallina Zs.)

96. Csat

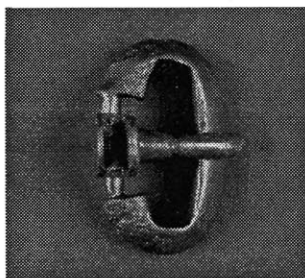
V. sz. második fele–VI. sz. első fele
Bronz, ovális alakú díszcsat, késő
római csatok gepida utánezata. A
csatkarika lépcsőzetesen kiképzett,
felső felülete S formájú indamintával
díszített. Két vége füles, nyitott szájú
állatfejben végződik. A szemek hosz-
szú szemöldökkel keretezettek.

3,7 cm x 5,7 cm

Szentes–Nagyhegy, 64. sír

KJM. Ltsz.: 55.15.67.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 53–54.,
XXXVI. t. 15; BÓNA 1974. 100., 5. kép
(Gallina Zs.)

Kat. 97.

97. Csat

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. első fele
Bronz, öntött. Az övzáró szerkezet
két különálló részből áll. A keret
ovális, az erre ráhajló csattüske hátul,
a bázisrészben a tengelyhez kampóval
csatlakozik. A „pecek” tövénél egy
szögletes rekeszdísz maradványai
láthatók.

5,2x3,6 cm

Szolnok–Szandaszőlös (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

98. Csat

V. sz. utolsó negyede–VI. sz. első
negyede

Bronz, öntött, a díszcsat előrésze, a
keret D-formájú, illetve ovális, gránát
(almandin berakásos, korongos re-
keszszorral) öt-öt eloszlásban az
(ékkövek zömmel hiányoznak). A
masszív, tagolt csattüske a tövéhez
közel poncolt díszítésű. A kap-
csolószerkezet hátsó, övbefogó, téglá-
testhez hasonló része összetett kon-
strukció. A díszmezőt egy, a csatke-
rethez kapcsolódó vaskazetta foglalja
magában. A rekeszmunka (cloisonné)
bronz lemezekből van összeállítva,
melyek rombuszt, köröket stb. for-
málnak. Csupán egyetlen vörös
kövecské látható, másutt az alátét-
paszta nyomai. A széles övet /textil-
lenyomatok/ a sarkokban ülő bronz-
nitek rögzítették a hátoldalon.

5,3x4,8 cm

Szolnok–Zagyva-part (Alcsi), VII/16.
sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1989A. 27., 26. 2. k.

(Cseh J.)

99. Fülbevaló

V. sz. vége–VI. sz. eleje

Bronz, tömör, lecsapott sarkú kocka
alakú véggel.

Átm.: 2,8 cm

Kiszombor–"B" temető, 55. sír

(Csongrád m.)

MFm. Ltsz.: 53.5.119.

Irod.: TÖRÖK 1936. 8., XLVII. t. (B.

Tóth Á.)

100. Fibula pár

V. sz. vége–VI. sz. eleje

Ezüst, öntött, aranyozott, a két ék-
szer azonos, tehát ugyanazzal az ön-
tőformával készült, a félkörös fej-
részen öt profilált gombbal. Ezt az
ívelt kengyel kapcsolja a rombusz
alakú, stilizált szemű/orrú állatfej
végződésű láblappal. A fejen kettős

inda, spirális, ékvéséses kivitelben. A kengyelt niellóberakásos gerinc tagolja, további díszítése poncolt zegzug és peremvonal. A láb mezején koncentrikus rombuszok és pontsorok töltik ki, széle ugyancsak nielló-inkrusztált, amely az állatfejen is megfigyelhető. Az egy-egy oldalsó, korongos rekeszben gránát, illetve almandin kövecske ül. Bizonyos felületek (ma már kopott) aranyozást viselnek. A fibulák hátoldalán megmaradtak a vasrugók részletei textil lenyomatával, valamint az egybeöntött tűtartók.

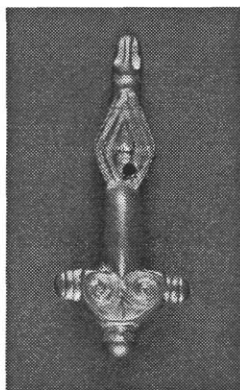
6,5x3,2 cm

Szolnok-Zagyva-part (Alcsi), VII/16. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1989A. 28., 27. 5. k.

(Cseh J.)

Kat. 101.

101. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Bronz, aranyozott, félkörös fejlemezű, háromgombos, ötszögletes láblemezű, spirál és rombikus bevéséssel díszített. A láblemezen apró lyuk látható.

5,8x2,5 cm

Kiszombor–"B" temető, 88. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.820.

Irod.: TÖRÖK 1936. 10., L. t. (B. Tóth Á.)

102. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Bronz, félkörös fejlemezű, három félkörös nyúlvánnyal, piskótaalakú lábbal. Törött.

H.: 6 cm

Kiszombor–"B" temető, 131. sír (Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.320.

Irod.: TÖRÖK 1936. 12., LXI. t.

(B. Tóth Á.)

103. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Bronz, keskeny testű, aláhajlított lábú, ívelt kengyelű, a tűtartó végét a kengyel aljára tekerték.

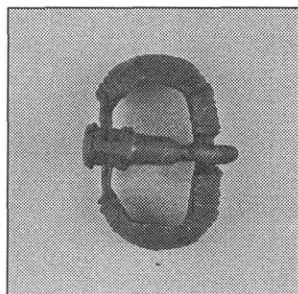
H.: 4,5 cm

Kiszombor–"B" temető, 146. sír (Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.345.

Irod.: TÖRÖK 1936. 12., LXII. t.

(B. Tóth Á.)

Kat. 104.

104. Csát

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Bronz, ovális alakú karikája keresztben bordázott, pecke tagolt és a karikára hajló.

4,5x3 cm

Kiszombor–"B" temető, 247–248. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.552.

Irod.: TÖRÖK 1936. 17., LVIII. t. (B. Tóth Á.)

105. Csát

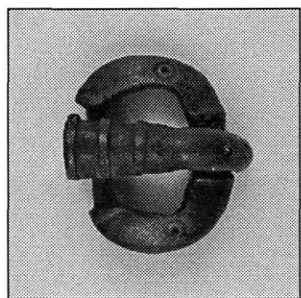
V. sz. vége–VI. sz. első fele
Bronz, a karikája vastag, hosszanti árokkal tagolt, ráhajló pecke elveszett.

3,3x2,5 cm

Kiszombor–"B" temető, 215. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.496.

Irod.: TÖRÖK 1936. 15., XLVI. t.
(B. Tóth Á.)

Kat. 106.

106. Csát

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Bronz, vastag pecke keresztben bordázott, s ráhajlik a kerek csatkariára.

3,5x2,6 cm

Szőreg–"A" temető, 10. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.24.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 152.,
CLXIII. t. 10. (B. Tóth Á.)

107. Fibula

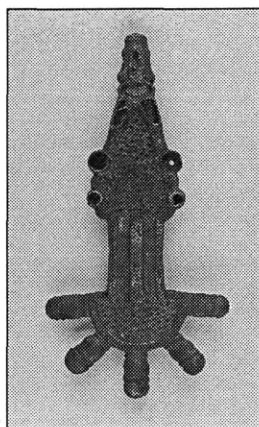
V. sz. vége–VI. sz. első fele
Bronz, ötgombos, ötszögletű láblemezének két oldalán két-két kerek rekesz, a láb végén pedig rekeszes cikáda alak. A rekeszekben eredetileg lapos, piros üveglapok voltak. A lemez felületét beütögetett pontkörök díszítik.

10,5x6,1 cm

Szőreg–"A" temető, 29. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.87.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 156.,
CLXXV. t. 5. (B. Tóth Á.)

Kat. 107.

108. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Bronz, három hagymagommbal ellátott, vésett díszű, tűje vasból volt.

8,3x4,1 cm

Szőreg–"A" temető, 39. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.112.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 157–158.,
CCLX. t. 5. (B. Tóth Á.)

109. Fibula

V. sz. vége–VI. sz. közepe
Bronz, aláhajtott lábú, töredékes, rugószerkezete és tűje hiányzik. Szélesebb, lemezszerű kengyele vésett, poncolt ékítésének fő motívuma az ún. futókutya vagy másként futó spirális minta. A láb részen mélyített vonalak között (hasonlóan a kengyelen is) apró, ékszerű beütögetések sora látható. A tűtartó vége a kengyel-láb találkozásánál duplán föltekert.

4,4x0,7 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

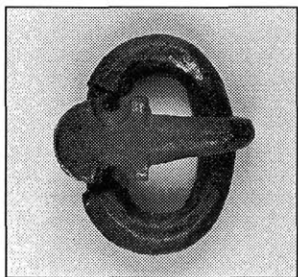
110. Karperec

V. sz. vége–VI. sz. közepe
Bronz, nyitott végű, díszítés nélküli
csukló- vagy karékszer, amelyet vas-
kosabb, de lemezszerű bronz önt-
vényből hajlítottak. Két vége széles-
re, laposra kalapált.

6,5x6,4 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 111.

111. Csat

VI. sz. első fele
Bronz, ovális karikájú, tövises bázi-
sú, a karikára ráhajló pecekkel.

H.: 2,9 cm

Kiszombor-"B" temető, 89. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.212.

Irod.: TÖRÖK 1936. 10., XLIV. t.
(B. Tóth Á.)

112. Csat

VI. sz. első fele
Bronz, kissé íveltén téglalap alakú
formájú karikája két szembenéző
állatfejben végződik. Ráhajló pecke
pajzsos tövisű.

5,5x2,6 cm

Szentes-Nagyhegy, 84. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.16.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 59., XXXIX.
t. 7. (B. Tóth Á.)

113. Csat

VI. sz. első fele

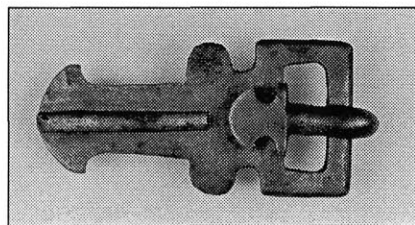
Bronz, bizánci eredetű csat, négy-
szögletes karikája és teste egybeön-
tött. A csatlemezt egy hosszanti bor-
dával osztották ketté, vége horog
alakúra van kiképezve. A tövis ráhaj-
lott a karikára, töve pajzsformájú,
két oldalán félköríves bemélyítéssel.

5,6x2–2,8 cm

Szentes-Kökényzug, 64. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.16.33.

Irod.: CSALLÁNY 1943. 9., 2. t. 7.;
CSALLÁNY 1961. 34., XV. t. 7.
(Gallina Zs.)

Kat. 113.

114. Fibula

VI. sz. első fele

Bronz, ötgombos, a lába végén állat-
fej, az ötszögletes láb két oldalsó
csúcsán kerek idomok, kengyelén
borda fut, fejlemeze félkörös. A láb-
és fejlemezeket beütött pontkörök
díszítik.

7,4x3,8 cm

Szőreg-"A" temető, 16. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.39.

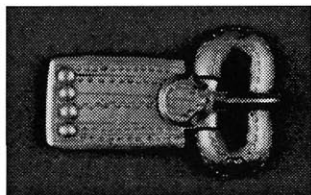
Irod.: CSALLÁNY 1961. 153., CLXV.
t. 2. (B. Tóth Á.)

115. Karikák és lemezpántok

VI. sz. első fele

Bronz, a karikákhoz két-két, bordá-
zott lemezből készített pánt csatla-
kozik, melyeket szíjhoz vagy sza-
laghoz rögzíthettek (5 db).

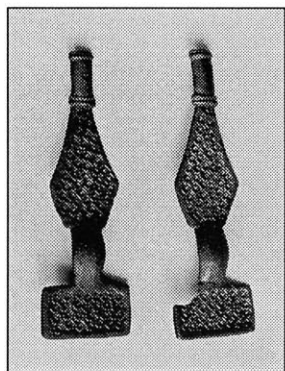
Átm.: 0,9 cm, h.: 2 cm
Szőreg-"A" temető, 16. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.29.40.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 153., CLXV.
t. 5-10. (B. Tóth Á.)

Kat. 116.

116. Csat

VI. sz. első fele
Bronz, aranyozott, karikája vese alakú, a pecke pajzsos tövisű, karikára hajló. A csat teste téglalap alakú, 4 db ezüstszőg erősítette a szíjhoz; gazdagon poncolt felületű.
5,9x4 cm
Hódmezővásárhely-Kishomok, 23. sír (Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.48.64.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 136., CCXXIII. t. 28; BÓNA 1974. 101., 17. kép (B. Tóth Á.)

Kat. 117.

117. Fibula pár

VI. sz. első fele
Bronz, pontkörös díszítésű fibula pár. Rugólemeze téglalap alakú, tűlemeze rombikus, vége állatfejet helyettesítő, bordázott nyúlványban

végződik. A rugó- és tűlemezt teljesen kitöltő koncentrikus körök a növényi mintát helyettesítik.
7,4x2,4 cm
Szentés-Berekhat, 202. sír
(Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 55.14.10-11. (Gallina Zs.)

118. Csat

VI. sz. első fele
Bronz, öntött, nagyméretű, babszem alakú, elülső oldalán négy sorban elhelyezkedő ezüstberakásos díszítés látható, teste kerek átmetszetű, a csat a szíj felőli részen elkeskenyedik.
7,8x3,9 cm
Gyulavarsánd-Laposhalom (egykori Arad m., ma Román Köztársaság)
MMM. Ltsz.: 52.1008.1.
Irod.: BKRT. IV/3. 326.;
CSALLÁNY 1961. 121., CCXV. t. 11. (Havassy P.)

Kat. 118.

119. Csat

VI. sz. első fele-közepe
Bronz, négy lapból összeállított, lépcsős piramis forma, rajta háromszög alakú poncolások, tövis nélküli.
1,7x2 cm
Szentés-Berekhat, 77. sír (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 54.1.191.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 79., LVI. t. 3. (Gallina Zs.)

120. Övdísz

VI. sz. közepe
Bronz, aranyozott, piramis alakú. A „lépcsőket” poncolt díszítés borítja. A veret a négy sarkán található, négyzetes mezőkben, szegecsekkel

erősítették fel.
 Átm.: 4x4 cm
 Hódmezővásárhely–Kishomok, 7. sír
 MFM. Ltsz.: 53.48.32.
 Irod.: CSALLÁNY 1961. 134.,
 CCXXIII. t. 33; BÓNA 1974. 101., 19.
 kép (B. Tóth Á.)

KERÁMIA

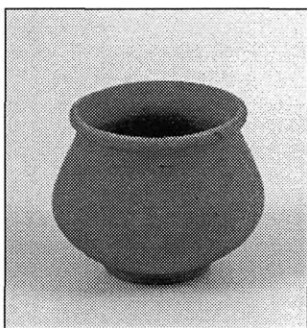
121. Korsó

V. sz.

Cserép, korongolt, fekete színű, füles, simított hasú, ún. murgai típusú. A simítás a fül alatt nem folytatódik. Nyakán függőleges besimított sáv között a matton hagyott részen függőleges cikcakk vonallal díszített. Vállá tagolt, rajta besimított négy-négy vonalból képzett cikcakk. Pereme és a hason levő lyuk kiegészítve.

M.: 15,3 cm, szá.: 6,7 cm, fá.: 5,4 cm
 Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
 DM. Ltsz.: IV.77.49.1.

Irod.:
 ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–M.
 NEPPER 1996. 114. (M. Nepper I.)

Kat. 122.

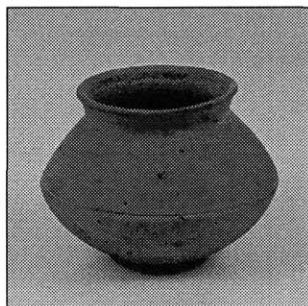
122. Csupor

V. sz.

Cserép, korongolt, téglaszínű, vékonyfalú, igen jó kiviteli, gömb-

testű, simított felületű, peremét belül is lesimították.

M.: 6,2 cm, szá.: 6 cm, fá.: 3,6 cm
 Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
 DM. Ltsz.: 77.69.1. (M. Nepper I.)

Kat. 123.

123. Talpas edény

V. sz.

Cserép, korongolt, téglaszínű, kis talpon álló, gömbtestű, egyenes álló nyakkal, vállán horonnyal.

M.: 11,7 cm, szá.: 10,5 cm, fá.: 6,2 cm
 Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)
 DM. Ltsz.: 77.54.1. (M. Nepper I.)

124. Korsó

V. sz.

Cserép, szürke színű, kihajló peremű, egy fülű, talpgyűrűs. Az edény nyakán és vállán függőleges sávok között függőleges cikcakk minta fut körbe.

M.: 16,7 cm, szá.: 10,1 cm, fá.: 7,8 cm
 Szentés–Kaján (Csongrád m.)
 KJM. Ltsz.: 55.1.1. (Gallina Zs.)

125. Korsó

V. sz.

Cserép, korongolt, szürke színű, pereme enyhén kihajló, lekerekített, nyaka alig hangsúlyozott párnával tagolt, egy fülű (kiegészített). Nyakán és vállán halvány, függőleges besimított vonaldíszek, a hasvonal fölött vízszintes, besimított vonalakal határolt rácsminta.

M.: 12,2 cm, szá.: 5 cm, fá.: 5,3 cm
Békésszentandrás–Makkos (Békés m.)
KJM. Ltsz.: 55.3.1.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 107., CIII. t. 1.
(*Gallina Zs.*)

126. Tál

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada
Cserép, korongolt, sötétszürke színű, válla tagolt, teste öblös, bikónikus forma. Nyakán besimított széles mezők között négy soros cikcakk minta, vállán sraffozott háromszögek, besimított sávokkal tagolva. Szentes–Berekhát, (Csongrád m.)
M.: 12 cm, szá.: 12,3 cm, fá.: 8,5 cm
KJM. Ltsz.: 54.1.574.
Irod.: CSALLÁNY 1961. CII. t. 2;
BÓNA 1974. 102., 31. kép
(*Gallina Zs.*)

Kat. 126.

127. Tál

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada
Cserép, szürke színű, lekerekített peremű, öblös, bikónikus forma. Nyakán besimított széles, függőleges sávok, vállán ferde vonalakkal álló, körbefutó, besimított díszítés.
M.: 9,4 cm, szá.: 8,5 cm, fá.: 5,7 cm
Szentes–Berekhát, (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 54.1.588.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 99., CI. t. 7.
(*Gallina Zs.*)

128. Bögre

V. sz. második fele–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürke színű, lekerekített peremű, függőleges nyakú, nyújtott testű. Nyaka és válla két bordával tagolt. Három sávban halvány, besimított rácsminta, felül függőleges besimított díszítés található. Kiegészített.
M.: 10,1 cm, szá.: 5,7 cm, fá.: 3,3 cm
Szentes–Berekhát (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 55.7.1.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 96., CI. t. 5.
(*Gallina Zs.*)

Kat. 129.

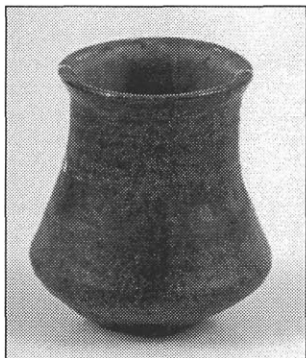
129. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, középszürke színű, kettőskónikus testű, majdnem hengeres nyakú, alig kihajló peremű. Nyakán függőleges, vállán és hátsán hálómintás besimítás.
M.: 10,2 cm, szá.: 7,5 cm, fá.: 6,2 cm
Gyula–Kálvária-dűlő (Békés m.)
MNM. Ltsz.: 6/1930.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 112.,
CXCII. t. 3. (*B. Tóth Á.*)

130. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosabb szürke színű, korsóforma, de fül nélkül készült, gyűrűs peremű, vállán két árokkal tagolt, erősen lekerekített kettőskónikus testű. Testén alig lát-

ható, függőleges besimítás.
M.: 12,7 cm, szá.: 6,3 cm, fá.: 3,8 cm
Gyula-Kálvária-dűlő (Békés m.)
MNM. Ltsz.: 7/1930.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 112.,
CXCII. t. 4. (B. Tóth Á.)

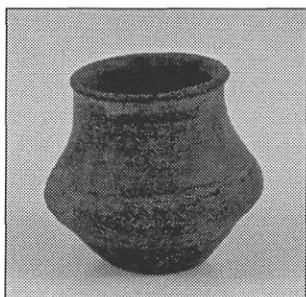

Kat. 131.

131. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, sötétszürke színű, kettőskónikus testű, hosszú, széles nyakú, enyhén kihajló peremű. Nyakán fenyő-, ez alatt hálómintás besimítás.

M.: 10 cm, szá.: 7,4 cm, fá.: 4,1 cm
Gyula-Kálvária-dűlő (Békés m.)
MNM. Ltsz.: 12/1929.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 112.,
CXCII. t. 5. (B. Tóth Á.)

Kat. 132.

132. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürkésbarna színű gyűrűs peremű, kettőskónikus tes-

tén alig észrevehető függőleges besimítás.

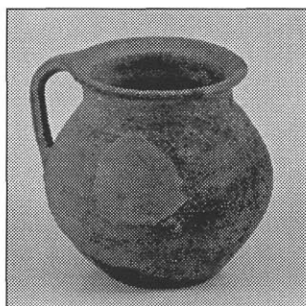
M.: 8 cm, szá.: 6,8 cm, fá.: 4 cm
Szarvas (Békés m.)
MNM. Ltsz.: 85.1896.14.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 107.,
CXCVIII. t. 7. (B. Tóth Á.)

133. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosszürke színű, egyfülű, foltosra égett, durvábban iszapolt anyagú, kihajló peremű, gömbölyű hasú.

M.: 10,8 cm, szá.: 8,9 cm, fá.: 5,5 cm
Kiszombor-"B" temető, 31. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.5.64.

Irod.: TÖRÖK 1936. 6., LXVI. t.
(B. Tóth Á.)

Kat. 133.

134. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, kúpos nyakú palack, szája tölcéses, hasa kerek, többszörös, bekarcolt zegzugvonal díszíti.
H.: 18,1 cm, szá.: 4,5 cm, fá.: 5,5 cm
Kiszombor-"B" temető, 50. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.105.
Irod.: TÖRÖK 1936. 7., LXV. t.
(B. Tóth Á.)

135. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, sötétszürke színű,

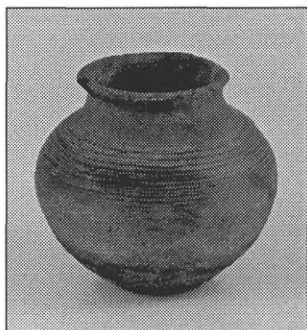
gömbös testű, kihajló peremű, szemcsés anyagú.

M.: 9,6 cm, szá.: 6,6 cm, fá.: 4,5 cm
Kiszombor-"B" temető, 215. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.453.

Irod.: TÖRÖK 1936. 15., LXVI. t.

(B. Tóth Á.)

Kat. 136.

136. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürke színű, gömbölyű testű, kihajló peremű, szemcsés anyagú, vállán többsoros, vízszintes bekarcolás.

M.: 9,7 cm, szá.: 6,6 cm, fá.: 4,3 cm
Kiszombor-"B" temető, 353. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.726.

Irod.: TÖRÖK 1936. 21., LXV. t. (B. Tóth Á.)

137. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosszürke színű, kettőskónikus testű, kúpos nyakú. Testén vízszintes sávokban besimítás látható: zegzugminta, alatta csúcsban összefutó vonalak.

M.: 8,8 cm, szá.: 6 cm, fá.: 6 cm
Szóreg-"A" temető, 11. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.35.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 152.,
CLXXXVI. t. 5. (B. Tóth Á.)

138. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, közepszürke színű, kettőskónikus testű, besimított díszű, nyakán függőleges vonalak, vállán hálóminta.

M.: 14,3 cm, szá.: 12,2 cm, fá.: 6,7 cm
Szóreg-"A" temető, 19. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.61.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 154.,
CLXXXV. t. 5. (B. Tóth Á.)

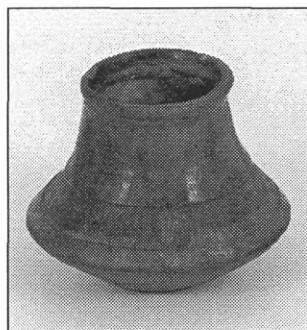
139. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosszürke, kettőskónikus, tagolt testű, a függőleges vonalakkal álló besimítás koptt.

M.: 9,5 cm, szá.: 5,9 cm, fá.: 5,7 cm
Szóreg-"A" temető, 27. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.289.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 156.,
CLXXXVI. t. 3. (B. Tóth Á.)

Kat. 140.

140. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, közepszürke színű, élesen kettőskónikus testű, besimított díszű, a nyakán függőleges vonalak, a vállán ezek zegzugvonalakkal váltakoznak.

M.: 7,8 cm, szá.: 5 cm, fá.: 3,7 cm
Szóreg-"A" temető, 34. sír

MFM. Ltsz.: 53.29.96.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 157.,
CLXXXVI. t. 12. (B. Tóth Á.)

141. Edény

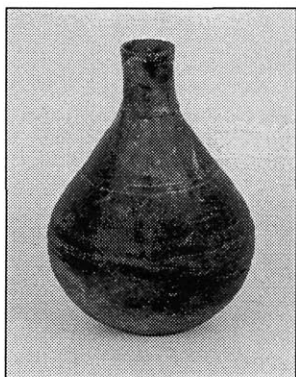
V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, középszürke színű,
gömbölyű testű, hengeres nyakú, ki-
hajló peremű, árral beböködött dí-
szítésű, a sorok a nyakon vízszinte-
sen körbe, a hason pedig ék alakban
futnak.

M.: 16 cm, szá.: 8 cm, fá.: 6,5 cm

Szóreg-"A" temető, 69. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.292.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 163.,
CLXXXV. t. 1; BÓNA 1974. 102., 32.
kép (B. Tóth Á.)

Kat. 142.

142. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, fekete színű,
gömbölyű testű, szűk, hengeres nya-
kú. Vízszintes sávokba rendezett
besimítás díszíti: függőleges vona-
lak alatt sráfozott háromszögek és
zegzugminta.

M.: 18,4 cm, szá.: 3,6 cm, fá.: 6 cm

Szóreg-"A" temető, 113. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.252.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 166.,
CLXXXV. t. 3. (B. Tóth Á.)

143. Edény

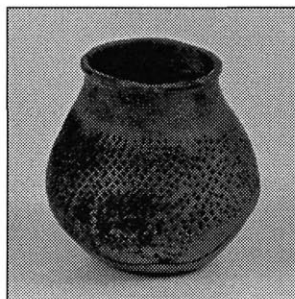
V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, sötétszürke szí-
nű, gömbös hasú, kihajló peremű.
Vállán öt sornyi bepecsételt rom-
buszminta, hasán két sor dudor.

M.: 11,3 cm, szá.: 7 cm, fá.: 5 cm

Kétegyháza–Községi homokbánya,
2. sír (Békés m.)

MFM. Ltsz.: 53.27.2.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 115.,
CLXXXIX. t. 12; BÓNA 1974. 102.,
34. kép (B. Tóth Á.)

Kat. 144.

144. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, sötétszürke színű,
körte alakú, alig kihajló peremű. Fe-
lületének nagyobb részét árral bebö-
ködött mintázat borítja.

M.: 9 cm, szá.: 6,3 cm, fá.: 5,8 cm

Kétegyháza–Községi homokbánya,
3. sír (Békés m.)

MFM. Ltsz.: 53.27.3.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 115.,
CLXXXIX. t. 3. (B. Tóth Á.)

145. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosszürke szí-
nű, gömbötestű, hengeres nyakú.
Testét nagy, mag alakú, rácsminta
pecsétlővel díszítették.

M.: 11,7 cm, szá.: 8,5 cm, fá.: 5,3 cm

Kétegyháza-"B" temető, 6. sír
(Békés m.)

MFM. Ltsz.: 53.28.12.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 118.,
CLXXXIX. t. 7. (B. Tóth Á.)

146. Edény

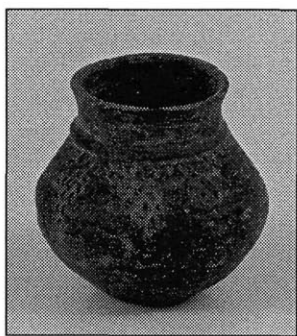
V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosszürke színű, körte alakú. Kihajló pereme alatt borda fut körbe, ez alatt a testét keresztel tagolt rombikus pecsétlővel készített minta fedi.

M.: 10,6 cm, szá.: 6,9 cm, fá.: 5,1 cm
Kétegyháza–"B" temető, 7. sír
MFM. Ltsz.: 53.28.17.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 118.,
CLXXXIX. t. 14; BÓNA 1974. 102.,
35. kép (B. Tóth Á.)

147. Edény

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürke színű, lekerekített kettőskónikus testű. A vállán rombikus pecsétlővel függő háromszöges mezőket alakítottak ki.
M.: 7,4 cm, szá.: 5,6 cm, fá.: 4 cm
Kétegyháza–"B" temető, 11. sír
(Békés m.)

MFM. Ltsz.: 53.28.29.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 119.,
CLXXXIX. t. 11. (B. Tóth Á.)

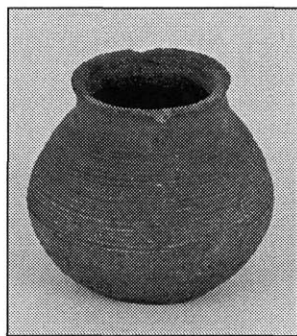
Kat. 147.

148. Miniatúr edény

V. sz. vége–VI. sz. közepe
Cserép, korongolt, közepszürke színű, szemcsés, homokkal soványított,

dúsított anyagú. Teste körte formájának nevezhető, szájrésze közel függőleges, pereme elvékonyodó. Vállát sűrű barázdált vonalak díszítik. A talp a korongról egyenesen levágott.

M.: 6,5 cm, szá.: 4,5 cm, fá.: 4 cm
Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 148.

149. Díszes bögre

V. sz. vége–VI. sz. közepe
Cserép, korongolt, közepszürke színű, finom, jól iszapolt anyagból, füstfoltos, jellegzetes körtére emlékeztető forma majdnem függőleges szájjal és gömbölyded peremmel. Finom mívű befesült, sűrű hullámvonal-kötegek, a közties sávokban pedig besimított vízszintes és zezzug lineák díszítik. Az enyhén homorú aljon falenyomatok.

M.: 11 cm, szá.: 5 cm, fá.: 4,5–5 cm
Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

150. Csésze

V. sz. vége–VI. sz. közepe
Cserép, korongolt, feketés színű, soványítóanyag nélküli agyagból készült. Élesebb törésvonalú, kettős kónikus forma kissé kihajló és leke-rekedő peremmel. A nyakon függőleges vonalak, a vállrészen két zezzug lineák látható, mint díszítés, be-

simított technikával. Az edényke alja egyenesen vágott.

M.: 8 cm, szá.: 7 cm, fá.: 5,5 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

151. Bögge

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, szemcsés-kavicsos soványítású agyagból készült. Testformája szabályos, hordóra emlékeztető, szájpereme kifelé húzott és gömbölyded. Az egész felületet, összefüggően, befésült vízszintes vonalak borítják. Az edényke alja lapos.

M.: 10 cm, szá.: 7 cm, fá.: 4,5 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

152. Pohár

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, korongolt, világosbarna színű, nem a legfinomabb agyagból készült. A mély súlypontú, kettős csontakúp alakú test szabálytalanabb, aszimmetrikus. Hengeres nyakához alig hangsúlyozott száj és perem kapcsolódik. A kisméretű edényke alja lapos.

M.: 7,5–8 cm, szá.: 5–5,5 cm, fá.: 4,5–5 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

153. Füles bögre

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, szabad kézzel formált, barnás színű, füstfoltos, szemcsés-törmeléken tartalmú agyagból készült. Leginkább hordóhoz hasonlítható testén kifelé hajló, egyszerű, egyetlen peremű száj ül. Ez alatt és a vállon tapad a félkörforma, valamegyest ellaposodó fogófül. Ovális talp-része sík, lapos.

M.: 11 cm, szá.: 8 cm, fá.: 5,5–6 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

154. Csésze

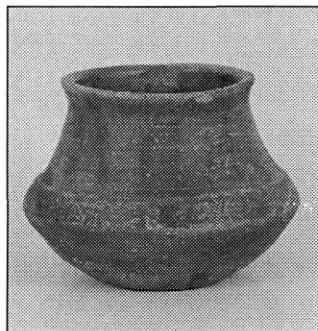
V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, korongolt, közepeszürke színű, jó minőségű, finom agyagból. Élesebb törésvonalú, aszimmetrikusan bikónikus forma, lekerekedő szájperemmel. A nyak- és a vállrész szétválasztott, az előbbin polírozott /besimított/, függőleges sávok sorakoznak, mint díszítés. Alja vízszintesen lemetsett.

M.: 7,5–8 cm, szá.: 7 cm, fá.: 5 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 155.

155. Pohár

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, foltos, finom agyagból készült. Nyúlánk testű pohár, mélyen lenn bikónikus vonalvezetéssel. Tölcséres, gömbölyded peremű szájrésze alatt a nyak-váll két bordával tagolt és három sávban besimított mintázatú. Legfőleg függőleges pászták láthatók, ez alatt öt sorban zezzug vonalak futnak körbe. Az apró alj sík, egyenes.

M.: 9,5 cm, szá.: 6 cm, fá.: kb. 3,5 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

156. Bögre

V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, finom, jól iszapolt agyagból készült. Éles törésű kettős csonka kúpos forma, homorú, bordákkal tagolt vállal nyakkal, gyűrűs peremmel. Gazdag besimított díszítés borítja az edénytestet. Négy sávban függőleges szalagok és vonalak, valamint háló-, illetve rácsos minta helyezkedik el rajta. A felület többi része fényezett. Kis talpfelülete sík.

M.: 8,5 cm, szá.: kb. 5,5 cm, fá.: 3 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

157. Edény

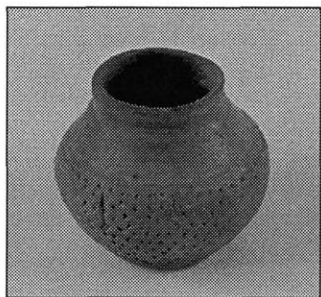
V. sz. vége–VI. sz. közepe

Cserép, korongolt, barnás színű, foltos, nem a legfinomabb agyagból készült. Domború törésvonalú kettős kónikus, a nyak és a váll zónái bordával és egyéb módon tagoltak. Kifelé hajló szájának pereme lekerekített. A vállon besimított kivitelben két zezzug/cikkcakk vonalsor húzódik. Az edény alja lapos.

M.: 11,5 cm, szá.: 7–7,5 cm, fá.: 6 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 158.

158. Bögre

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, szürke színű, finoman iszapolt, hengeres nyakú,

kihasasodó formájú. Vállán háromszög alakú eszközzel benyomkodott körbefutó díszítősor, alatta három, ugyanazzal az eszközzel benyomkodott díszítésekből kialakított háromszög alakú mező található.

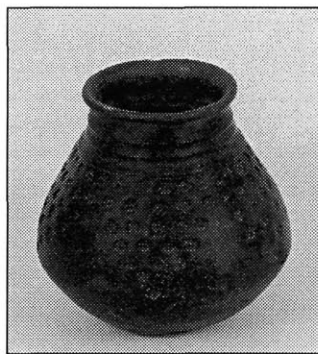
M.: 7,3 cm, szá.: 4,8 cm, fá.: 4,7 cm

Ismeretlen lelőhelyű

MMM. Ltsz.: 52.874.1.

BKRT. IV/3. 311., 85. t. 5.

(Havassy P.)

Kat. 159.

159. Bögre

VI. sz. első fele

Cserép, kézzel formált, barna színű, pereme lekerekített, nyaka hornyolatokkal tagolt, teste gömbös. Vállán kerek bepecsételt hét soros, lefelé álló háromszög alakú mintasor.

M.: 13 cm, szá.: 8 cm, fá.: 5,7 cm

Hódmezővásárhely–Kishomok, 1. sír (Csongrád m.)

TJM. Ltsz.: 62.24.5.

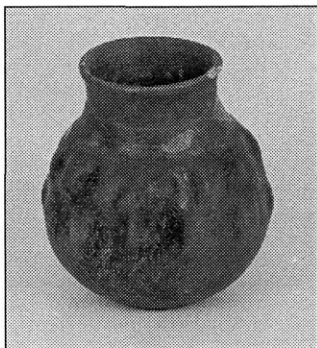
Irod.: CSALLÁNY 1961. 131–132., CCXX. t. 6. (Gallina Zs.)

160. Bögre

VI. sz. első fele

Cserép, szürke színű, lekerekített, kis sé kihajló peremű, öblös testű, nyakán függőleges, vállán szembefordított, sraffozott, besimított háromszögminta, hasán 12 ovális, belülről kinyomott dudor cikk-cakk elrendezésben, alatta elmosódott vízszin-

tes, besimított minták.
M.: 15,6 cm, szá.: 7,8 cm,
Hódmezővásárhely–Kishomok, 1.
sír (Csongrád m.)
TJM. Ltsz.: 62.24.7.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 132.,
CCXX. t. 7. (Gallina Zs.)

Kat. 160.

161. Edény

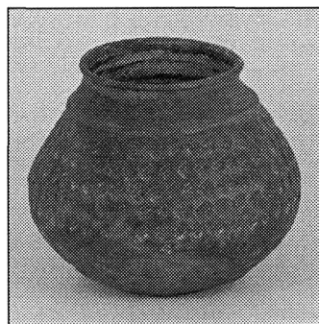
VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürke színű, füg-
gőleges nyakú, gömbös testű, vállán
és hasán öt soros, rombusz alakú be-
pecsételt mintasor.
M.: 13,3 cm, sz.: 12,8 cm
Hódmezővásárhely–Gorzsa
(Csongrád m.)
TJM. Ltsz.: 62.26.42.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 126.,
CCXXIV. t. 36. (Gallina Zs.)

162. Edény

VI. sz. első fele
Cserép, szürke színű, lekerekített
peremű, függőleges nyakú, gömbös
testű. Nyakán besimított rácsminta,
vállán egy soros, rombusz alakú, al-
ta hosszúkás, függőleges, hasvona-
lán négy részre tagolt négyzet alakú
bepecsételt minta fut körbe.
M.: 13,9 cm, szá.: 8,2 cm, fá.: 7 cm
Szentés–Berekhát, (Csongrád m.)
KJM. Ltsz.: 55.6.1.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 96., CI. t. 3.
(Gallina Zs.)

163. Bögge

VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, világosbarna szí-
nű, szája széles, gömbös testű.
Vállán két soros, illetve lefelé álló
háromszög mintába rendezett rom-
busz alakú, bepecsételt díszítés ta-
lálható. Kiegészített.
M.: 8,3 cm, szá.: 7,2 cm, fá.: 5 cm
Békésszentandrás–Mogyoróshalom
(Békés m.)
KJM. Ltsz.: 55.4.1.
Irod.: CSALLÁNY 1961. 106–107.,
CIII. t. 2. (Gallina Zs.)

Kat. 164.

164. Bögge

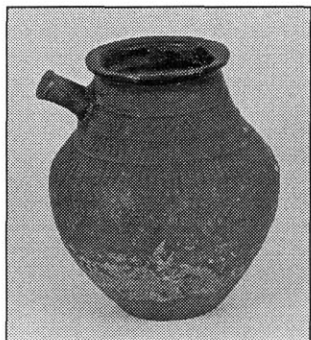
VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürke színű,
pereme lekerekített, gömbös testű.
Vállán borda, alatta öt sorban rom-
busz alakú, bepecsételt, vízszintes
mintasor fut körbe.
M.: 9,3 cm, szá.: 6,7 cm, fá.: 4,6 cm
Békésszentandrás–Mogyoróshalom
(Békés m.)
KJM. Ltsz.: 55.8.1.
Irod.: CSALLÁNY 1961. CIII. t. 8.
(Gallina Zs.)

165. Kiöntőcsöves korsó

VI. sz. első fele
Cserép, korongolt, szürke színű,
kihajló, lekerekített peremű, öblös
testű. Nyakáról ferde, hengeres ki-
öntőcső indul ki. Nyakán borda, fő-

lötte halvány besímított cikk-cakk minta, alatta három soros, rombusz alakú, majd két sorban hosszúkás, függőleges, végül rombusz alakú, lefelé álló háromszög formákba rendezett bepecsételt minta fut körbe. M.: 22,2 cm, szá.: 11,8 cm, fá.: 8,3 cm Békésszentandrás–Mogyoróshalom KJM. Ltsz.: 55.9.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 106., CIII. t. 9; BÓNA 1974. 102., 36. kép (Gallina Zs.)

Kat. 165.

166. Edény

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, világosszürke színű, körteforma, foltosra égett. Nyaka magas, pereme kihajló, testén rombuszalakú, rácsmintás bepecsételt díszítés.

M.: 10,5 cm, szá.: 7,2 cm, fá.: 5,5 cm Szőreg-"A" temető, 64. sír (Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.29.162.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 161., CLXXXVI. t. 6. (B. Tóth Á.)

167. Edény

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, fekete színű, kiöntőcsöves, polírozott. Kettőskónikus testén pajzs alakú, hálómintás pecsétlővel készült ötsoros díszítés, nyakán besímított minta: függőleges sávok között vízszintes, zezugvo-

nalas sorok.

M.: 18,8 cm, szá.: 12 cm, fá.: 7,8 cm

Szőreg-"A" temető, 23. sír

MFM. Ltsz.: 97.4.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 155.,

CLXXXV. t. 4; BÓNA 1974. 102., 33.

kép (B. Tóth Á.)

168. Edény

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, körte alakú. A perem alatt borda, ez alatt a testét bepecsételéssel borítja: rácsmintás, lekerekített téglalapalak alatt három sor hálómintás, rombusz pecsételéssel.

M.: 10 cm, szá.: 7,8 cm, fá.: 5,2 cm

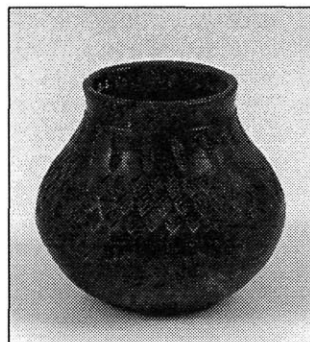
Szarvas (Békés m.)

MNM. Ltsz.: 75.1893.110.,

újraeltárolva: 64.8.1.

Irod.: WERNER 1962. 177., Taf. 18. 6.

(B. Tóth Á.)

Kat. 168.

169. Edény

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, körte alakú. Magas, hengeres nyakán zezugmintás besímítás, testén két sor téglalapalakú pecsételt minta alatt zezugvonalban felvitt, hálómintával kitöltött rombusz pecsételéssel.

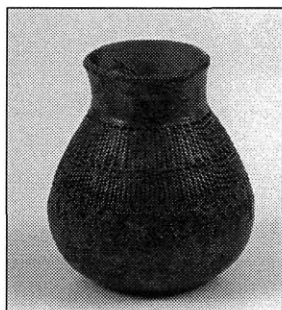
M.: 12,5 cm, szá.: 6,5 cm, fá.: 6 cm

Szarvas (Békés megye)

MNM. Ltsz.: 75.1893.111.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 107., CXCI-

II. t. 13; BÓNA 1974. 102., 37. kép
(B. Tóth Á.)

Kat. 169.

170. Bögre

VI. század első fele

Cserép, korongolt, középszürke színű, füstfoltos, kavics adalékanyaggal soványított, zömök formájú, teste „gömbölyded”, éspedig magasabban vállasodva, melyen néhány gerinc fut körül. A száj kihajló, a perem lekerekedő, az edényke talprésze kissé domború.

M.: 11,5 cm, szá.: 8,5 cm, fá.: 6,5 cm

Törökszentmiklós, ismeretlen lelőhely? (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1998. 102., 102. 2–3. k. (Cseh J.)

171. Körte alakú edény

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, sötétszürke színű, foltos, szerencsés adalékkal kevert agyagból készült. Filigrán, függőleges, egyszerű szája, illetve pereme öblös testen ül. A vállrészt bekarcolt horizontális vonalak díszítik. A fazekas készítmény alja, talprésze egyenesen vágott.

M.: 8,5 cm, szá.: 5,5 cm, fá.: 4–4,5 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

172. Pohár

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, nem éppen a legfinomabb agyagból készült. Kisméretű, teste hordóhoz hasonlatos, szájrésze függőleges, pereme lekerekített, durván. A vállon ékvésés-szerű beszürkölésből álló sorok, ezalatt függőleges sávokban hasonló, de formátlanabb benyomkodások vonalai helyezkednek el, alja lapos.

M.: 9 cm, szá.: 5 cm, fá.: 3,5–4 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

173. Körte alakú bögre

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, barnásszürke színű, gondosan iszapolt, finom anyagból készült, öblös, rövid nyakkal és kissé duzzadt peremmel. Besímított, polírozott díszítésű. A nyakrészen függőleges vonalkák, alatta borda /imitáció/. A testet három zónát alkotva, balra és jobbra dőlő lineák borítják. Kis talpa lapos.

M.: 12,5 cm, szá.: 6–6,5 cm, fá.: 4–4,5 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

174. Bögre

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, foltos, kavicsstartalmú nyersanyagból kialakított. Öblös teste fölött szűkebb nyak és kifelé hajló, gömbölyded peremű száj ül. A cserépáru apró talprésze egyenesen vágott.

M.: 9,5–10 cm, szá.: 5 cm, fá.: 3–3,5 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

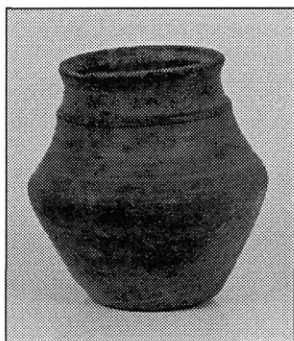
175. Edényke

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, középszürke szí-

nű, finom, kövér fazekasagyagból készült. Kettős csonka kúp formájú edény, lágyan megtörő kontúrral. Szájrészenek gömbölyded pereme alatt vízszintes gerinc fut körül, amely a matt felületre rásimított függőleges vonalkák két sávját választja el egymástól. A cseréparu alja egyenesen lementszett.

M.: 9–9,5 cm, szá.: 6 cm, fá.: 5 cm
Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 175.

176. Fazék

VI. sz. első fele

Cserép, szabad kézzel formált, barnás színű, füstfoltos, törmelékanyagot tartalmazó agyagból készült. Karcsúbb, nyúlánk, fordított tojás alakú forma, rövid szájrésszel és egyenesen csapott peremmel. Az edény talpírse mélyen homorú, kissé gyűrűszerűen.

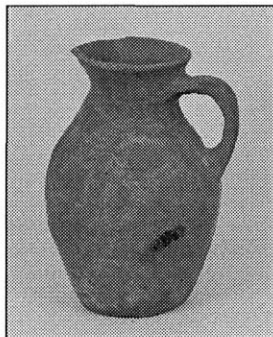
M.: 12,5 cm, szá.: 7,5 cm, fá.: 4,5–5 cm
Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

177. Bögre

VI. sz. első fele

Cserép, korongolt, középszürke színű, szemcsés adalékkal, kavicsalomokkal kevert, soványított agyagból készült. Testformája öblös, hasas, szájrésze hiányzik, illetve kiegészített. Pereme az ebbe a kategó-

riába tartozó készítményekéhez lehetett hasonlatos. Alja a korongtányérról egyenes síkban lementszett. M.: kb. 10 cm, szá.: kb. 6 cm, fá.: 4,5
Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 178.

178. Füles korsó

VI. sz. középső harmada

Cserép, kézzel formált, világos barnás színű, foltos, durvább, kavicsos-törmelékes tartalmú agyagból készült. Teste hordóra emlékeztető, tölcséres, csapott peremű szájánál a kiöntőcsőrös rekonstrukció csak egy lehetséges forma. A perem alól kívül hornyolt, vaskos szalagszerű fül indul, amely alul a vállon tapad, alja széles, lapos.

M.: 29,5 cm, szá.: 12,5 cm, fá.: 11,5 cm
Tiszafüred–Morotvapart, II/1. ház
(JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1990. 164., 210. IV. t. 2, 216. X. t. (Cseh J.)

179. Bögre

VI. sz. középső harmada

Cserép, korongolt, foltosan barnás szürkés színű, finom, jól iszapolt anyagból készült. Testformája távolról körtére emlékeztető. Szája kifelé hajló és lekerekített, nyakán függőleges besimított vonalak, alatta gerinc. A felület nagy részét csüngő

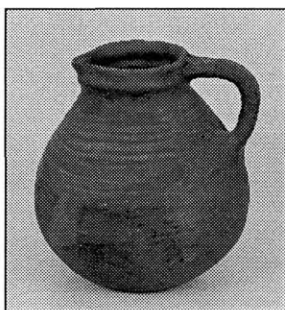
háromszög alakzatokban pecsételést díszíti, melyek belsejében hálómintás, csepp-forma minták, melyeket ékvéséses sorok vesznek közre. Szűk alja lapos.

M.: 13–13,5 cm, szá.: 7–7,5 cm, fá.: 5,4 cm

Tiszafüred–Morotvapart, II/1. ház (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1990. 164., 210. IV. t. 1, 215. IX. t. (Cseh J.)

Kat. 180.

180. Füles korsó

VI. sz. középső harmada

Cserép, korongolt, galambszürke színű, finom, jól iszapolt agyagból készült. Testes, hasas forma, szájrésze függőleges, kiöntőcsőrös, pereme lekerekített. Jellemzősége egy alig hangsúlyozott borda, „párna”. Éppen a perem alatt és a vállon csatlakozik egy kívül hornyolt, durván ovális átmetszetű fogófül, „nyers” felülete lágyan bordázott, árktolt, talpa egyenesen vágott.

M.: 22,5 cm, szá.: 9,5 cm, fá.: 9,5 cm

Törökszentmiklós–Erdős Imre utca 50. (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 85.4.1.

Irod.: CSEH 1990. 223., 226., 4. k. 1, 227. 5. k. 1. (Cseh J.)

181. Füles korsó

VI. sz. középső harmada

Cserép, korongolt, galambszürke

színű, finom, gondosan iszapolt agyagból készült. Testformája hasas, öblös, mélyebb súlyponttal. Nyersen hagyott felületén alig észlelhető bordák, hornyok futnak. Kiöntőcsőrös szájrészenek pereme kifelé hajló és lekerekített, melyet és a vállat duzzadt, kívül árktolt szalagfül íveli át. Az egyenesen vágott aljon falenyomatok láthatók.

M.: 22–22,5 cm, szá.: 10 cm, fá.: 9–9,5 cm

Törökszentmiklós–Erdős Imre utca 50. (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: 85.4.2.

Irod.: CSEH 1990. 223–224., 226. 4. k. 2, 227. 5. k. 2. (Cseh J.)

182. Tál

VI. sz. középső harmada

Cserép, korongolt, szürkésbarna színű, kavicssal kevert, dúsított agyagból készült. Lágyan kettős kónikus forma, ívelődő alsó résszel. A száj kifelé húzott és lekerekített, az asztali edény talprésze kissé homorú.

M.: 9 cm, szá.: 21 cm, fá.: 10 cm

Szelevény–Sweiger-tanya, 1.

fazekasműhely (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

Irod.: CSEH 1998C. 63. k. 182.

(Cseh J.)

183. Tál

VI. sz. középső harmada

Cserép, korongolt, barnásszürke színű, kavicssal soványított agyagból készült. Kettős csonka kúpos forma magasan elhelyezkedő törésvonallal, egyenes vonalú alsó résszel. Szája „tölcsérszerűen” kihajló és gömbölyded záródású, alja lapos.

M.: 10,5 cm, szá.: 22,5 cm, fá.: 8 cm

Szelevény–Sweiger-tanya, 1.

fazekasműhely (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

EGYÉB ANYAGÚ TÁRGYAK

184. Gyöngy

V. sz.

Hengeres kalcedongyöngy, lapos, töredezett borostyángyöngy, hengeres, sötétszürke, fehér ráfolyatott mintával díszített pasztagyöngy.

H.: 1,2–2,4 cm, átm.: 1,8–3,4 cm

Gyula környéke, Körös-part (Békés m.)

MNM. Ltsz.: 54.1.5.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 114., CCV.

t. 4–6. (B. Tóth Ágnes)

185. Gyöngyök

V. sz.

Csokornyakkendő alakú arany, miniatűr barna üveg, enciánkék átlátszó gömbölyű üveg fehér csíkos betéttel, világoszöld gömbölyű üveg, sokszögű enciánkék átlátszó üveg, gömbölyű piros üveg, kisebb gömbölyű karneol, nagyobb korong alakú borostyán gyöngyök (15 db).

Átm.: 0,2–2 cm

Ártánd-Kisfarkasdomb, 9. sír (HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.77.82.3.

Irod.:

ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–M.

NEPPER 1996. 116. (M. Nepper I.)

186. Gyöngyök

V. sz.

Fekete csavart paszta, hosszúkás gerendezelt fekete paszta, korong alakú lapos borostyán, áttetsző üvegyöngy (9 db).

Átm.: 0,4–2,5 cm

Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.50.3. (M. Nepper I.)

187. Gyöngyök

V. sz.

Nagy fehér és több téglalap alakú lapos féldrágakő gyöngy. Színes gyöngyök: piros szabálytalan hasáb alakú, lila, átlátszó zöld, fehér nem átlátszó, enciánkék átlátszó sokszög, átlátszó zöld korong, enciánkék cső alakú, matt fehér hengeres, nagyobb hordó alakú fehér üvegyöngy és hatszög alapú hasábos karneolgyöngy (159 szem).

Átlagos átm.: 0,8 cm

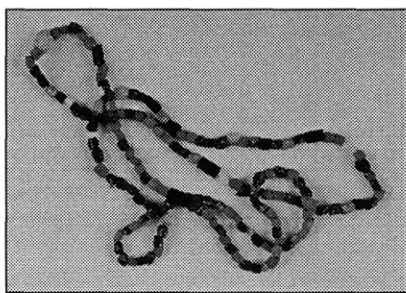
Ártánd–Nagyfarkasdomb (HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.75.2.

Irod.:

ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–M.

NEPPER 1996. 115. (M. Nepper I.)

Kat. 187.

188. Gyöngyök

V. sz.

Gömbölyű fehér üveg, kék alapon piros közepű virágokkal díszített, gömbölyű millefiori, sokszögletű karneol, kisebb gömbölyű és sokszögű narancssárga üveg, hosszúkás sokszögű enciánkék üveg, zöld, fekete és piros miniatűr kásagyöngy, zöld és piros ugyanilyen kicsi ikergyöngy, lila sokszögű üveg, cső alakú enciánkék üveg, kisebb és nagyobb zöld lencse alakú üveg, korong és lapított gömb alakú citromsárga üveg, fekete alapon fehér szemes, szabálytalan alakú üveg, kocka alakú átlátszó zöld üveg, lencse

alakú enciánkék üveg és három tagból álló ikergyöngy (100 db).

Átlagos átm.: 0,2–1 cm

Ártánd–Nagyfarkasdomb, 185. sír
(HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.122.1.

Irod.:

ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–M.
NEPPER 1996. 114. (M. Nepper I.)

189. Gyöngyök

V. sz.

Enciánkék színű, áttetsző, sokszög alakú, hasonló színű, kissé szabálytalan, gömb alakú, valamint bordó színű, fehér betétes, nem átlátszó hasáb alakú pasztagyöngyök (24 db).

Átlagos átm.: 0,7 cm

Ártánd–Nagyfarkasdomb, 192. sír
(HB. m.)

DM. Ltsz.: 77.53.1. (M. Nepper I.)

190. Kova

V. sz.

Nagyobb méretű, ép kovakő, a tűzkésztség tartozéka, alatta volt a vascsiholó, de az elpusztult.

5,75x2,5 cm

Hajdúszoboszló–Bajcsy-Zs. u. 60.
(HB. m.)

DM. Ltsz.: IV.90.4.9.

Irod.: ISTVÁNOVITS–M. NEPPER,
sajtó alatt.

191. Kalcedongyöngy

V–VI. sz.

Korong alakú, átfúrt gyöngy.

Átm.: 2,7 cm

Szentes–Nagyhegy, 84. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.55.9.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 64., XLI. t.
4. (B. Tóth Á.)

192. Gyöngysor

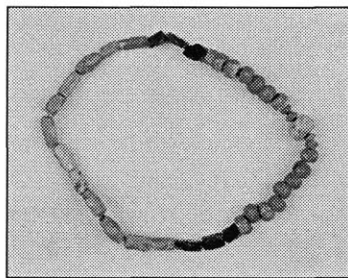
V–VI. sz. középső harmada

38 darab sárgásfehér, sárgásbarna, nyomott gömb, bikónikus, hatszögű hasáb, henger alakú üvegpaszta- és kubooskaéder alakú karneolgyöngyök, fehér, nyomott gömb alakú pasztagyöngy, oldalán vésett, aranyfóliával kitöltött fonatminta.

Átm.: 0,5–1,2 cm

Szentes–Nagyhegy, 18. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.15.26–63. (Gallina Zs.)

Kat. 192.

193. Gyöngysor

V–VI. sz. közepe

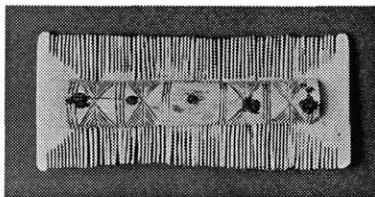
37 darab, ezüstözött, nyomott gömb, fehér, barna hordó alakú pasztagyöngyök, folytatott díszítésű, fekete, korong alakú pasztagyöngy, kubooskaéder alakú karneolgyöngy.

Átm.: 0,3–1,7 cm

Hódmezővásárhely–Gorzsa, 30. sír
(Csongrád m.)

TJM. Ltsz.: 62.26.34.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 130.
(Gallina Zs.)

Kat. 194.

194. Csontfésű

V. sz. második fele–VI. sz. első harmada

Téglalap alakú, több lemezből áll. A fogóborda mindkét oldalán szembe fordított fenyőág és hármes vonalköteg mintával díszített. Kiegészített.

10x4,6 cm

Szentes-Kökényzug, VII. a. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 72.73.1.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 26., II. t. 10.
(Gallina Zs.)

Kat. 195.

195. Gyöngysor

V. sz. második fele–VI. sz. első fele
25 darabból álló gömb, nyomott gömb, korong, henger, illetve hordó alakú, barna, sötétkék, lila, fehér, zöld üvegpasztagyöngyök, egy-egy borostyán és karneolgyöngy.

Átm.: 0,2x1,4 cm

Szentes-Kökényzug, 69. sír
(Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.82.52–76.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 27., III. t. 3.
(Gallina Zs.)

196. Gyöngyök

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. 50–60-as évei

A nyakék 10 darab eltérő anyagú, színű és formájú gyöngyből tevődik össze. Előfordul közöttük borostyán (korongos, barnás), üvegpasztá, 3 darab hegyikristály (az áttetsző, fehér árnyalatúak), valamint karneol (e két utóbbi gömbszerű és barnás színű).

Átm.: 0,6–2,5 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: –

A gyöngyök meghatározásában a JATE Régészeti Tanszék lelkes leányhallgatói voltak segítségemre.
(Cseh J.)

197. Gyöngyök

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Két db kréta, 16 db kő-, üveg- és borostyángyöngy.

Átlagos átm.: 0,5–2,2 cm

Kiszombor-"B" temető, 32. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.66–67.

Irod.: TÖRÖK 1936. 6., LXII. t.
(B. Tóth Á.)

198. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele

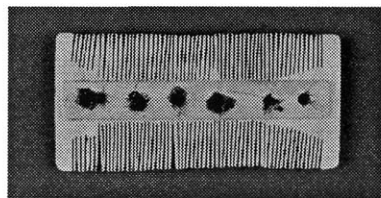
Kétoldalas; az egyik háztetőszerűen kialakított bordáját ék alakú vonalköteges és hullámvonalas bevésés díszíti. Töredékes.

10,6x4,9 cm

Kiszombor-"B" temető, 32. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.65.

Irod.: TÖRÖK 1936. 6., LXII. t.
(B. Tóth Á.)

Kat. 199.

199. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Kétoldalas, díszítetlen.

10,8x4,9 cm

Kiszombor-"B" temető, 304. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.103.

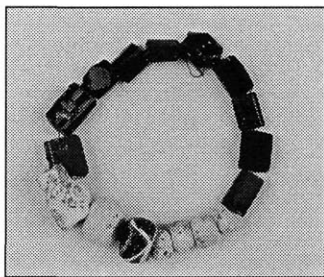
Irod.: TÖRÖK 1936. 7., XLIX. t. (B. Tóth Á.)

200. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Kétoldalas, az egyik bordáját tűzdelt egyenes- és hullámvonal díszíti.
9,9x4,9 cm
Kiszombor–"B" temető, 54. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.5.115.
Irod.: TÖRÖK 1936 8., LXV. t. (B. Tóth Á.)

201. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Egyoldalas, mindkét bordája egyenes vonalkötegekkel díszített. A borda végén stilizált madárfej, ez a másik végén letörött.
Eredeti h.: kb. 10 cm, sz.: 4,3 cm
Kiszombor–"B" temető, 55. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.5.118.
Irod.: TÖRÖK 1936. 8., XLVII. t. (B. Tóth Á.)

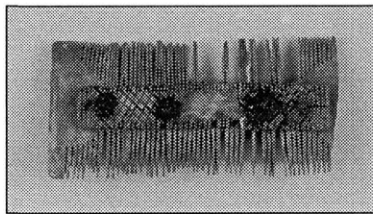
Kat. 202.

202. Gyöngyök

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Hét db kréta, sima és betétes paszta, valamint 10 db karneolgyöngy.
Átm.: 0,5–1,5 cm
Kiszombor–"B" temető, 80. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.5.183.
Irod.: TÖRÖK 1936. 9., LXI. t. (B. Tóth Á.)

203. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Kétoldalas, az egyik bordája bevagdalt háló- és zezzugmintával díszített.
9,6x4,7 cm
Kiszombor–"B" temető 87. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.5.823.
Irod.: TÖRÖK 1936. 10., XLIX. t. (B. Tóth Á.)

Kat. 203.

204. Gyöngyök

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Korong alakú, nyomott gömb alakú és hosszúkás, középen megvastagodó formájú borostyángyöngyök, egy korong alakú, lyukacsos, irizáló felületű, néhány kisebb méretű, nyomott gömb formájú, kék, zöld, narancssárga, fekete és fehér színű, egy hatszög alapú, hasábos, zöld színű, egy csavart, fekete színű, valamint egy hasáb alakú, lila színű pasztagyöngy, fekete színű kásagyöngyök (27 db).
Átm.: 0,4–2,5 cm
Kiszombor–"B" temető, 88. sír
(Csongrád m.)
MFM. Ltsz.: 53.5.822.
Irod.: TÖRÖK 1936. 10. (B. Tóth Á.)

205. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele
Kétoldalas, az egyik bordája bevéssett X-ekkel mintázott.
9,4x4,5 cm
Kiszombor–"B" temető, 93. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.220.

Irod.: TÖRÖK 1936. 10., LII. t. (B. Tóth Á.)

206. Füstkvarc gomb

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Teteje felől hat, alulról pedig ötszögletesre csiszolt (orsó?) gomb, széles furattal.

M.: 1,9 cm, átm.: 3,3 cm, nyílás

átm.: 0,7–0,9 cm

Kiszombor–"B" temető, 96. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.234.

Irod.: TÖRÖK 1936. 10., LXVI. t.
(B. Tóth Á.)

207. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. első fele

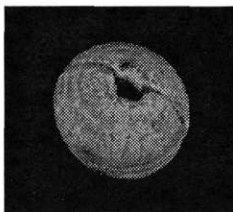
Kétoldalas, az egyik bordáján egyenes vonalkötegek és tűzdelt vonalpárok.

10,8x5 cm

Kiszombor–"B" temető, 97. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.235.

Irod.: TÖRÖK 1936. 11., XLIV. t.
(B. Tóth Á.)

Kat. 208.

208. Orsógomb

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Borostyán, kerek alakú.

M.: 3 cm, átm.: 3,6 cm

Kiszombor–"B" temető, 146. sír
(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.349.

Irod.: TÖRÖK 1936. 12., LXII. t.
(B. Tóth Á.)

209. Nyaklánc

V. sz. utolsó harmada–VI. sz. középső harmada

A kis nyakékben 15 darab változatos anyagú, alakú és színű gyöngyszem található. A formák: hordó/gömbölyded, hengeres, lecsapott sarkú hasáb stb. A barnás, kékes, zöldes stb. árnyalatú szemek anyaga nagyrészt karneol, borostyán és üveg-paszta.

0,5–1,7 cm

Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 209.

210. Csontfésű

V. sz. vége–VI. sz. eleje

A kétsoros, hajdíszként és hajápolásra szolgáló, agancslemezekből összeálló, téglalap formájú tárgy közel teljes terjedelmében megmaradt. A mindkét oldalán azonos sűrűségben fogazott rész négy-öt lapból áll, melyeket két csontléc és négy vas-szegecs tart egyben. A lécek egyikét poncolt pontok adta, kettős ívek díszítik.

9x4,4 cm

Szolnok–Zagyvapart (Alcsi),
VII/21. sír (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

211. Amulettek

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Csontból készült ún. Donar-buzogányok. Kúpos, illetve levágott csú-

csú piramis alakúak, három darabon bekarcolt hálóminta, a negyediken pontkörös dísz.

H.: 1,8–2,5 cm

Kiszombor-"B" temető, 279. sír

MFM. Ltsz.: 53.5.602.

Irod.: TÖRÖK 1936. 18., LXVI. t;

BÓNA 1974. 98., 27. rajz

(B. Tóth Á.)

212. Kereszt, gyöngyök

V. sz. vége–VI. sz. első fele

Tíz db borostyán-, paszta- és kőgyönggyel együtt előkerült bronzkereszt. A kereszt szárainak találkozásánál rekeszbe foglalt félgömbalakú hegyikristály, a szárazon beütögetett pontkörös dísz.

A kereszt h.: 3 cm, sz.: 1,7 cm

Kiszombor-"B" temető, 350. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.719–720.

Irod.: TÖRÖK 1936. 21., LII. t; BÓNA

1974. 101., 12. kép (B. Tóth Á.)

213. Csontfésű

VI. sz. első fele

Egyoldalas, bordája enyhén ötszögletes, mindkét oldalán díszített: a háromszögletű mezőket hálóminta tölti ki.

15,9×3,8 cm

Kiszombor-"B" temető, 404. sír

(Csongrád m.)

MFM. Ltsz.: 53.5.799.

Irod.: TÖRÖK 1936. 23., XLVI. t. (B.

Tóth Á.)

214. Csontfésű

VI. sz. első fele

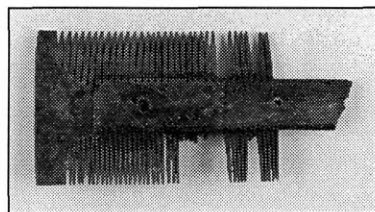
A jelen állapotában töredékes, kétoldalas tárgy eredetileg téglalap formájú volt. Az egyik oldalon finomabb-sűrűbb, a másikon durvább fogazással ellátott lapsor két merevítőléccel van összefogva, négy

bronzszegecs segítségével. Eme szorítólecek egyike pompásan díszített: poncolt kivitelben kettős vonalak vehetők ki, melyek X-, durván hullám-, stb. formát adnak.

10×4,9 cm

Szolnok-Szandaszőlős (JNSZ. m.)

DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 214.

215. Csontfésű

VI. sz. első fele

Három darabból összeállított, bronz- és vasszegecsekkel erősítették össze. Háta nyújtott háromszög alakú. A fogólemezekon és a fésűlemez szélein koncentrikus körök és hármasszerű bekarcolt vonaldíszítés.

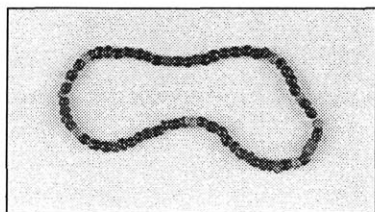
17×3,4–4,3 cm

Szentes-Berekhát, 66. sír (Csongrád m.)

KJM. Ltsz.: 55.14.30.

Irod.: CSALLÁNY 1961. 77., LXXI. t. 1.

(Gallina Zs.)

Kat. 216.

216. Nyaklánc

VI. sz. első fele

A nyakékre 68 darab kisméretű, „miniatűr” üveg/paszta gyöngy van fölfűzve zömmel feketés, emellett sárgás és egyéb színben. Nagyobb részük egyszerű hordó alakú, finom szemes gyöngy is előfordul.

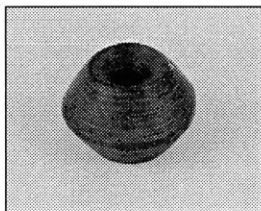
Átm.: 0,2–0,4 cm
 Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
 DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

217. Orsógombok

VI. sz. első fele
 Cserép, kettőskónikus testűek (2 db).
 Átm.: 2,5 és 2,7 cm
 Szentcsanak-hegy, 84. sír
 (Csongrád m.)
 MFM. Ltsz.: 53.55.12.
 Irod.: CSALLÁNY 1961. 63–64., XL.
 t. 6–7. (B. Tóth Á.)

218. Orsógomb

VI. sz. első fele
 Cserép, tisztább agyagból formált,
 barnásszürke színű fonóeszköz-tar-
 tozók. Alakja kettős kónikus, az
 élnél árok fut körül.
 3,2x2,4 cm
 Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
 DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

Kat. 219.

219. Orsógomb

VI. sz. első fele
 Cserép, korongolt, finom agyagból
 készített, barna színű, kettős csonka
 kúp alakú (bikónikus) orsónehezék,
 az átfúrásnál mélyített. A felületen
 filigrán barázdák futnak körbe.
 3,7x2,6 cm
 Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
 DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

220. Csontfésű

VI. sz. első fele
 Egyoldalas, díszített bordáján bekar-
 colt egyenes vonalak és X alakok.

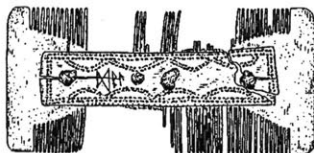
kb. 15x2,9 cm
 Klárafalva–"C" temető, 8. sír
 (Csongrád m.)
 MFM. Ltsz.: 53.26.17.
 Irod.: CSALLÁNY 1961. 169., CLVI-
 II. t. 5. (B. Tóth Á.)

221. Fenőkö

VI. sz. első fele
 Homokkő (?), a szokatlanul méretes,
 terjedelmes fenőeszköz színe drap-
 pos, eredetileg hasáb alakú volt, a
 hosszú használat során két szembe-
 néző lapja homorúra kopott. Tüszé-
 rű tárgyak élesítésének nyomai is
 fölfedezhetők rajta.
 19x5 cm
 Szolnok–Szandaszőlős (JNSZ. m.)
 DJM. Ltsz.: – (Cseh J.)

222. Rúnafeliratos csontfésű

VI. sz. középső harmada
 A kétsoros sűrűfésű szabályos
 téglalap formájú, fogazott (ma már
 hiányos) lemezsora eredetileg öt da-
 rabból állt. Ezt a szélesebb, kétoldali
 szorítólécekkel együtt négy vas-
 szegecs üti át. A lécek egyike sima, a
 másik dupla, poncolt árkádsorral és
 kerettel díszített. A merevítő agancs-
 tag bal oldalán, két vasszegecs kö-
 zött három finom, egyenes vona-
 lakkal bekarcolt rovásjegy, germán
 rúna található. Balról jobbra halad-
 va: azaz DBA, és pedig tisztán
 kivehető módon látható.
 11,1x5,3 cm
 Kengyel-Vígh-tanya, 4. pont (JNSZ. m.)
 DJM. Ltsz.: –
 Irod.: CSEH 1997. 8. és passim. (Cseh J.)

Kat. 222.

Cseh János

**A GEPIDÁK RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNETI
KRONOLÓGIÁJA**

RÉGÉSZETI KRONOLÓGIA

I. Késő vaskor (La Tène, i. e. III–I. század) a gót-gepida őshaza anyagi kultúrája a mai Dél-Svédországban

II. Kora római kor (i. sz. I–III. század) a gót-gepida népesség régészeti emléke anyaga, a Wielbark-kultúra az Alsó-Visztula térségében

III. Késő római kor (III. század utolsó harmada–IV. század harmadik negyede) nehezen azonosítható gepida leletek a Kárpát-medencében

IV. Hun kor (IV. század utolsó negyede–V. század első fele) jól körülírható gepida emléktárgy a Kárpát-medence északkeleti térségében

V. Kora Meroving-kor (V. század második fele–VI. század harmadik negyede) a gepida anyagi művelődés virágkora

VI. Késő Meroving-kor (VI. század utolsó harmada–VII. század középső harmada) az avar fennhatóság alatt élő gepidák régészeti leletei Erdélyben (esetleg más-
hol is)

TÖRTÉNETI KRONOLÓGIA

Időszámításunk kezdetét megelőző évszázadok

A késő vaskori (La Tène) gót-gepida őshaza, a legrégebbi településterület – a hagyományban Scandza – a mai Dél-Svédországban (hozzávetőleg Västergötland, Östergötland, Gotland)

Időszámításunk kezdete körüli idők

A gót-gepida (gepanta) népcsoportok tengeri úton, a Balti-tengert átszelve a

Gdański-öböl, a Visztula-torkolat, illetve -delta térségébe érkeznek

Időszámításunk szerinti I. század első fele–II. század második fele

A gót rokon, önálló néppé (gens) alakuló-formálódó gepidák saját szállásterülete a Visztula-delta szigetén és környékén (Spenis Gepedoios insula)

II. század második fele–III. század első fele

A nagy gót vándorlás a Pontusz – Fekete-tenger – felé, ennek keretében a kiváló gepida néptörzs útja az Alsó-Visztula térségből délre, az Északkelet-Kárpát-medence irányába

250–260-as évek (illetve ezt megelőzően)

Katonai konfliktus, összecsapás a lakóhelyükről kimozdult és a nagy folyam mentén felfelé húzódó, vándorló gepidák és a tőlük dél felé letelepült burgundok között, az utóbb említettek vereségével

269

A gepidák első, valóban hitelt érdemlő említése a római forrásokban: egy keleti germán koalíció résztvevői sorában szerepelnek, melyet Róma II. Claudius (Gothicus) császár alatt ver vissza. A népcsoport Fastida királlyal az élen megjelenik a Kárpát-medence északkeleti területén

291. április 1. előtt (290 körül)

Fastida király gepidái a vandálokkal szövetségben Ostrogótha vizigótjai (nyugati gótjai) és az azokhoz csatlakozó tatifalok ellen harcolnak Dacia részbeni birtoklásáért: nagy csata (az alig lokalizálható) Auha-Ahua folyó mellett oppidum Galtis-nál. A gepidák visszaszorulnak korábbi lakóhelyükre (Felső-Tisza vidék, Máramaros)

III. század vége–kb. 378

A gepidák településterülete az egykori Daciatól – Porolissum/Mojgradtól északnyugatra: a késő római kori térképen, a Tabula Peutingeriana-n (ge)piti névnép alatt szerepelnek

378 után

A gepidák a hunok előidézte nagy népmozgásokkal és a hadrianopolisi csatával összefüggésben áttörik a szarmata településterületet, a Sarmatia-t védő sáncrendszert, az ún. Csörsz-árkot és megjelennek a Tiszántúlon

405–407 körül (vagy 410-es évek)

A hun nagyhatalom a vazallus Thorismod (I. Thorismud, illetve Thorismund) osztrogót királyt küldi a gepidák ellen, azok hódoltatására. Utóbbiak vereséget szenvednek – valahol a Szilágyságban? –, de a gót uralkodó is elesik az ütközetben

409 előtt (401–407)

A gepidák egy csoportja a nagy vandálszvéb vándorlással nyugatra kerül, ahol (Galliában, a Rajna vidéken) Róma őket mint föderátusokat telepíti le határőrizetre (455-ben pl. betörő burgundokat vernek vissza)

447

Ardarik királyuk uralkodása alatt, mint hun vazallusok, részt vesznek Attila nagykirály kelet-balkáni, a keletrómaiak ellen irányuló hadjáratában. Ők a sereget alkotó egyik legerősebb (gyalogos) kontingens az Utus folyó melletti csatában.

451 tavasza–nyara (június vége)

A gepidák részt vesznek Attila galliai hadjáratában: a hun haderő ütőképes egységeként véres, elkeseredett harcot vívnak a frankokkal. A mauriacumi (tévesen cataunumi) nagy csatában önállóan

alkotják a hun sereg jobbszárnyát, a rómaiak és szövetségeseik ellen.

452

Az észak-itáliai, Pó vidéki hun hadjárat: gepidák Attila nagykirály seregében

455 tavasza (vagy 454?)

A lokalizálhatatlan Nedao folyó melletti ütközet („népek csatája”). A széteső hun birodalom, az Attila-fi Ellákkal szembeni küzdelemben a zömmel keleti germán koalíció (rugiak, herulok, szkírek, szvébek) vezető ereje, Ardarikkal az élen, a gepidák népe. A győzelem eredményeként kialakul hegemoniájuk a Kárpát-medence keleti részében

450–460-as évek

A gepida királyság a Keletrómai Birodalom szövetségese. A gens V–VI. századi településterülete kezd kialakulni: a Tiszától keletre és Erdélyben megindul és lassan megszilárdul a népi kolonizáció, a térség gepidává válik (Gepidia)

469

A nehezen lokalizálható Bolia folyó menti csata. A gepidák, szövetségben a kisebb keleti germán törzsekkel és a szarmatákkal, vereséget szenvednek a Dunántúlon megtelepedett, harcias keleti gótoktól, Thiudimer királytól

473 (korábban 471)

A gepidák, az osztrogótok elvonulását követően, megszállják Pannonia Secunda (a Dráva-Száva közének keleti része, nagyrészt a Szerémség) területét. Sirmium – Sremska Mitrovica –, e fontos stratégiai pont birtokbavétele

480-as évektől a VI. század első évtizedéig

Gepidiában vélhetően három hatalmi központ létezik: egy Erdélyben, a másik

a Tisza–Körös–Maros térségében, a harmadik pedig a Szerémségben (Pannonia Sirmiensis)

488 ősze

A sirmiumi gepida uralkodó, Thrafstila útját állja az Itália felé vonuló Theoderik (Nagy Theoderich) király keleti gótjainak. Az Ulca-mocsaraknál vívott harcokban az utóbbiak kierőszakolják az átjutást, miközben maga az uralkodó, Thrafstila is életét veszti

488-tól

Sirmiumban az elesett Thrafstila fia, Trasarik (Thrasarich) uralkodik

504

A keleti gótok Pitzia és Herduin grófok vezetésével elfoglalják (mintegy visszafoglalják) a Szerémséget, Sirmiumot. Trasarik menekül – anyja a hajdani császárvárosban reked –, éspedig Gunderithhez, a tiszántúli gepida uralkodóhoz (ductor)

523

A Szerémségben lakó, keleti gót fennhatóság alatt élő gepidákat Nagy Theoderik áttelepíti Galliába, a Rhone folyó mellé, az északnyugati határ védelmére. Átvonulásuk Felső-Itálián

530 (528?)

A gepidák megkísérlik, hogy visszavegyék a gótok megszállta Pannonia Sirmiensist. Összeecsapás Singidunum/Belgrád körül, Wittigis (Vitigis) osztrogót gróf, a későbbi király megakadályozza a foglalást

536

A gepidáknak végre sikerül visszacserezniük a Szerémséget, éspedig az előző évben megindult, az itáliai gót állam ellen irányuló keletrómai támadás

hátterében, annak következményeként. (Ettől az időszaktól kezdve ismét csak egyetlen gepida király uralkodik)

539

Gepida-frank szövetség Bizánc ellen: a gepida haderő egy nagyobb ütközetben vereséget mér a keletrómai Calluc magister militum csapataira, beveszi Singidunumot, foglalásokat tesz Moesia Prima és Dacia Ripensis tartományokban, a Dunától délre (a mai Észak-Szerbia és Északnyugat-Bulgária)

539–551

A gepida királyság, egész története során, eléri legnagyobb területi kiterjedését: a Tiszántúl, a Bánát, Erdély, a Szerémség mellett övé a Nyugat-Havasalföld (az Olt folyótól nyugatra eső térség), továbbá területek az Al-Duna jobb partja mentén

546 (vagy 548)

Elemund gepida király halála, az új uralkodó Turisind vagy másként Thorisind trónra lépése, pajzsra emelése

547 tavasza–nyara

Az alig trónra került Audoin langobard király, politikai-katonai szövetségben a Bizánci Birodalommal (I. Justinianus császár), támadást indít a gepidák ellen. A háborúban a tényleges összetűzés egy bizánci-herul és egy gepida-barát herul sereg között zajlik le, az utóbbiak vereségével. Kétévi fegyverszünet Turisind és Audoin között

549 (június 25–26.?)

Egy természeti tűnemény (teljes holdfogyatkozás?) következtében ismét elodázódik a két esztendő után kiújult ellenségeskedésből fakadó gepida-langobard összeecsapás, közvetlen a csata előtt. A királyok megint két évre kötnek fegyverszünetet

551 nyara–552 kora tavasza

Gepida-langobard csata (az Asfeld-en), valahol a Szerémségben, melynek során a gepida vezér, a trónörökös Torismod/Thorismud (Thorismuth) elesik. Harcosait levágják, vagy szétszórják, ámde a langobardoknak is jelentősek a veszteségeik. A békefeltételek egyike, hogy a legyőzötteknek ki kell üríteni a legutóbb megszállt bizánci területeket

552

Hildigis langobard és Ostrogotha gepida trónkövetelő meggyilkolása a két királyi udvarban. Az imént kötött gepida-langobard-bizánci béke nyomán az alul maradtaknak egy kisebb katonai kontingense ott van Narses keletrómai hadvezér seregében és harcol Totila keleti gót király ellen Busta Gallorumnál

550-es évek vége–560-as évek eleje

Turisind gepida királyt kisebbik fia, Kunimund követi a trónon. Gepidia fővárosa a királyi és ariánus egyházi központ Sirmium (pénzverés)

565–566

Kunimund gepida uralkodó győztes, sikeres harcokat vív a szlávokkal, akik kelet felől fenyegetik, támadják Erdélyt.

566 tavasza

Alboin langobard király Sirmium ellen vonul, de Kunimund és a mellette felsorakozó keletrómaiak visszaverik támadását (az utóbbiak szövetségének ára: az egykori császárváros jövőbeli átadása)

567 tavasza–nyara

A langobard király, Alboin és az avar kagán, Baján katonai szövetsége Gepidia ellen. Kunimundot Bizánc már nem támogatja, inkább semleges az álláspontja. A két oldalról meginduló hadjárat csapásai alatt a gepidák állama összeomlik.

Egy hagyomány szerint Kunimundot, az utolsó gepida királyt a vést hozó, elkecseregelt csatában maga Alboin ölte meg, leánya Rosamunda (Rosemunda), fogásba esett

567 ősze

A sirmiumi gepida haderő vezére, Usdibad dux harcosaival bizánci területre vonul-menekül, a trónörökös? Reptila és az ariánus püspök Thrasarik/Thrasarich is, a királyi kincsekkel. Ezekkel az eseményekkel véget ér az önálló gepida királyság története

568 tavasza (április 2.)

A megvert, legyőzött gepidák egy része Alboin király langobardjaival Észak-Itáliába vonul (ahol egyébként településeik is ismertek)

572 nyara (június 28.)

Rosamunda, Kunimund leánya, Alboin asszonya, a langobard királyné és gepida testőrsége összeesküvést, lázadást szervez az uralkodó ellen, aki Veronában életét veszti

600 ősze

Priscus bizánci hadvezér avar területre (Bánát) nyomul és ott a gepidák három településére talál, melyekre rá is támad

626

A Bizáncot ostromló avar seregben ott vannak a gepidák segédcapatai is

870 körül

A Conversio Bagoariorum et Carantanorum című salzburgi egyházi vitairat gepidákat említ a Szerémségben és a szomszédos területeken

IRODALOM-ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

ActaArchHung. = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)

AJBABIN 1994 = Aleksandar Ajbabin: I goti in Crimea (secoli V–VII). In.: GOTI. Milano 1994. 110–135.

ALFÖLDI 1938 = Alföldi András: A kereszténység nyomai Pannoniában a népvándorlás korában. Szent István Emlékkönyv. Szerk.: Serédi Jusztinián. Bp. 1938.

AMBROZ 1982 = A. K. Ambroz: 0 dvuhplastinatih fibulah s nakladkami analogii k stat'e A. V. Dmitrieva. In.: Drevnosti epohi velikogo pereselenija narodov V-VIII vekov. Szerk.: A. K. Ambroz-T. F. Erdeli. Moszkva 1982. 107-121.

ArchÉrt. = Archaeologiai Értesítő (Budapest)

ArchHung. = Archaeologia Hungarica (Budapest)

Átm., átm. = átmérő

BARKÓCZI 1972 = Barkóczy, László: Sptromische Glasbecher mit aufgelegten Nuppen aus Pannonien. *FolArch.* 23. 1972. 69–94.

BÂRZU 1981 = Ligia Bârză: A román nép anyagi és szellemi műveltségének folytonossága az egykori Dacia területén. Bukarest 1981.

BÂRZU 1994–1995 = Ligia Bârzu: La station no 1 de Bratei, dép. de Sibiu (Ive–VIIe siècles), avec une expertise de Maria Bulai-Stirbu. *Dacia* XXXVIII–XXXIX. Bucaresti 1994–1995. 239–295.

BEHM-BLANCKE 1973 = Günter Behm-Blancke: Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und ihre Welt. Dresden 1973.

BERNÁTH 1991 = Bernáth István: Rúnairodalom. In.: Világirodalmi Lexikon. XII. k. Főszerkesztő: Szerdahelyi István. Bp. 1991. 286.

BIERBRAUER 1974 = Volker Bierbrauer: Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien. *Bibl. di Studi Medievali* VII. Spoleto 1974.

BIERBRAUER 1994 = Volker Bierbrauer: Archäologie und Geschichte der Goten vom 1–7. Jahrhundert. Versuch einer Bilanz. Frühmittelalterliche Studien 28. Münster 1994. 51–171.

BIERBRAUER 1994A = Volker Bierbrauer: Archeologia degli Ostrogoti in Italia. In.: GOTJ. 170-213.

BIERBRAUER 1998 = Volker Bierbrauer: Gepiden in der Wielbark-Kultur (1–4. Jahrhundert n. Chr.) Eine Spurensuche. In.: Studien zur Archäologie der Ostseeraumes. Von der Eisenzeit zum Mittelalter. Festschrift für M. Müller - Wille. Hrsg. von A. Wesse. Neumünster 1998. 389–403.

BKRT. = Békéscsaba és környéke régészeti topográfiája. I-II. Szerk.: Jankovich B. Dénes. Bp. 1998.

BÓNA 1961A = Bóna István: Az újhartyáni germán lovassír. ArchÉrt. 88. 1961. 192–209.

BÓNA 1961B = Bona István: Kiszvárd és a környék régészeti és történeti kutatói. In.: A kiszvárdai vár története. Szerk.: Éri István. Kiszvárd 1961. 61–95.

BÓNA 1974 = Bóna István: A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében. Bp. 1974.

BÓNA 1981 = István, Bóna: Bemerkungen zu einer neuen historisch-archäologischen Bearbeitung der Visigotenzeit in Dazien. *ActaArchHung* 33. 1981. 363–371.

BÓNA 1984 = A gepidák. In.: Magyarország története I/1. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerkesztő: Székely György. Bp. 1984. 294–299.

BÓNA 1986 = Bóna István: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In.: Erdély története I. Szerkesztette: Makkai László–Mócsy András. Bp. 1986. 107–234.

BÓNA 1986A = Bóna István: Szabolcs–Szatmár megye régészeti emlékei I. In.: Szabolcs–Szatmár megye műemlékei I. Szerk.: Entz Géza. Bp. 1986. 15–91.

BÓNA 1991 = István, Bóna: Das Hunnenreich. Budapest–Stuttgart 1991.

BÓNA 1993 = Bóna István: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In.: Szabolcs–Szatmár–Bereg megye monográfiája I. Szerk.: Cservényák László. Nyíregyháza 1993. 63–137.

BÓNA 1993A = Bóna István–Cseh János–Nagy Margit–Tomka Péter–Tóth Ágnes: Hunok–Gepidák–Langobardok. Összeállította: Bóna István. Magyar Őstörténeti Könyvár 6. Szeged 1993.

BÓNA 1993B = Bóna István: Langobard vallási élet. In.: Bóna István–Cseh János–Nagy Margit–Tomka Péter–Tóth Ágnes: Hunok–Gepidák–Langobardok. Magyar Őstörténeti Könyvár 6. Szeged 1993. 132–134.

CAVADA 1994 = Enrico Cavada: Trento i eta gota. In.: *GOTI*. 224–231.

CLAUDE 1985 = Dietrich Claude: Der Handel im westlichen Mittelmeer whrend des Frühmittelalters. In.: Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa. II. Göttingen 1985.

ComArchHung. = Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)

CSALLÁNY 1932 = Csallány Gábor: Jazig és germán leletek a szentesi múzeumban. *Dolgozatok*. Szeged 8. 1932. 149–166.

CSALLÁNY 1941 = Csallány Dezső: Szentés-Nagyhegyi gepida sírlelet (1939) és régészeti kapcsolatai. *ArchÉrt.* 1941. 127–161.

CSALLÁNY 1961 = Dezső, Csallány: Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.). *ArchHung.* XXXVIII. Bp. 1961.

CSEH 1986 = Cseh János: Gepida csontmegmunkáló műhely és szövőház Tiszafüreden. *Múzeumi Levelek* 53–54. Szolnok 1986. 3–19.

CSEH 1987A = Cseh János: Megjegyzések egy Tisza-menti gepida településről (Adalék. A tiszaszőlősi és a tiszafüredi telep kézi malmái). *Múzeumi Levelek* 55–56. Szolnok 1987. 3–27.

CSEH 1987B = Cseh János: Szkiták, szarmaták, gepidák, avarok a Zagyva-parton. Újkőkori, rézkori, késő középkori leletek. *Szolnok Megyei Néplap* XXXVIII. évf. 174. sz. 1987. július 25. 10.

CSEH 1987C = Cseh János: Germán szálláshelyek Szolnok határában. *Szolnok Megyei Néplap* XXXVIII. évf. 293. sz. 1987. december 12. 10.

CSEH 1988A = Cseh János: Meroving-kori lakóépítmény az Alsó-Zagyva vidékéről (Régészet és néprajz). *Szolnok megyei Néplap* XXXIX. évf. 145. sz. 1988. június 18. 10.

CSEH 1988B = Cseh János: Szolnok–Zagyvapart (Szolnok m). Az 1987. év régészeti kutatásai. *Régészeti Füzetek*, Ser 1. No. 41. 1988. 20–22.

CSEH 1989A = Cseh János: Kora Meroving-kori ötvösmunkák az Alsó-Zagyva vidékről. Early Merovingian goldsmithry from the region of the Nether-Zagyva.

Művészet. XXX. évf. 7. sz. 1989. július, 26–28.

CSEH 1989B = Cseh János: Egy gepida harcos fegyverzete a Közép-Tisza vidékről. (Helye Európa kora Meroving-kori emlékanyagában.) Jászkunság, XXX. évf. 5. sz. 1989. október, 71–78.

CSEH 1990 = Cseh János: Gepida fazekaskemence Törökszentmiklóson. Gepidischer Töpferofen in Törökszentmiklós. ArchÉrt. 117. évf. 2. sz. 1990. 223–240.

CSEH 1991A = Cseh János: A kora népvándorlás kori (gepida) telep. Régészeti ásatások Tiszafüred–Morotvaparton. Szerk.: Tálás László–Madaras László. SZMMA. 32. Szolnok 1991. 157–225.

CSEH 1991B = Cseh János: Gepidák a Tiszánál. Múzsák XXII. évf. 3. sz. 1991. 6–7.

CSEH 1993A = Cseh János: Kengyel–Baghy-homok (Az 1990–1991. évi régészeti munkálatok naplója). (Függelék: kora népvándorlás kori telepleletek Kengyel határából). Kengyel–Baghy-homok (-sand). Diary of the archaeological works in the years 1990–1991. Appendix: Settlement-finds of the early migration period from the field of Kengyel. Régészeti tanulmányok a Közép-Tisza vidékről. Szerk.: Szabó László. Tiszai Téka 4–5. Szolnok 1993. 5–111.

CSEH 1993B = Cseh János: Gepida településnyomok a Tisza-Morotva északi régiójában (Beszámoló a kengyeli 4–6. századi „Siedlungskammer” egyik pontján végzett ásatásokról). Gepid settlement-traces in the northern region of the abandoned bed of the Tisza river (Report about the excavations performed at one of the points of the 4th–6th century „Siedlungskammer” in Kengyel village. Zounuk 8. Szolnok 1993. 9–32.

CSEH 1993C = Cseh János: Hun kori korsó Kengyelről (5–6. századi tiszántúli és bánáti leletekről egy tanulmányút ürügyén). Jászkunság XXXIX. évf. 2. sz. 1993. 10–13.

CSEH 1993D = Cseh János: Kengyel–Baghymajor-Kengyelpart I. (Képes beszámoló az 1991. évi régészeti föltárásról). Múzeumi Levelek 71–72. Szolnok 1993. 17–28.

CSEH 1994A = Cseh János: Lakóház egy Közép-Tisza vidéki 5–6. századi germán településről (Kengyel–Baghy-homok, V. szelvény, E objektum). Dwelling house from the 5th–6th century Germanic settlement in the middle Tisza region (Kengyel–Baghy-sand, sector Vth, object E). Múzeumi Levelek 73–74. Szolnok 1994. 25–45.

CSEH 1994B = Cseh János: Keleti germán asztali keramika (tálak-„mesa”) a kora népvándorlás kori Közép-Tisza vidékről. Falufigyelő 5. évf. 6. sz. Mesterszállás 1994. 4–5.

CSEH 1994C = Cseh János: Kora középkori malmokról (qairnus handuaurhta). Őrlő-szerkezetek a gepida gazdaságokban. Falufigyelő 5. évf. 12. sz. Mesterszállás 1994. 7–8.

CSEH 1996A = Cseh János: Kora népvándorlás kori házak Tiszaszőlős környékén (Egy leletmentés tanulságai). Múzeumi Levelek 75. I. Szolnok 1996. 67–92.

CSEH 1996B = Cseh János: Egy kora középkori kerámia meghatározásáról. Nagyméretű agyagvödrök a Gepida Királyság régészeti emlékanyagában. Cibaki Hírek VI. évf. 4. sz. Cibakháza 1996. 16–17.

CSEH 1996C = Cseh János: Gepida település az Alsó-Zagyva mentén (Mozaikok az 1986–1987. évi Szolnok-zagyvaparti leletmentésből). Aina haims gepanta and ahva Zagyva. A Gepid Settlement along the Lower Zagyva River (Mosaics of the rescue excavation performed near Szolnok town in the years 1986–1987). Gepida régiségek

a Közép-Tisza vidékről I. Szolnok 1996. (kézirat)

CSEH 1996D = Cseh János: Szelevény–Sweiger-tanya. Egy 6. századi gepida település a Tiszazugban. Szelevény–Sweiger-homestead. A Gepid settlement of the 6th century in the Tiszazug. Szolnok 1996. (kézirat)

CSEH 1997 = Cseh János: Ahogyan egy rúnafőliratos gepida csontfésű előkerült. (Népvándorlás kori írás emléke Kengyelen.) Falufigyelő. 8. évf. 11–12. sz. Mesterszállás 1997. november–december, 8–9.

CSEH 1997A = Cseh János: Kora népvándorlás kori teleprészlet a Tiszazugban (Szelevény–Sárga-partoldal). ArchÉrt. 121–122. 1994–1995. év összesített számai. 1997. 115–129.

CSEH 1997B = Cseh János: Gepida település Rákóczifalva határában. Gepidensiedlung in der Flur von Rákóczifalva. ComArchHung. 1997. 173–194.

CSEH 1997C = Cseh János: Régészeti adatok a gepida kerámiához. Leletek az őcsödi terepmunkákból. Jászkunság XLIII. évf. 34. sz. 1997. 134–141.

CSEH 1997D = Cseh János: Gepida lakóház föltárása Kengyel mellett (Újabb leletek egy 6. századi településről a Víg-homestead). Andhuleins gatimrjons gepanta nehwa haimai Kengyel. Függelék: A gót-gepida nyelv halászzattal kapcsolatos szavairól. The uncovering of a Gepid dwelling-house beside Kengyel village (Newer finds from a 6th century settlement at the Víg-homestead). Gepida régiségek a Közép-Tisza vidékről II. Szolnok 1997. (kézirat)

CSEH 1998A = Cseh János: Gepida települések a Tisza vize mentén Tiszaszőlős falunál. Weiha gepido nehwa ahwai Pathissus at haimai Tiszaszőlős. Gepid settlements along the Tisza river at Tiszaszőlős village. Szolnok 1998. (kézirat)

CSEH 1998B = Cseh János: Rúnafőliratos gepida fibula töredéke /Szolnok–Szandaszőlős?/. Múzeumi Krónika, V. évfolyam 1. sz. Szolnok 1998. május, címlapra és 2.

CSEH 1998C = Cseh János: Szelevény–Sweiger-tanya. Egy VI. századi gepida település a Tiszazugban. A gepid Settlement of the 6th century in the Tiszazug. Gépelt kézirat, megjelenés alatt a Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei című sorozatban.

CSEH 1998D = Cseh János: Linguistica Gothica-Gepidica (Kutatástörténet és nyelvészeti-régészeti szemelvények a gepida fazekasság témaköréből). Linguistica Gothica-Gepidica (History of the research and linguistical-archaeological excerpts from the theme of the Gepid potter's craft.) Szolnok 1998. (kézirat)

DIEFENBACH 1851 = Lorenz Diefenbach: Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache. Erster Band. Vergleichendes Wörterbuch der germanischen Sprachen. Frankfurt am Main 1851.

DIMITRIEVIC–KOVACEVIC–VINSKI 1962 = Danica Dimitrievic–Jovan Kovacevic–Zdenko Vinski: Seoba naroda. Arheoloski nalazi Jugoslavenskog Podunavlja. Zemun 1962.

DJM. = Damjanich János Múzeum (Szolnok)

DM. = Déri Múzeum (Debrecen)

DOMBAY 1956 = Dombay, János: Der gotische Grabfund von Domolospuszt. JPMÉ 1. Pécs 1956. 104–129.

DÖMÖTÖR 1970 = Dömötör Tekla: Germánok. In.: Mitológiai Ábécé. Bp. 1970.

DUMITRASCU 1994 = Sever Dumitrascu: Biharea I. Sapaturile arheologice din anii

1973–1980. Biharea I. Archaeological diggings 1973–1980. Oradea 1994.

ELIADE 1987 = Mircea Eliade: A szent és a profán. A vallási lényegről. Bp. 1987.
fá. = fenékátmérő

FALK–TORP 1979 = Hjalmar Falk–Alf Torp: Wortschatz der germanischen Spracheinheit. 5., unveränderte Auflage. Darmstadt–Göttingen 1979.

FANNING 1981 = S. C. Fanning: Lombard Arianism reconsidered. *Speculum* 56. 1981. 241–258.

FEIST 1939 = Sigmund Feist: Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache mit Einschluss des kringotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen. Dritte neubearbeitete und vermehrte Auflage. Leiden 1939.

FETTICH 1945 = Fettich Nándor: Nyugati gót lelet Gyula határából. Magyar Múzeum 1945. december. 64–71.

GARAM–VADAY 1990 = Garam, Éva–Vaday, Andrea: Sarmatische Siedlung und Begrbnissttte in Tiszavalk. *ComArchHung.* 1990. 171–219.

GODLOWSKI 1985 Kazimierz Godlowski: Der römische Handel in die Germania libera aufgrund der archologischen Quellen. Untersuchungen zu Handel und Verkehr...I. Göttingen 1985. 337–366.

GODLOWSKI 1986 = Kazimierz Godlowski: Gegenseitige Beziehungen zwischen der Wie3bark- und der Przeworsk-Kultur, Veränderung ihrer Verbreitung und das Problem Gotenwanderung. In.: *Archaeologia Baltica* 7, *Peregrinatio Gothica*. Łódz 1986. 125–152.

GODLOWSKI 1993 = Kazimierz Godlowski: Die Barbaren nördlich der Westkarpaten und das Karpatenbecken – Einwanderungen, politische und militärische Kontakte. *Specimina Nova Universitatis Quinqueelesiensis*. Pécs. 1993. 65–89.

GOTI. = I goti. Kiállítási katalógus. Milánó 1994.

H., h. = hosszúság

HASELOFF 1981 = Günther Haseloff: Die germanische Tierornamentik der Völkerwanderungszeit I–III. Studien zu Salin's Stil I. Berlin–New York 1981. Vorgeschichtliche Forschungen. Band 17. I–III.

HB. m. = Hajdú-Bihar megye

HIST. AUG. = Historia Augusta. Fordította: Terényi István. Bp. 1968.

HOLTHAUSEN 1934 = Ferdinand Holthausen: Gotisches etymologisches Wörterbuch mit Einschluss der Eigennamen und der gotischen Lehnwörter im Romanischen. Germanische Bibliothek I. Sammlung germanischer Elementar- und Handbücher. IV. Reihe: Wörterbücher, Achter Band. Heidelberg 1934.

HOMÉ = a Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)

HOREDT 1971 = Kurt Horedt: Zur Geschichte der frühen Gepiden im Karpatenbecken. *Apulum* 9. 1971. 705–712.

HOREDT 1977 = Kurt Horedt: Der östliche Reihengrberkreis in Siebenbürgen. *Dacia* 21. 1977. 251–268.

HOREDT 1979 = Kurt Horedt: Moresti. Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen. Bukarest 1979.

HOREDT–PROTASE 1972 = Kurt Horedt–D. Protase: Das zweite Fürstengrab von Apahida (Siebenbürgen). *Germania* 50. 1972. 174–220.

ISTVÁNOVITS 1991 = Istvánovits Eszter: Adatok a Felső Tisza-vidék 4–5. századi

történetéhez a tiszadobi temető alapján. MFMÉ 1984–85/2. Szeged 1991. 29–52.

ISTVÁNOVITS 1993 = Istvánovits Eszter: Das Gräberfeld aus dem 4–5. Jahrhundert von Tiszadob–Sziget. ActaArchHung. 45. 1993. 91–146.

ISTVÁNOVITS 1998 = Istvánovits Eszter: Szarmaták a Kárpát-medencében. In.: Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön. Gyulai Katalógusok 6. Szerk.: Havassy Péter. Gyula 1998. 35–48.

ISTVÁNOVITS 1998A = Istvánovits Eszter: Adatok az Észak-Alföld 4. század végi–5. század eleji lakosságának etnikai meghatározásához. (Angaben zur ethnischen Bestimmung der Bevölkerung in der nördlichen Tiefebene am Ende des 4. und Anfang des 5. Jahrhunderts). MFMÉ. StudArch 4. 1998. 309–324.

ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993A = Istvánovits Eszter–Kulcsár Valéria: Pajzsos temetkezések a Dunától keletre eső Kárpát-medencei Barbaricumban. JAMÉ. 30–32. Nyíregyháza 1987–89. 47–91., 92–93.

ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1993B = Istvánovits Eszter–Kulcsár Valéria: Tükrök a császárkori és a kora népvándorláskori barbár népeknél a Kárpát-medencében. HOMÉ. 30–31/2. Miskolc 1993. 9–54.

ISTVÁNOVITS–MESTERHÁZY–NEPPER 1996 = Eszter, Istvánovits–Károly, Mesterházy–Ibolya, M. Nepper: Hunnenzeitliche Gräber von Ártánd. In.: Reitervölker aus dem Osten. Hunnen+Awaren. Eisenstadt 1996. 113–116.

JAMÉ. = a Jósza András Múzeum Évkönyve

JNSZ. m. = Jász-Nagykun-Szolnok megye

JORDANES = Jordanes: De origine actibusque getarum. A gótok eredete és tettei. Fordította: Bokor János. Középkori Krónikások III. Szerk.: Gombos F. Albin. Brassó 1904.

JORDANES 1993A = Jordanes: Getica I. XXIV–XXVIII. Fordítás és magyarázat. Szerk.: Kiss M. és Lengvári I. Specimina Nova Universitatis Quinqueecclesiensis. Pécs 1993. 201–217.

JPME. = a Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)

KISS 1978 = Kiss Attila: Die bildliche Darstellung des frühen germanische Hauptgottes auf einem südpannonische Fund. Die Völker an der mittleren und unteren Donau (5–6. Jh.). Symposion. Wien 1978.

KISS 1999 = Attila Kiss: Historische Auswertung. In.: Barbarenschmuck und Römergeld. Der Schatz von Szilágysomlyó. Wien 1999. 163–168.

KISS 1999A = Kiss Attila–Alfred Bernhard-Walcher: Szilágysomlyó. A gepida királyok aranykincsei. Bp. 1999.

KJM. = Koszta József Múzeum (Szentes)

KOVÁCS 1913 = Kovács István: A mezőbándi ásatások. őskori telepnyomok és temető, La-Tène ízlésű temetkezés, népvándorláskori temető. Dolgozatok. Kolozsvár 1913. 265–389.

KOVÁCS–KRIVÉCZKY–CSEH 1988 = Kovács Gyöngyi–Kriveczy Béla–Cseh János: Szolnok-Zagyvart (Szolnok m). Az 1986. év régészeti kutatásai. Régészeti Füzetek I. Ser. 1. No. 40. 1987. 1988. 29–31.

KÜHN 1965/1974 = Herbert Kühn: Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Süddeutschland. I. Graz 1965., II/2. Graz 1974.

LAKATOS 1973 = Lakatos Pál: Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden. Acta Antiqua et Archaeologica 17. Szeged 1973.

LEHMANN 1986 = Winfred Lehmann: A Gothic Etymological Dictionary. Based on the third edition of *Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache* by Sigmund Feist. Leiden 1986.

LOVÁSZ 1986 = Lovász Emese: A tiszakarádi germán temetőről. In.: Régészeti kutatások Északkelet-Magyarországon. HOM Közl. 24. Miskolc 1986. 10–14.

Ltsz.: = leltári szám

M., m. = magasság

MENGHIN 1983 = Wilfried Menghin: *Das Schwert im Frühen Mittelalter*. Nürnberg 1983.

MESTERHÁZY 1984 = Mesterházy Károly: Beitrge zu den gepidisch-thüringischen Beziehungen im 5–6. Jahrhundert. *FoArch.* 35. 1984. 77–84.

MESTERHÁZY 1986 = Mesterházy Károly: Frühsarmatenzeitlicher Grabfund von Veresegyház. *FoArch.* 37. 1986. 137–160.

MESTERHÁZY 1989 = Mesterházy Károly: Ethnische und Handelsbeziehungen zwischen der Weichselmündung und der Ungarischen Tiefebene in der römischen Kaiserzeit. *Peregrinatio Gothica.* 8. 1989. 185–202.

MFM. = Móra Ferenc Múzeum (Szeged)

MFMÉ. = a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)

MMM. = Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba)

MNM. = Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest)

MRKOBRAĐ 1980 = Duan Mrkobrad: *Arheoloski nalazi seoba naroda u Jugoslavii*. Beograd 1980.

NAGY 1984 = Nagy Margit: Az i. e. I–i. sz. VI. század. In.: *Hódmezővásárhely története a legrégibb időktől a polgári forradalomig I.* Főszerkesztő: Nagy István. Hódmezővásárhely 1984. 189–228.

NAGY 1993 = Nagy Margit: Gepida temetkezés és vallási élet. In.: BÓNA 1993A. 60–61.

NAGY 1993A = .Nagy Margit: Gepida–bizánci kapcsolatok. In.: BÓNA 1993A. 76–77.

NAGY 1997 = Nagy Margit: Szentes és környéke az 1–6. században. Történeti vázlat és régészeti lelőhelykataszter. MFMÉ. *Studia Archaeologica* III. Szeged 1997. 39–68.

NAGY 1998 = Nagy Margit: Ornamentica Avarica I. Az avar kori ornamentika geometrikus elemei. MFMÉ. *Studia Archaeologica* IV. 1998. 377–459.

NAGY–B. TÓTH 1998 = Margit, Nagy–Ágnes, B. Tóth: Gepiden. *Archäologisches. In.: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 11.* Berlin–New York 1998. 118–131.

NEUMANN 1998 = G. Neumann: Gepiden. *Namenkundliches. In.: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 11.* Berlin–New York 1998. 115–118.

NEUMANN–B. TÓTH–NAGY 1998 = G. Neumann–Ágnes, B. Tóth–Margit, Nagy: Gepiden. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 11.* Herausgegeben von Heinrich Beck–Heiko Steuer–Dieter Timpe. Berlin–New York 1998.

OKULICZ 1989 = J. Okulicz: *Das Gräberfeld von Weklisce. Zur Besiedlungsgeschichte der Weichseldeltaraumes in der römische Kaiserzeit.* *Archeologia* 40. Warszawa 1989. 115–127.

PÁRDUCZ 1959 = Párducz Mihály: *Archologische Beitrge zur Geschichte der*

Hunnenzeit in Ungarn. *ActaArchHung.* 11. 1959. 309–398.

POHL 1980 = Walter Pohl: Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Attilareiches. In.: Herwig Wolfram und Falko Daim (Hrsg.), *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert.* Wien 1980. 239–305.

POHL 1998 = Walter Pohl: Gepiden. Historisches. In.: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 11. Berlin–New York 1998. 131–140.

RGA = *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Band 11. 2. kiadás. Berlin–New York.

ROSKA 1934 = Roska Márton: Das gepidische Gräbfeld von Veresmört–Marosveresmart. *Germania* 18. 1934. 123–130.

RUSU 1959 = M. Rusu: Pontische Gürtelschnallen mit Adlerkopf. *Dacia* 3. 1959. 485–523.

SALAMON–BARKÓCZI 1982 = Salamon, Ágnes–Barkóczi, László: Pannonien in nachvalentinianischen Zeit (376–476). Ein Versuch zur Periodisation. In.: *Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung.* Szerk.: K. Pömer, Linz 1982. 147–178.

SCHLETTE 1971 = Friedrich Schlette: *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna.* Leipzig–Jena–Berlin 1971.

SCHINDLER 1940 = R. Schindler: *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefässe.* Leipzig 1940.

SCHMIDT 1939 = K. D. Schmidt: *Die bekehrung der Ostgermanen zum Christentum.* I. Göttingen 1939.

SCHMIDT 1941 = Ludwig Schmidt: *Geschichte der deutschen Stämme. Die Ostgermanen.* München 1941.

SCHMIDT 1961 = Berthold Schmidt: *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland.* Veröffentl des Landesmuseum für Vorgeschichte in Halle. 18. 1961.

SCHMIDT 1969 = L. Schmidt: *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen.* 2. Aufl. München 1969.

SEIPEL 1999 = Wilfried Seipel ed.: *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó.* Wien 1999.

SEVIN 1955 = H. Sevin: *Die Gebiden.* München 1955.

SHERLEY-PRICE 1990 = Leo Sherley-Price (translated by): *Bede. Ecclesiastical History of the English People with Bede,s Letter to Egbert and Cuthbert,s Letter on the Death of Bede.* London 1990.

STARK 1999 = Robert Stark: *Die Bedeutung der Schatzfunde als archäologische Quelle.* In.: *Barbarenschmuck und Römergeld. Der Schatz von Szilágysomlyó.* Hrsg. W. Seipel. Wien 1999. 169–175.

STREITBERG 1908 = Wilhelm Streitberg: *Die gotische Bibel. Erster Teil. Der gotische Text und seine griechische Vorlage mit Einleitung, Lesarten und Quellennachweisen sowie den kleinern Denkmälern als Anhang.* Germanische Bibliothek. Zweite Abteilung. Untersuchungen und Texte. III, 1. Heidelberg 1908.

STREITBERG 1910 = Wilhelm Streitberg: *Die gotische Bibel. Zweiter Teil. Gotisch-griechisch-deutsches Wörterbuch.* Germanische Bibliothek. Zweite Abteilung. Untersuchungen und Texte, Band 3. Heidelberg 1910.

STUTZ 1980 = Elfriede Stutz: *Die germanistische These von Donauweg gotisch-ari-*

anischer Missionare im 5. und 6. Jahrhundert. Die Völker an der mittleren Donau im 5. und 6. Jahrhundert. Berichte des Symposions der Kommission für Frühmittelalterforschung, Wien 1980. 207–223.

sz. = század

szá. = szájmérő

SZABÓ-VÖRÖS 1979 = Szabó J. József-Vörös István: Gepida lelőhelyek Battonya határában. Gepidische Fundorte in der Gemarkung von Battonya. Arch Ért. 106. 1979. 2. 218–230.

SZÁNTÓ 1983 = Szántó Konrád: A katolikus egyház története I. Bp. 1983.

SZÁSZ 1938 = Szász Béla (fordította ó-skandináv eredetiből): A verses Edda. (Bp. 1938).

szél. = szélesség

SZMMA. = Szolnok Megyei Múzeumi Adattár (Szolnok)

t. = tábla

tá. = talpátmérő

TACITUS = Tacitus: Germania. In.: Tacitus összes művei I. Bibliotheca classica. Ford.: Borzsák István. Bp. 1980.

TAGLIAFERI 1964 = Amelio Taglieferi: Ze diverse fasi dell' economica Longobarda con particolare riguardo al commercio internazionale. In.: Problemi della civiltà e dell' economica Longobarda. Szerk.: Amelio Taglieferi. Milano 1964. 227–81.

TEMPELMANN-MACZYNSKA 1988 = Magdalena Tempelmann-Maczynska: Die Frauetracht der Wielbark-Kultur und ihre Beziehungen zu den Nachbargebieten. In.: Kultura wielbarska w mlodszy m okresie rzymskim. 1. Red.: Gurba-Kokowski. Lublin 1988. 205–220.

THOMPSON 1966 = E. A. Thompson: The Visigoths in the Time of Wulfila. Oxford 1966.

TJM. = Tornyai János Múzeum (Hódmezővásárhely)

B. TÓTH 1993 = B. Tóth Ágnes: Gepida régészeti hagyaték. In.: BÓNA 1993A. 58–60.

B. TÓTH 1996 = Ágnes, B. Tóth: Die Gepiden während der Hunnenzeit. In.: Reitervölker aus dem Osten. Hunnen+Awaren. Eisenstadt 1996. 111–112.

TÖRÖK 1936 = Török Gyula: A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. (Das germanische Gräberfeld von Kiszombor und unsere Denkmäler der Völkerwanderungszeit) A szegedi városi múzeum kiadványai 6. Szeged 1936.

TÖRÖK 1936A = Török Gyula: A kiszombori germán temető. Dolgozatok 12. Szeged 1936. 101–154.

uo. = ugyanott

ún. = úgynevezett

v. = vastagság

VADAY 1980 = Vaday, Andrea: Neuere Angaben zur Frage der Verbreitung des sog. Schildkopfarmringes. SIA. 28. 1980. 91–100.

VIDA 1995 = Vida, Tivadar: Frühmittelalterliche scheiben- und kugelförmige Amulettkapseln zwischen Kaukasus, Kastilien u. Picardia. BRGK. 76. 1995. 222–290.

WEIDEMANN 1982 = Margarete Weidemann: Kulturgeschichte der Merowingerzeit nach den Werken Gregors von Tours. Teil 2. Römisch-Germanisches

Zentralmuseum. Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte. Monographien, Band 3, 2. Mainz 1982.

WERNER 1955 = Joachim Werner: Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus dem Sammlung Diergardt. Kölner Jahrbuch 1. 1955. 36-56.

WERNER 1962 = Joachim Werner: Die Langobarden in Pannonien. München 1962.

WOLAGIEWICZ 1986 = Ryszard Wolagiewicz: Die Goten im Bereich der Wielbark-Kultur. In.: Archaeologia Baltica 7. Peregrinatio Gothica. Łódź 1986. 63-98.

WOLFRAM 1979 = Herwig Wolfram: Geschichte der Goten. München 1979.

Pecsettelt minták a gepida edényeken

